

7
027

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
FUNDAMENTĀLĀ BIBLIOTĒKA

GRĀMATAS
un to
KRĀTUVES

IZDEVNIECIBA «ZINĀTNE»
RĪGA 1986

66-66-1042

0,27
Gr 111

050802 5523
Viņa Lāča Latv. PSR
Valsts bibliotēka
66— 66.042

69

83

99

Redakcijas kolēģija:

E. Arājs (atb. redaktors), R. Jofe,
K. Karulis, E. Peile, V. Zinkina

*Izdots saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1964. gada 25. februāra lēmumu.*

IEVADAM

Rakstu krājums «Grāmatas un to krātuves» ietver darbus par bibliotekārajiem, bibliogrāfiskajiem un grāmatniecības jautājumiem Latvijā.

Krājumā ievietotais padomju bibliotēku zinātnes aktuālajai problēmai — savienoto republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku tīkla organizācijai un tālākām attīstības perspektīvām veltītais raksts risina šo jautājumu attieksmē uz Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīklu. Latviešu biobibliogrāfisko un biogrāfisko izdevumu pārskats dod plašu faktu materiālu un priekšlikumus par personālās bibliogrāfijas tālāko attīstību republikā. Apcerējums par Rīgas pirmajiem laikrakstiem ir vērtīgs vēstures avots, kas sniedz bagātus materiālus Rīgas iedzīvotāju kultūras un šķiru attiecības pētīšanai. Raksts par XX gs. sākuma latviešu progresīvo izdevniecību «Dzirciemnieki», kas ietver dažus līdz šim npublicētus materiālus, sniedz ieguldījumu Latvijas grāmatniecības vēsturē.

Krājuma materiāli var interesēt kā bibliotēku zinātnes, bibliogrāfijas un grāmatu zinātnes specialistus, tā arī visus, kas interesējas par zinātnes un kultūras attīstību Latvijas PSR.

Atsauksmes un piezīmes lūdzam adresēt: Rīgā, Komunālā ielā 4, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālajai bibliotēkai.

Redkolēģija

V. ZINKINA

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS BIBLIOTĒKU TĪKLA ORGANIZĀCIJA UN ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

V. I. Ļeņina nacionālā politika, partijas un valdības rūpes par zinātnes attīstību mūsu zemē spilgti izpaudās savienoto republiku zinātņu akadēmiju organizēšanā pēc padomju varas nodibināšanas. Republiku zinātņu akadēmijas risina teorētiskas problēmas un praktiskus uzdevumus, lai pilnīgi un mērķtiecīgi izmantotu vietējos resursus visas valsts un atsevišķo republiku tautas saimniecības pacēlumam.

Republikas zinātnieku un vispirms zinātņu akadēmijās nodarbināto zinātnieku bibliotekārā un bibliogrāfiskā apkalpošana ir attiecīgās zinātņu akadēmijas bibliotēku uzdevums. Katras akadēmijas centrālā bibliotēka un akadēmijas zinātnisko iestāžu (institūtu, laboratoriju, staciju u. c.) bibliotēkas veido noteiktu sistēmu — bibliotēku tīklu. Centrālajai bibliotēkai jāapkalpo republikas zinātnieki un visas personas, kam ir vajadzīga zinātniskā literatūra. Akadēmijas zinātnisko iestāžu bibliotēkas organizē speciālās zinātniskās literatūras fondus katras iestādes vajadzībām.

PSKP XXII kongresā pieņemtā partijas programma izvirzījusi mūsu zinātniekiem milzīgus uzdevumus. Zinātņu akadēmiju bibliotēku pienākums ir visiem spēkiem palīdzēt zinātniekiem veikt nospraustus uzdevumus, lai padomju zinātne varētu gūt jaunus, spožus panākumus.

Runājot par bibliotēku darba uzlabošanu sakarā ar PSKP CK jūnija Plēnuma lēmumiem ideoloģiskajos jautājumos (1963. g.), PSRS Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis PSRS ZA V. Volgina Sabiedrisko zinātņu fundamentālās bibliotēkas direktors V. Šunkovs atzīmē, ka PSRS bibliotēkas va-

rētu strādāt ar lielākiem panākumiem, ja bibliotēku tīkls būtu labāk noorganizēts [2].

Izvirzot jautājumu par bibliotekārās apkalpošanas vienoto sistēmu, V. Sunkovs saka, ka bibliotēku darbā ir gan ievērojami sasniegumi, bet jūtama arī atsevišķu resoru bibliotēku savstarpējā norobežošanās un acīm redzamas pārmērības bibliotēku tīkla izvēršanā, komplektēšanā u. c.

Teiktais pilnā mērā attiecināms arī uz akadēmiju bibliotēkām savienotajās republikās. Vajadzētu pārskatīt šī bibliotēku tīkla organizāciju no struktūras viedokļa, novērst paralēlismu, uzlabot komplektēšanu un katalogu sastādīšanu.

Republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku tīkli ir dažādi pēc uzbūves un fondu lieluma, to darbā ir savas īpatnības, taču šo tīklu organizācija līdz šim gandrīz nemaz netika apskatīta presē.

BIBLIOTĒKU TĪKLA ORGANIZĀCIJA SAVIENOTO REPUBLIKU AKADĒMIJĀS

Savienoto republiku zinātņu akadēmijām vēl nav stingri noteikta centralizēta bibliotēku tīkla, lai gan šis jautājums tika pārrunāts vairākās PSRS ZA un savienoto republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku direktoru apspriedēs. Otrā apspriede (1950. g.) katrā savienotajā republikā ieteica izveidot zinātņu akadēmijas centralizēto bibliotēku tīklu ar centrālo bibliotēku priekšgalā. Saskaņā ar šo ieteikumu atsevišķu institūtu, bāzu, staciju u. tml. bibliotēkas būtu pārveidojamas par centrālās bibliotēkas filiālēm, to darbinieki iekļaujami vienotos štatos, bet asiņējumi grāmatu iegādei būtu centralizējami.¹

PSRS ZA un savienoto republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku direktoru 5. apspriedes (1958. g.) rezolūcijā atzīmēts, ka viens no kārtējiem akadēmiju bibliotēku uzdevumiem ir izpētīt problēmu par katras akadēmijas bibliotēku tīkla organizāciju; šis tīkls vei-

---

¹ Постановление 2-го совещания директоров библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик в Ленинграде 22—24 июня 1950 г., с. 4. Машинопись.

dojams kā vienots diferencēts aparāts akadēmijas zinātnisko darbinieku apkalpošanai ar grāmatām, uzziņām, bibliogrāfijām.¹

Akadēmiju bibliotēku direktoru 6. apspriede (1960. g.) ieteica centrālajām bibliotēkām uzlabot zinātniskās pētniecības iestāžu (institutu u. tml.) bibliotēku metodisko vadību.²

Zinātņu akadēmiju bibliotēku direktoru 8. sanāksmes rezolūcija atzīmēts, ka republiku zinātņu akadēmiju centrālo bibliotēku filiāles jāorganizē pakāpeniski.

Savienoto republiku zinātņu akadēmiju centrālās bibliotēkas pēdējā laikā pievērs vairāk uzmanības sava bibliotēku tīkla organizācijai un metodiskajai vadībai, taču 2., 5., 6. un 8. apspriedes lēmumi vēl nav pilnīgi realizēti. Tikai dažas savienoto republiku zinātņu akadēmiju centrālās bibliotēkas vispārīgos vilcienos nospraudušas vienotā bibliotēku tīkla perspektīvas. Viņu uzskati par šā tīkla turpmāko attīstību ir dažādi.

Piemēram, Azerbaidžānas, Gruzijas, Kirgīzijas, Latvijas, Uzbekijas zinātņu akadēmiju centrālās bibliotēkas uzskata, ka vislabākā bibliotēku tīkla vienības forma ir filiāles, bet Armēnijas un Tadžikijas zinātņu akadēmiju centrālās bibliotēkas par vairāk piemērotām atzīst patstāvīgas bibliotēkas pie atsevišķām zinātniskām iestādēm. Dažādi uzskati šai jautājumā izskaidrojami ar vietējo apstākļu dažādību atsevišķās republikās.

Ir zināms, cik lielu nozīmi V. I. Ļeņins piešķīra labi noorganizētam bibliotēku tīklam [1]. Jautājums par bibliotēku tīkla organizāciju kļuvis sevišķi aktuāls mūsu dienās, komunisma izvērstās celtniecības periodā mūsu zemē.

Zinātņu akadēmijās un citās zinātniskās pētniecības iestādēs nodarbināto zinātnieku vispusīgai bibliotekārajai un bibliogrāfiskajai apkalpošanai katrā republikā vistuvākajā laikā jārada tāds bibliotēku tīkls, kas spētu vislabāk veikt šo darbu. Katras zinātņu akadēmijas vajadzībām noorganizējams tāds grāmatu fonds, kas bez liekiem dubletiem varētu nodrošināt pētniecības darba strauju attīstību.

Jautājums ir sarežģīts. Tā sekmīgai atrisināšanai vispusīgi jāizpēta visu zinātnisko iestāžu un to bibliotēku īpatnības: iestādes apmēri un darbu temati, bibliotēkas fonda apmēri un satāvs, bibliotēkas novietojums (attālums no centrālās bibliotē-

¹ Резолюция 5-го совещания директоров библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик. М., 1959, с. 1.

² Резолюция 6-го совещания директоров библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик. М., 1961, с. 5.

kas), radniecīgo nozaru institūtu (resp. to bibliotēku) izvietojums, štata darbinieku skaits bibliotēkās.

Savienoto republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku tīklu organizācijas principiālie jautājumi ir aplūkoti T. Skripkinas rakstā [21]. T. Skripkina paredz 3 galvenās bibliotēku formas savienoto republiku akadēmiju zinātniskajās iestādēs: pastāvīgā bibliotēka, pārvietojamā bibliotēka un uzziņu bibliotēkas nodaļās, sektoros, laboratorijās.

Pēc mūsu domām, ievērojot savienoto republiku akadēmiju bibliotēku darba pieredzi, šo akadēmiju iestādēm ieteicamas šādas bibliotēku formas: *pilnīgi komplektētas speciālās bibliotēkas* (pēc iestādes profila), *bibliotēkas ar pamatliteratūras (svarīgākās literatūras) fondu* un *uzziņu bibliotēkas*. Pārvietojamās bibliotēkas uzskatāmas par palīgformu, un tās veido papildus pamatformai. Piemēram, dažas Latvijas PSR ZA iestāžu (Mikrobioloģijas, Fizikāli enerģētiskais, Fizikas, Organiskās sintēzes institūts, Botāniskais dārzs) bibliotēkas saņem no Fundamentālās bibliotēkas pārvietojamās bibliotēkas (jaunākos ārzemju žurnālus un grāmatas ar noteiktu tematiku), lai iepazīstinātu ar šo literatūru savus līdzstrādniekus.

Vienīgie literatūras eksemplāri nododami speciālajai bibliotēkai (patstāvīgajai bibliotēkai vai filiālei), kurā pilnībā komplektējami izdevumi par noteiktu nozari vai tematu atbilstoši zinātniskās iestādes vai vairāku iestāžu profilam.

Bibliotēkas ar pamatliteratūras fondu nesaņem visus izdevumus, kas vajadzīgi darbiniekiem iestādēs zinātnisko problēmu risināšanai. To izdevumu vienīgie eksemplāri, kas interesē arī citu akadēmijas iestāžu darbiniekus, paliek centrālajā bibliotēkā.

Uzziņu bibliotēka iestādes kārtējo vajadzību apmierināšanai komplektējama tikai ar nepieciešamo uzziņu literatūru un pēdējo 2—3 gadu periodiskajiem izdevumiem atbilstoši iestādes profilam. Vajadzības gadījumos šai bibliotēkai izgatavojamas mikrofilmas, kserokopijas, fotokopijas vai mikrokartes.

Katrai republikas akadēmijas zinātniskajai iestādei ir nepieciešama viena no minētajām bibliotēku formām. Tā jāizvēlas individuāli atkarībā no vietējiem apstākļiem un iestādes uzdevumiem. Nosakot bibliotēkas formu, nav svarīgi, vai tā būs pakļauta centrālās bibliotēkas vai institūta direkcijai. Svarīgas ir attiecīgās zinātniskās iestādes izstrādājamās problēmas, bib-

liotēkas atrašanās vieta (attālums no centrālās bibliotēkas un citām akadēmijas iestādēm), štata bibliotekāra postenis.

Lai pilnīgi apmierinātu iestādes vajadzības, republikas akadēmijas institūtu un citu zinātnisko iestāžu bibliotēkas var plaši izmantot pārvietojamās bibliotēkas. Tās izveido centrālā vai institūta bibliotēka.

Centrālās bibliotēkas pārvietojamā bibliotēka var ietvert jebkuru iestādei vajadzīgo literatūru. Par pārvietojamo bibliotēku institūtā atbildīgs štata vai sabiedriskais bibliotekārs. Pārvietojamās bibliotēkas, ko komplektē iestāžu bibliotēkas, visbiežāk nodod laboratorijām vai attāliem sektoriem kārtējā darba vajadzībām. Šai gadījumā par literatūru ir atbildīgs kāds sektora vai laboratorijas darbinieks (sabiedriskais bibliotekārs).

Pēc mūsu domām, akadēmijas iestāžu bibliotēkas nav jākomplektē ar daiļliteratūru un populārzinātnisko literatūru pat tajā gadījumā, ja tās atrodas tālu no centrālās bibliotēkas (T. Skripkinas priekšlikums [21]), jo institūtu u. c. iestāžu bibliotēkas šo literatūru var saņemt no centrālās bibliotēkas pārvietojamās bibliotēkas veidā.

Pēc savas pakļautības savienoto republiku akadēmiju bibliotēkas iedalāmas patstāvīgās iestāžu bibliotēkās un centrālo bibliotēku filiālēs.

Diemžēl jēdzienus «bibliotēkas filiāle» un «patstāvīga bibliotēka» akadēmiju bibliotēkās izprot dažādi. PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēka par filiāli uzskata bibliotēkas nodaļu, kas atrodas citā pilsētā un kam ir relatīva patstāvība (t. i., kam ir tiesības uzstāties kā patstāvīgai juridiskai personai, kam pašai ir savs budžets utt.). Tāda filiāle PSRS ZA bibliotēkas struktūrā ir Speciālo bibliotēku tīkla sektors Maskavā.¹

Savienoto republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku lielākā daļa par filiāli uzskata centrālās bibliotēkas nodaļu, kam štati un budžets ir kopīgi ar centrālo bibliotēku, bet kas strādā patstāvīgi ārpus šīs bibliotēkas sienām (tai pašā pilsētā vai ārpus tās). Tātad PSRS ZA bibliotēka uzskata par filiāli bibliotēku ar lielāku patstāvību, bet savienoto republiku akadēmiju bibliotēkas par filiāli apzīmē nodaļu, kas visās attiecībās pakļauta centrālajai bibliotēkai.

Liekas, ka par centrālās bibliotēkas filiāli republikā uzskatāma bibliotēkas nodaļa, kas strādā ar lasītājiem patstāvīgi,

¹ Устав Библиотеки АН СССР, § 16.

ārpus centrālās bibliotēkas sienām un kam ir kopīgs budžets ar centrālo bibliotēku, tāpat kopīgs fonds un štati.

Jautājumu par filiāles dibināšanu izšķir zinātņu akadēmijas prezidijs ar attiecīgās iestādes un centrālās bibliotēkas direkciju. Ja vairāki radniecīgi institūti atrodas vienuviet, to bibliotēkas ieteicams apvienot, dibinot centrālās bibliotēkas filiāli vai patstāvīgu bibliotēku.

Tādējādi noteikta veida bibliotēkas dibināšana ir atkarīga no konkrētām vajadzībām un vietējiem apstākļiem. Šī bibliotēka var būt vai nu zinātniskās iestādes speciālā bibliotēka ar pilnīgu komplektēšanu, bibliotēka ar pamatliteratūru vai uzzīņu bibliotēka; pakļautības ziņā tā var būt vai nu centrālās bibliotēkas filiāle, vai patstāvīga bibliotēka.

CENTRALIZĒTĀ KOMPLEKTĒŠANA UN APSTRĀDE — REPUBLIKAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS BIBLIOTĒKU VIENOTĀ FONDA PAMATS

Organizējot zinātņu akadēmijas iestāžu bibliotēku tīklu un nosakot šo bibliotēku formu, mēs sastopamies ar vienu no sarežģītākajiem mūsdienu bibliotēku darba jautājumiem — fondu komplektēšanu. Tikai pareiza institūtu bibliotēku komplektēšana (kopā ar centrālās bibliotēkas fondu) ļaus noorganizēt pietiekami augstā līmenī visu zinātņu akadēmijas bibliotekāro fondu.

Savienoto republiku zinātņu akadēmiju centrālās bibliotēkas komplektē savus fondus saskaņā ar akadēmijas zinātniskās pētniecības iestāžu problēmām, ievērojot republikas tautas saimniecības attīstību.

Republikas akadēmijas institūtu bibliotēku fondi komplektējami tā, lai tie varētu nodrošināt šo institūtu pētniecības darbu.

Komplektējot akadēmijas zinātniskās pētniecības iestāžu bibliotēkas, pirmām kārtām jāsasstopas ar divējāda veida grūtībām:

1) jānosaka atsevišķo izdevumu nepieciešamība attiecīgajai bibliotēkai; nedrīkst komplektēt institūtu bibliotēkām neizmantojamu vai reti pieprasāmu literatūru;

2) jāizšķir jautājums par vienīgo eksemplāru atrašanās vietu (centrālajā vai iestādes bibliotēkā). Šis jautājums ir ļoti sarežģīts un atbildīgs.

Līdz 1964. gadam savienoto republiku akadēmiju patstāvīgās bibliotēkas komplektēja decentralizētā veidā ar iekšzemes lite-

ratūru un centralizēti — ar ārzemju literatūru.¹ Tikai viena centrālā bibliotēka — Uzbekijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka — līdz tam komplektējusi dažām patstāvīgām bibliotēkām centralizētā veidā kā ārzemju, tā arī iekšzemes literatūru.

Centralizēti (pilnīgi vai daļēji) komplektē iekšzemes literatūru centrālo bibliotēku filiālēm Baltkrievijas, Kazahijas, Kirgīzijas, Latvijas, Ukrainas un Uzbekijas PSR zinātņu akadēmijās.

Ārzemju literatūru parasti saņem un glabā centrālās bibliotēkas. Tikai Gruzijas un Ukrainas PSR zinātņu akadēmijās centrālā bibliotēka saņemto ārzemju literatūru nodod zinātnisko iestāžu glabāšanā.

Atšķirībā no republiku akadēmiju bibliotēkām PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotekārie centri (Zinātņu akadēmijas bibliotēka Ļeņingradā, PSRS ZA V. Volgina Sabiedrisko zinātņu fundamentālā bibliotēka un Speciālo bibliotēku tīkla sektors Maskavā) uzkrājuši lielu pieredzi PSRS Zinātņu akadēmijas iestāžu bibliotēku fondu centralizētajā komplektēšanā un apstrādāšanā. Šo centru darba pieredze sīki aplūkota vairākos rakstos [4, 6, 7, 10, 13, 14, 16, 17, 19, 22—24]. PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēkā centralizēto komplektēšanu ieviesa no 1930. līdz 1954. g., un pašlaik šī bibliotēka centralizēti komplektē un apstrādā literatūru 30 speciālām Ļeņingradas bibliotēkām.²

I. Grigorjeva [10] atzīmē, ka PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēkas veiktā centralizētā komplektēšana nodrošina plānveidīgu un sistemātisku fondu paplašināšanu bibliotēkās, novērš liekus dubletus, veicina pareizu literatūras sadali starp bibliotēkām-pasūtītājām, nosaka divkāršu pasūtījuma kontroli (bibliotēka-pasūtītāja un PSRS ZA bibliotēkas komplektēšanas nodaļa).

PSRS ZA V. Volgina Sabiedrisko zinātņu fundamentālā bibliotēka centralizēti komplektē 22 PSRS ZA sabiedrisko zinātņu profila bibliotēkas Maskavā.³

PSRS ZA Speciālo bibliotēku tīkla sektors Maskavā centralizēti komplektē 153 zinātniskās pētniecības iestāžu bibliotēkas

¹ Saskaņā ar Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas 1964. gadā saņemto anketu datiem.

² Pēc PSRS ZA bibliotēkas atskaites par 1964. g.

³ Pēc PSRS ZA V. Volgina Sabiedrisko zinātņu fundamentālās bibliotēkas atskaites par 1964. g.

fizikas un matemātikas, dabas un tehniskajās zinātnēs, kā arī PSRS ZA filiāļu un citu perifērijas iestāžu bibliotēkas.¹

PSRS ZA Sibīrijas nodaļas Valsts publiskā zinātniski tehniskā bibliotēka centralizēti komplektē 67 Akadēmijas bibliotēkas Sibīrijā un Tālajos Austrumos [18].

Visas PSRS Zinātņu akadēmijas centrālās bibliotēkas centralizēti komplektē visas iestāžu bibliotēkas pēc apstiprinātajiem tematiskajiem plāniem.

PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēku centralizētās komplektēšanas pieredze rāda, ka šis komplektēšanas veids ir pilnīgi atbilstošs. «Centralizācija,» raksta B. Bačaldins, «ir labākā organizācijas forma, kas nodrošina PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēku vienotā fonda plānveidīgu un secīgu komplektēšanu... Centralizētā komplektēšana dod iespēju aizstāt decentralizētās komplektēšanas primitīvās un maz efektīvās metodes ar saskaņotu un augsti kvalificētu bibliotekārā centra līdzstrādnieku darbu, kuri šajā nozarē ir specializējušies» [6].

Savu bibliotēku tīklu centralizēti komplektē (pilnīgi vai daļēji) arī dažas zinātņu akadēmijas bibliotēkas ārzemēs, piemēram, Bulgārijas Zinātņu akadēmijas (Sofijā) un Slovasijas Zinātņu akadēmijas (Bratislavā) centrālās bibliotēkas.

Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Centrālā bibliotēka centralizēti komplektē 40 bibliotēkas. Visa šī tīkla atsevišķie fondi sastāda vienotu bibliotekāro fondu. Grāmatu vai citu iespieddarbu, kas saņemti Centrālajā bibliotēkā vienā eksemplārā, var nodot tās iestādes bibliotēkā, kur tas visvairāk vajadzīgs.

Iestāžu bibliotēkas komplektē saskaņā ar pieprasījumiem. Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Centrālās bibliotēkas vadība uzskata, ka centralizētās komplektēšanas galvenā priekšrocība ir laika un līdzekļu ietaupījums.²

Slovasijas Zinātņu akadēmijas Centrālā bibliotēka (Bratislavā) centralizēti komplektēja sava tīkla bibliotēkas apmēram 10 gadus (1950.—1960. g.), tad tā pārgāja uz daļēju centralizētu komplektēšanu. Bibliotēka joprojām centralizēti komplektē kapitālistisko valstu literatūru, bet 70% no visiem komplektēšanai paredzētajiem līdzekļiem nodoti institūtu bibliotēkām.

¹ Pēc PSRS ZA Speciālo bibliotēku tīkla sektora atskaites par 1964. g.

² Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Centrālās bibliotēkas direktora 1963. g. 5. maija vēstule LPSR ZA Fundamentālajai bibliotēkai.

Akadēmijas iestāžu bibliotēkas visumā ir ietvertas attiecīgo iestāžu budžetā; Centrālajai bibliotēkai ir savs budžets.¹

Nevienai no PSRS Zinātņu akadēmijas centrālajām bibliotēkām — PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēkai, PSRS ZA V. Volgina Sabiedrisko zinātņu fundamentālajai bibliotēkai, PSRS ZA Sibīrijas nodaļas Valsts publiskajai zinātniski tehniskajai bibliotēkai un PSRS ZA Speciālo bibliotēku tīkla sektoram — nav šaubu, ka būtu nepieciešams centralizēti komplektēt visu PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīklu.

Ievērojot centralizētās komplektēšanas priekšrocības, ko pilnīgi atzinušas PSRS Zinātņu akadēmijas centrālās bibliotēkas, liekas, ka centralizēto komplektēšanu varētu ieteikt arī visu republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku tīkliem. Taču šo bibliotēku uzbūvei un darbam katrā republikā ir savas īpatnības, un ne vienmēr savienoto republiku akadēmiju bibliotēkas var pilnīgi izmantot PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēku darba pieredzi. Darbs Slovaikijas ZA Centrālajā bibliotēkā, kas pārgājusi no pilnīgas uz daļēju centralizētu komplektēšanu, tāpat apstiprina domu, ka centralizētā komplektēšana jāievieš ļoti uzmanīgi, ievērojot vietējos apstākļus un īpatnības.

Dažas no republiku zinātņu akadēmiju centrālajām un arī iestāžu bibliotēkām izsakās pret centralizēto komplektēšanu. Galvenie iebildumi ir šādi:

1) republikām, kas atrodas tālu no valsts centra, ir grūti un dažreiz pat pilnīgi neiespējami iegādāties literatūru vajadzīgajā eksemplāru skaitā;

2) literatūras saņemšanu iestādēs aizkavē grāmatu apstrādāšana akadēmijas centrālajā bibliotēkā;

3) iestādes bibliotekārs labāk pārzina savas iestādes vajadzības nekā centrālās bibliotēkas komplektēšanas nodaļas darbinieki.

Viens no svarīgākajiem iebildumiem pret centralizētās komplektēšanas ieviešanu republikās ir grūtības iekšzemes literatūras iegādē vajadzīgā eksemplāru skaitā tanīs republikās, kas atrodas tālu no valsts centra. Tas sakāms galvenokārt par aktuālāko zinātnisko literatūru, bezmaksas izdevumiem, kas iespiesti uz rotaprinta, u. c.

¹ Slovaikijas Zinātņu akadēmijas centrālās bibliotēkas direktora 1963. g. 14. jūnija vēstule LPSR ZA Fundamentālajai bibliotēkai.

Centralizēti komplektējot PSRS ZA bibliotēku tīklu, nav grūti iegādāt šīm bibliotēkām iekšzemes centrālo izdevniecību izdevumus. Atšķirībā no PSRS Zinātņu akadēmijas centrālajām bibliotēkām, kas atrodas Maskavā un Ļeņingradā, savienoto republiku zinātņu akadēmiju centrālās bibliotēkas, kas atrodas tālu no centra, ne vienmēr spēj iegādāt literatūru vajadzīgajā daudzumā.

Tādējādi republikas zinātņu akadēmijas bibliotēku tīklā ne vien ārzemju, bet arī nepieciešamā iekšzemes literatūra dažreiz ir tikai vienā eksemplārā. Tas savukārt rada vienotam bibliotēku tīklam citu ļoti svarīgu jautājumu — par vienīgo eksemplāru atrašanās vietu.

Republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku darba analīze liecina, ka uzskati par vienīgo eksemplāru atrašanās vietu bibliotēku tīklā ir atšķirīgi. Daži uzskata, ka vienīgos eksemplārus vislabāk atstāt centrālajā bibliotēkā iespējami plašākam lasītāju lokam, citi atzīst par lietderīgāku nodot vienīgos eksemplārus tā institūta bibliotēkā, kur tie visvairāk vajadzīgi. Šo jautājumu var atrisināt, vienīgi ņemot vērā vietējos apstākļus.

Ja centralizēti komplektē republiku zinātņu akadēmiju bibliotēkas, tās pamatoti sūdzas par to, ka centrālās bibliotēkas pārāk novilcina literatūras apstrādāšanu. Bibliotēku darba analīze rāda, ka, pastāvot centralizētajai komplektēšanai un apstrādei, grāmatas nokļūst institūtu bibliotēkās tikai 1—2 nedēļas pēc to iegādes. Tas izskaidrojams galvenokārt ar nepietiekamiem štatiem grāmatu komplektēšanas un apstrādes nodaļās vai ar nelietpratīgu darba organizāciju.

Dažu republiku zinātņu akadēmiju bibliotēkām līdz šim vēl diezgan grūti darba apstākļi (telpu, darbinieku, līdzekļu trūkums), bet centralizētā komplektēšana prasa no centrālās bibliotēkas papildu slodzi.

Ja centrālās bibliotēkas komplektēšanas un apstrādes nodaļu rīcībā ir pietiekami štati un darbs labi noorganizēts, tad literatūras apstrādes termiņus var saīsināt līdz minimumam.

Pastāvot zinātņu akadēmiju iestāžu bibliotēku decentralizētajai komplektēšanai, centrālās bibliotēkas komplektēšanas nodaļas darbinieki neiedziļinās institūtu u. c. iestāžu darba tematikā tik dziļi kā institūta bibliotekārs. Nav šaubu, ka pēdējam, kaut ar ierobežotiem līdzekļiem, tomēr ciešā kontaktā ar ieinteresētajiem zinātniskajiem darbiniekiem, ir vairāk izredžu vajadzīgo izdevumu iegūšanai.

Ieviešot centralizēto komplektēšanu, stāvoklis mainīsies pašos pamatos: komplektēšanas nodaļas darbiniekiem kļūs nepieciešama pastāvīga cieša sadarbība ar institūta bibliotēkāju, ar institūta bibliotēkas padomi. Centrālās bibliotēkas ciešais kontakts ar iestādes darbiniekiem nodrošinās iestādes bibliotēkas pareizu komplektēšanu saskaņā ar tās profilu.

Līdz ar to nav principiālas nozīmes agrāk minētajiem dažu bibliotēkāju iebildumiem pret centralizēto komplektēšanu.

Tomēr par centralizētās komplektēšanas trūkumiem republikās vēl jāuzskata lielās grūtības dažu izdevumu veidu (maztirāžas, bezmaksas, ātri izpirkto izdevumu) iegādē.

Centralizētās komplektēšanas priekšrocības ir šādas: iespēja izveidot saskaņotu, plānveidīgi organizētu zinātņu akadēmijas fondu, līdzekļu ekonomija, iespēja ātri pārvietot vajadzīgās vietas fonda daļas (ja mainās institūta tematika, ja literatūra zaudē savu aktualitāti u. c.).

Ievērojot lielās grūtības, kas rodas, ieviešot centralizēto komplektēšanu republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku tīklā, kā arī dažu bibliotēku un iestāžu vadītāju negatīvo attieksmi pret šo komplektēšanas veidu, būtu ieteicams sākumā attiecināt centralizēto komplektēšanu tikai uz dažu iestāžu bibliotēkām. Ļoti labi organizētās bibliotēkas var pagaidām palikt iestādes budžetā.

Kad būs sagādāti vajadzīgie līdzekļi un štati, kad zinātnisko bibliotēku centrālais kolektors būs pārkārtojies savu darbu savienoto republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku labākai komplektēšanai, varēs pāriet uz *pilnīgu fondu komplektēšanas centralizāciju* un centralizētu literatūras apstrādi visās viena tīkla bibliotēkās.

Vēlreiz jāuzsver, ka centralizētā komplektēšana ļauj organizēt priekšzīmīgu vienotu visas akadēmijas fondu. Vienotais fonds savukārt dod iespēju vislabāk apkalpot visas zinātņu akadēmijas iestādes. Tāpēc centrālajām bibliotēkām, kaut arī pakāpeniski, jāpāriet uz sava tīkla bibliotēku pilnīgi centralizētu komplektēšanu.

Bez centralizētas komplektēšanas vienotam bibliotēku tīklam ir vajadzīga vēl *centralizēta literatūras apstrāde* un *kopkataloga iekārtošana centrālajā bibliotēkā* par visu tīkla fondu.

Kā jau minēts, visas PSRS Zinātņu akadēmijas centrālās bibliotēkas ne vien centralizēti komplektē, bet arī centralizēti katalogizē sava tīkla bibliotēkas. Literatūra šais bibliotēkās tiek nodota reizē ar kataloga kartītēm. Inventarizācija un tālākā ap-

strāde noris vai nu speciālajās bibliotēkās, vai centrālajā bibliotēkā ar aktu sistēmu. Centrālās bibliotēkas — PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēka, PSRS ZA V. Volgina Sabiedrisko zinātņu fundamentālā bibliotēka un PSRS ZA Speciālo bibliotēku tīkla sektors sastāda kopkatalogus par sava tīkla bibliotēku fondiem.

Grāmatu nosūtīšana iestāžu bibliotēkām kopā ar kartītēm dod iespēju izveidot tur labus katalogus ar vienotu apraksta metodiku un ļauj bez īpašiem izdevumiem izveidot arī visa tīkla kopkatalogus.

Dažas republiku zinātņu akadēmiju bibliotēkas centralizēti apstrādā literatūru savām filiālēm (Kazahijas, Kirgīzijas, Latvijas un Ukrainas PSR ZA bibliotēkas).

Literatūras klasifikācija republiku zinātņu akadēmijās tiek veikta vai nu centrālajā bibliotēkā, vai uz vietām — filiālēs vai patstāvīgajās bibliotēkās. Pēdējais paņēmieni izskaidrojams ar to, ka institūtu bibliotekāriem ir lielākas iespējas izmantot speciālistu konsultācijas literatūras klasificēšanai un iestāžu bibliotēkās nereti lieto citas sīkākas klasifikācijas tabulas. Ja lieto vienas tabulas, centrālās bibliotēkas indekss bieži vien izrādās nepietiekami detalizēts institūta vajadzībām. Institūtu klasifikācijas indekss ir sīkāks. Piemēram, Uzbekijas PSR Zinātņu akadēmija līdz 1963. g. institūtiem nosūtāmās kataloga kartītes atzīmēja arī klasifikācijas indeksus. Pašlaik tomēr atzīts par labāku klasificēt grāmatas filiālēs un patstāvīgajās bibliotēkās. Pastāvot centralizētajai komplektēšanai un apstrādei, liekas, ka būtu vajadzīga arī centralizēta klasifikācija.

Republiku zinātņu akadēmiju bibliotēku lielākā daļa neapstrādā literatūru iestāžu bibliotēkām un neiekārto savam bibliotēku tīklam arī kopkatalogus. Piemēram, šādu kopkatalogu nav Baltkrievijas, Latvijas, Lietuvas, Ukrainas PSR zinātņu akadēmiju bibliotēkās.

Centralizētā katalogizācija (pastāvot centralizētai komplektēšanai) nerada ne centrālo, ne iestāžu bibliotēku iebildumus. Nopietni jāpadomā tikai par kartīšu dublēšanas mehanizāciju. Latvijas PSR Fundamentālā bibliotēka, sākot ar 1965. gadu, kataloga kartītes dublē ar rotaprintu. Dažas centrālās bibliotēkas pavairo kartītes, izgatavojot kserokopijas.

Par bibliotēku tīkla centralizēto literatūras apstrādi raksta vairāki PSRS Zinātņu akadēmijas centrālo bibliotēku darbinieki [6, 14, 17].

Tādā kārtā centralizētā komplektēšana un katalogizācija pašos pamatos uzlabos akadēmiju bibliotēku kopējā fonda stāvokli, radīs apstākļus tā aktīvākai izmantošanai.

Rodas jautājums, vai visas republiku akadēmiju centrālās bibliotēkas spēs pāriet uz literatūras centralizēto komplektēšanu un apstrādi. Ievērojot darba apstākļus, šķiet, ka savienoto republiku akadēmiju centrālajām bibliotēkām pašlaik ir pa spēkam centralizēti komplektēt un apstrādāt literatūru tikai daļai no sava tīkla bibliotēkām.

Pakāpeniski, kad būs iegūta pieredze darbā, ieteicams pāriet uz visu sava tīkla bibliotēku literatūras komplektēšanas un apstrādes pilnīgu centralizāciju.

Pārejot uz literatūras centralizēto komplektēšanu un apstrādi, republiku zinātņu akadēmiju centrālajām bibliotēkām jāparedz

1) iespēja iegūt vajadzīgajā eksemplāru skaitā iekšzemes literatūru sava tīkla bibliotēkām;

2) kvalificēto štata darbinieku skaita palielināšana centrālās bibliotēkas komplektēšanas un apstrādes nodaļās;

3) raitāki tempi literatūras komplektēšanā un apstrādē iestāžu bibliotēkām;

4) centrālās bibliotēkas komplektēšanas nodaļas ļoti ciešs kontakts ar zinātniskās iestādes bibliotekāru un bibliotēkas padomi.

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMĪJAS BIBLIOTĒKU TĪKLA ISS RAKSTUROJUMS

Uz 1965. g. 1. janvāri Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīklā ietilpa 15 bibliotēkas: Fundamentālā bibliotēka un 14 zinātnisko iestāžu speciālās bibliotēkas.¹

Bibliotēku tīkla fondā ir 1 470 267 uzskaites vienības, no tām iestāžu bibliotēkām 196 840 iespiedvienības.

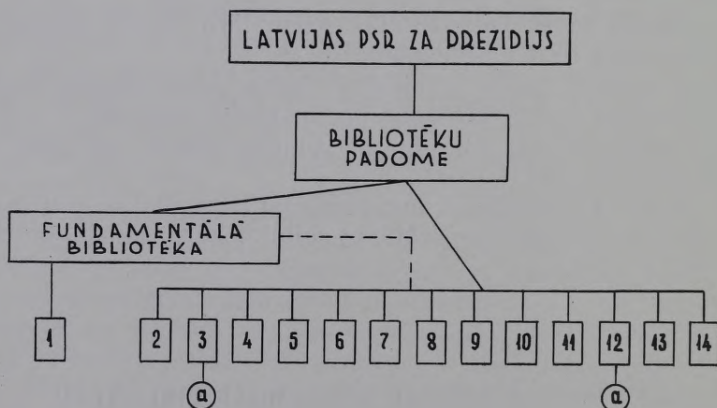
No trim akadēmijas nodaļām (Fizikas un tehnikas, Ķīmijas

¹ Līdz 1963. g. Latvijas PSR ZA bibliotēku tīklā bija 19 bibliotēkas. Bibliotēku skaits samazinājies sakarā ar Akadēmijas reorganizāciju.

un bioloģijas, Sabiedrisko zinātņu nodaļa) vislielākais fonds ir pēdējai — 81 976 iespiedvienības.

Akadēmijas zinātnisko iestāžu bibliotēkām ir samērā nelieli fondi (2000—40 000 iespiedvienību). Šīs bibliotēkas sāka organizēt reizē ar iestāžu dibināšanu. Bez tam 1946. g. Zinātņu akadēmijas pārziņā kā centrālās tika nodotas divas bibliotēkas: Rīgas pilsētas bibliotēka (tagad Fundamentālā bibliotēka) un J. Mišņa bibliotēka. 1954. g. abas bibliotēkas tika apvienotas, un pēdējā kļuvisi par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas J. Mišņa latviešu literatūras nodaļu.

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJAS BIBLIOTĒKU TĪKLA STRUKTŪRA

1. Fundamentālās bibliotēkas filiāle Organiskās sintēzes institūtā¹.
2. Polimeru mehānikas institūta bibliotēka.
3. Fizikas institūta bibliotēka.
a) Filiāle Atomreaktorā.
4. Fizikāli enerģētiskā institūta bibliotēka.
5. Astrofizikas laboratorijas bibliotēka.

¹ LPSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku struktūra dota uz 1966. gada 1. janvāri.

6. Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūta bibliotēka.
7. A. Kirhenšteina Mikrobioloģijas institūta bibliotēka.
8. Bioloģijas institūta bibliotēka.
9. Botāniskā dārza bibliotēka.
10. Koksnes ķīmijas institūta bibliotēka.
11. Neorganiskās ķīmijas institūta bibliotēka.
12. Valodas un literatūras institūta bibliotēka.
  - a) Filiāle Folkloras sektorā.
13. Ekonomikas institūta bibliotēka.
14. Vēstures institūta bibliotēka.

Visu Akadēmijas bibliotēku vispārējo vadību un atsevišķo bibliotēku darba saskaņošanu veic Bibliotēku padome (līdz 1963. gadam — Bibliotēku komisija) pie Akadēmijas Prezidija. Bibliotēku komisiju nodibināja 1948. g. Tā ir apstiprinājusi Fundamentālās bibliotēkas un Misiņa bibliotēkas štatus, komplektēšanas profilus, izskatījusi jautājumu par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku vienotā tīkla izveidošanu. 1960. g. pieņemts jaunais «Nolikums par Bibliotēku komisiju». Lai aktivizētu komisijas darbu, 1964. g. izdarītas maiņas tās sastāvā un komisija pārveidota par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Prezidija Bibliotēku padomi.

10 Akadēmijas iestāžu bibliotēkas ir pilnīgi attiecīgās iestādes budžetā, un to darbinieki ir zinātniskās iestādes štatus. Cētras bibliotēkas (Organiskās sintēzes institūtā, Neorganiskās ķīmijas institūtā, Koksnes ķīmijas institūtā un Fizikāli enerģētiskajā institūtā) ar iekšzemes grāmatām un daļēji ar periodiku centralizētā veidā komplektē Fundamentālā bibliotēka, kas pati pilnīgi centralizēti komplektē un glabā tikai to ārzemju literatūru, ko iegādājas par valutu vai saņem starptautiskajā apmaiņā.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīkla metodiskā vadība ir uzticēta Fundamentālajai bibliotēkai.

Līdz 1963. g. iestāžu bibliotēkām palīdzēja metodiskā grupa, kurā ietilpa pieredzes bagātākie Fundamentālās bibliotēkas darbinieki. Katras Akadēmijas nodaļas bibliotēkām piesaistīja vienu darbinieku, kas sniedza metodisku palīdzību un bija atbildīgs par nodaļas bibliotēku darbu. Tā kā metodisti veica šos pienākumus sabiedriskā kārtā līdzās savam pamatdarbam, tad pilnīgi saprotams, ka viņi nespēja veltīt pietiekamu uzmanību iestāžu bibliotēkām. Lai izvērstu un padziļinātu meto-

disko darbu, 1963. g. tas tika uzticēts īpašam metodistam, un līdz ar to darbs ir uzlabojies. Sevišķa uzmanība veltīta praktiskai palīdzībai katalogu veidošanā, bibliotēku uzskaites un atskaites kārtošana, kā arī bibliotēku padomju organizēšanā un darba aktivizēšanā. Līdz 1966. gadam 11 Akadēmijas iestādēs ir nodibinātas 12 bibliotēku padomes (Fizikas institūtā Atomreaktoram ir sava bibliotēku padome). Tā kā bibliotēku padomju sastāvā ņem dalību institūtu darbinieki, tās ievērojami palīdz bibliotēkām uzlabot darbu. Bibliotēku padomes sēdēs apskata gan attiecīgā institūta bibliotēkas darbu kopumā, gan arī apspriež atsevišķus jautājumus, kas ar to saistīti — komplektēšana, lasītāju apkalpošana utt. Labākās sekmes darbā līdz šim bijušas Fizikas institūta, Astrofizikas laboratorijas, Botāniskā dārza un Organiskās sintēzes institūta bibliotēku padomēm.

Metodiskā palīdzība iestāžu bibliotēkām ietver instrukciju sastādīšanu, apspriežu un semināru rīkošanu par dažādiem bibliotēkārā darba jautājumiem, bibliotēkārū konsultēšanu un viņu darba pārbaudi, bibliogrāfiskā darba koordināciju. No 1959. līdz 1965. g. Fundamentālās bibliotēkas darbinieki ir nolasijuši lekcijas un sarīkojuši seminārus zinātnisko iestāžu bibliotēkariem šādos jautājumos: fondu komplektēšana, organizācijā, uzskaitē, katalogizācijā, katalogu organizācijā, bibliogrāfijas un informācijas darbā, mikrofilmu fonda organizācijā. Turpmāk paredzēts vēl vairāk pastiprināt metodiskās palīdzības darbu bibliotēkām.

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS FUNDAMENTĀLĀ BIBLIOTĒKA

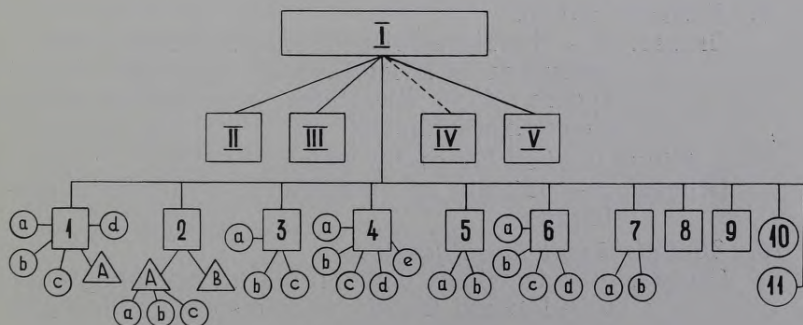
Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka (agrākā Rīgas pilsētas bibliotēka) ir viena no lielākajām bibliotēkām Latvijā. Tā dibināta 1524. g. un ir viena no vecākajām Padomju Savienības bibliotēkām. Fundamentālās bibliotēkas galvenais uzdevums pašlaik ir bibliotēkari un bibliogrāfiski apkalpot Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas zinātniskās pētniecības iestādes, republikas citas zinātniskās iestādes un visus iedzīvotājus, kam vajadzīgas zinātniskās grāmatas. 1966. gada 1. janvārī bibliotēkas fondā bija 1 273 427 uzskaites vienības. Ik gadus reģistrēts ap 7000 lasītāju, grāmatu izsniegumi sasniedz 550 000 vienības.

Ar 1963. g. Fundamentālā bibliotēka pakāpeniski uzsāka centralizētu Akadēmijas institūtu bibliotēku komplektēšanu. Sākumā pēc Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Prezidija lēmuma iekšzemes literatūra tika komplektēta Organiskās sintēzes institūtam. No 1965. g. centralizēti iekšzemes literatūru komplektē vēl 2 bibliotēkām — Neorganiskās ķīmijas un Koksnes ķīmijas institūtiem, no 1966. g. arī Fizikāli enerģētiskajam institūtam.

Līdz 1964. g. Fundamentālās bibliotēkas struktūrā ietilpa 6 nodaļas, 2 patstāvīgi sektori (ar nodaļu tiesībām), grāmatu sietuve, mikrofotolaboratorija un nelielu metienu tipogrāfija. 1964. g. sakarā ar informācijas dienesta izveidošanu Zinātņu akadēmijas sistēmā, Fundamentālajā bibliotēkā tika nodibināta centrālā zinātniski tehniskās informācijas nodaļa, un no 1966. g. mikrofotolaboratorija pārorganizēta ofseta un mikrofilmēšanas birojā.

1959. g. bibliotēkai piešķirtas III kategorijas zinātniskās pētniecības iestādes tiesības. Bibliotēka veic bibliogrāfisku, metodisku un zinātnisku darbu bibliotēku zinātnē, bibliogrāfijā un Latvijas grāmatniecībā. No 1960. g. tai ir sava zinātniskā padome.

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJAS FUNDAMENTĀLĀS BIBLIOTĒKAS STRUKTŪRA

Administrācija:

- I. Direktors.
- II. Direktora vietnieks zinātniskajā darbā.
- III. Zinātniskais sekretārs.

- IV. Zinātniskā padome.
- V. Direktora vietnieks administratīvajā un saimnieciskajā darbā.

Bibliotēkas nodaļas:

1. Komplektēšanas nodaļa.

Grupas: *a* — iekšzemes literatūras komplektēšana, *b* — iekšzemes grāmatu apmaiņa, *c* — inventarizācija un uzskaitē, *d* — darbs ar rezerves un apmaiņas fondu.

A — sektors ārzemju literatūras komplektēšanai un grāmatu apmaiņai ar ārzemēm.

2. Apstrādes un katalogu nodaļa.

A — katalogizācijas sektors.

Grupas: *a* — dubletu pārbaude, *b* — grāmatu apstrāde, *c* — periodikas apstrāde.

B — klasifikācijas sektors.

3. Lasītāju apkalpošanas nodaļa.

Grupas: *a* — lasītāju apkalpošana, *b* — lasītavas dežuranti, *c* — starpbibliotēku un starptautiskais abonements.

4. Krātuves nodaļa.

Grupas: *a* — literatūras pieņemšana, *b* — literatūras izsniegšana un ievietošana, *c* — grāmatu tehniskā apdare, *d* — literatūras grupveida apstrāde, *e* — grāmatu higiēna.

5. J. Misiņa latviešu literatūras nodaļa.

Grupas: *a* — lasītāju apkalpošana, *b* — literatūras glabāšana.

6. Zinātniskās bibliogrāfijas nodaļa.

Grupas: *a* — tematiskā bibliogrāfija un biobibliogrāfija, *b* — latviešu literatūras retrospektīvā bibliogrāfija, *c* — bibliogrāfiskais uzziņu darbs, *d* — bibliogrāfiskās kartotēkas.

7. Centrālā zinātniski tehniskās informācijas nodaļa.

Biroji: *a* — fizikas un tehnikas zinātnes, *b* — ķīmijas un bioloģijas zinātnes.

8. *Reto grāmatu un rokrakstu sektors.*
9. *Speciālais sektors.*
10. *Ofseta un mikrofilmēšanas birojs.*
11. *Sietuve.*

Kā jau norādīts, Zinātņu akadēmijas iestāžu bibliotēku literatūras fonds ir 196 840 iespiedvienības.¹

Fizikas un tehnisko zinātņu nodaļā (Fizikas, Fizikāli enerģētiskais, Elektronikas un skaitļošanas tehnikas, Polimeru mehānikas institūts, Astrofizikas laboratorija) ir 5 bibliotēkas ar 68 229 iespiedvienību lielu fondu.

1. *Fizikas institūta bibliotēkas* fonds sastāv galvenokārt no iekšzemes literatūras par fizikas jautājumiem — pavisam 17 365 iespiedvienības, bibliotēka apkalpo 237 lasītājus, grāmatu izsniegumi ir 6312 vienības. Bibliotēkai ir filiāle Atomreaktorā Salaspilī. Bibliotēkā pabeigta sistematiskā grāmatu kataloga organizēšana, tiek veidotas institūta tematikai vajadzīgās kartotēkas. Jaunās literatūras izstāde regulāri tiek papildināta ar jaunienākušo literatūru. No Fundamentālās bibliotēkas institūts ņem pārvietojamo jaunāko ārzemju žurnālu bibliotēku, lai ar tiem iepazīstinātu institūta darbiniekus uz vietas.

Institūta darbiniekiem vajadzīgo literatūru saņem no 8 Padomju Savienības bibliotēkām starpbibliotēku abonementā. Darbā palīdz bibliotēkas padome.

2. *Fizikāli enerģētiskā institūta bibliotēkas* fonds ir 15 184 iespiedvienības. 1965. gadā reģistrēti 200 lasītāji, lasītājiem izsniegtā literatūra — 6862 vienības.

Ar 1965. gadu bibliotēka darbu ievērojami uzlaboja. Reorganizēti katalogi (pagaidu alfabētiskais, sistematiskais grāmatu katalogs, periodikas katalogs), pašlaik veido kartotēku siltumtehnikā. Sistematiski no Fundamentālās bibliotēkas tiek saņemta institūta tematikai atbilstoša pārvietojamā jaunāko ārzemju žurnālu bibliotēka. Fundamentālā bibliotēka sākusi centralizētu bibliotēkas komplektēšanu.

Visa nepieciešamā speciālā literatūra tiek saņemta starpbibliotēku abonementā no 19 Padomju Savienības bibliotēkām.

3. *Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūta bibliotēka* organizēta 1961. gadā vienlaicīgi ar institūtu. Fonds — 5130

¹ Skaitļi par iestāžu bibliotēku fonda lielumu doti uz 1966. gada 1. janvāri, visi pārējie dati — tikai par 1965. gadu.

iespiedvienības. Reģistrēti 195 lasītāji. Izsniegumi lasītājiem — 13 058 iespiedvienības.

4. *Polimeru mehānikas institūta bibliotēka* organizēta 1963. gadā uz divu — Celtniecības un arhitektūras un Automātikas un mehānikas institūtu — bibliotēku bāzes (sakarā ar institūtu apvienošanu un pārorganizēšanu).

Bibliotēkas fonds ir 7298 iespiedvienības, reģistrēti 155 lasītāji, grāmatu izsniegums — 12 010 vienības.

Bibliotēkā ir grāmatu alfabētiskais un sistemātiskais katalogs, periodikas alfabētiskais katalogs un disertāciju autoreferātu katalogs.

5. *Astrofizikas laboratorijas bibliotēkas* fondā ir 23 252 iespiedvienības; 64% fonda sastāv no kartēm, biļeteniem, atsevišķām lapiņām un citām līdzīgām dažādu observatoriju publikācijām; 75% fonda ir ārzemju izdevumi.

1965. gadā reģistrēti 47 lasītāji, literatūras izsniegums — 4220 vienības. Atšķirībā no pārējām Latvijas PSR ZA institūtu bibliotēkām laboratorija speciālo publicējumu starptautisko apmaiņu ar astronomijas iestādēm kārtoti patstāvīgi. Fonds nav atspoguļots katalogos. No Fundamentālās bibliotēkas Astrofizikas laboratorijas bibliotēka ņem daiļliteratūru pārvietojamās bibliotēkas veidā. Bibliotēkas padome aktīvi palīdz bibliotēkas fonda komplektēšanā, izdevumu apmaiņā u. c. jautājumos.

Ķīmijas un bioloģijas zinātņu nodaļā (Neorganiskās ķīmijas institūts, Organiskās sintēzes institūts, Koksnes ķīmijas institūts, Bioloģijas institūts, A. Kirhenšteina Mikrobioloģijas institūts, Botāniskais dārzs) ir 6 bibliotēkas ar 46 635 iespiedvienību lielu fondu.

Sākot ar 1964. g., ķīmijas un bioloģijas nozaru bibliotēku darbs krasi uzlabojās; no 1965. gada visās nodaļas bibliotēkās ir štata bibliotekārs un tām ierādītas speciālas telpas.

1. *Organiskās sintēzes institūta bibliotēka* pašreiz tiek pārorganizēta par Fundamentālās bibliotēkas filiāli. Pašlaik fonds ir gan institūta, gan arī Fundamentālās bibliotēkas bilancē. No 1963. gada iekšzemes grāmatas un ar 1966. gadu periodiskos izdevumus filiālei iegādājas Fundamentālā bibliotēka. Filiāles kopīgais fonds — 8930 iespiedvienības, ap 30% no tā — ārzemju literatūra. Fundamentālās bibliotēkas literatūra ir $\frac{1}{3}$ kopīgā fonda. Bibliotēkā ir 267 lasītāji, kuriem izsniegtā literatūra — 5642 vienības.

Lielu darbu bibliotēka veica laikā no 1963. gada līdz 1966.

gadam: organizēti alfabētiskais un sistemātiskais grāmatu katalogi, mikrofilmu un fotokopiju, disertāciju un disertāciju autoreferātu katalogi. Izveidots periodikas katalogs.

Darbojas pastāvīga jaunās literatūras izstāde (tai skaitā disertāciju autoreferātu izstāde). Sākta institūta darbinieku publikāciju kartotēka.

Ievērojamu palīdzību bibliotēkas darbā sniedz institūta bibliotēkas padome. Tās locekļi palīdz komplektēt bibliotēkas fondu, sagādāt iekārtu (plauktnes, vitrīnas, galdus).

Bibliotēkai ir laba lasītava ar 26 vietām.

2. *Neorganiskās ķīmijas institūta bibliotēkai* samērā neliels fonds — 2233 iespiedvienības. 1965. gadā reģistrēti 46 lasītāji, kuriem izsniegtā literatūra — 492 vienības.

Līdz 1964. gadam bibliotēka gandrīz nedarbojās — nebija štata bibliotēkas darbinieka. No 1965. gada iekšzemes literatūru bibliotēkai komplektē Fundamentālā bibliotēka. Sākta grāmatu alfabētiskā kataloga veidošana. 1965. gadā nodibināta bibliotēkas padome.

3. *Koksnes ķīmijas institūta bibliotēkā* ir 6194 iespiedvienības.

Līdz 1964. gadam bibliotēkai nebija telpu un netika veikts nekāds bibliotēkārais darbs, izņemot neredzamas literatūras izsniegumus. 1965. gadā reģistrēti 161 lasītājs, izsniegtas 7740 vienības. Organizēti sekojoši alfabētiskie katalogi: grāmatu, disertāciju autoreferātu un periodisko izdevumu katalogs. Sākta institūta darbinieku publikāciju kartotēka. No 1965. gada institūtam iekšzemes grāmatas komplektē Fundamentālā bibliotēka. Bez tam Fundamentālā bibliotēka katru nedēļu dod jaunāko ārzemju žurnālu pārvietojamo bibliotēku, lai ar tiem iepazīstinātu institūta darbiniekus. Regulāri tiek izstādīta jaunienākusi literatūra. Bibliotēkas padome palīdz uzlabot bibliotēkas darbu.

4. *Botāniskajam dārzam* ir labi organizēta bibliotēka. Tās fonds 22683 iespiedvienības, no tām 40% ārzemju izdevumi. Bibliotēkā ir grāmatu alfabētiskais un sistemātiskais katalogs, periodisko izdevumu katalogs. 1965. gadā reģistrēti 130 lasītāji, grāmatu izsniegums — 7035 vienības. Botāniskā dārza 7 sektoru bibliotēka apkalpo ar pārvietojamām bibliotēkām: tām izdotas 400 vienības. No Fundamentālās bibliotēkas Botāniskais dārzs saņem jaunākās ārzemju periodikas un daiļliteratūras pārvietojamās bibliotēkas.

Bibliotēkā notiek tematiskās izstādes un jaunās literatūras

izstādes, tiek veidota līdzstrādnieku publikāciju kartotēka. Labi strādā 1963. gadā nodibinātā bibliotēkas padome.

5. *Bioloģijas institūta bibliotēkai* ir neliels fonds — 1818 iespiedvienības, galvenokārt iekšzemes izdevumi. Fonds sastāv no uzziņu literatūras un periodiskajiem izdevumiem. Bibliotēku apmeklē 40 lasītāji, literatūras izsniegums ļoti mazs — 280 vienības. Bibliotēka ir sliktā stāvoklī telpu trūkuma dēļ.

6. *A. Kirhenšteina Mikrobioloģijas institūta bibliotēkas* fondā ir 4777 iespiedvienības, lasītāju skaits — 82, grāmatu izsniegums — 1715 vienības.

Bibliotēka darbu izvērsa tikai 1964. gadā, kad sāka strādāt bibliotekārs — institūta štata darbinieks. Izveidots alfabētiskais grāmatu katalogs, tiek izstādīta jaunienākusi literatūra par bioloģijas jautājumiem, veidota ārzemju periodikas kartotēka.

Starpbibliotēku abonements ir ar 8 bibliotēkām. Bibliotēkas padome palīdz bibliotēkai fonda komplektēšanā.

Trim **Sabiedrisko zinātņu nodaļas** bibliotēkām (Vēstures, Ekonomikas, Valodas un literatūras institūtā) kopā ir 81976 iespiedvienību liels fonds. Visvecākā no Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas institūtu bibliotēkām ir *Vēstures institūta bibliotēka*; tai ir arī vislielākais fonds. Šī bibliotēka izveidota uz Latvijas Vēstures institūta bibliotēkas bāzes. Bibliotēkas fonds — 43 029 iespiedvienības, no tām 27% — ārzemju literatūra.

Bibliotēka apkalpo 100 lasītājus, grāmatu izsniegums — 8712 vienības. Grāmatu fonds atspoguļots sistemātiskajā un alfabētiskajā katalogā. Ir arī mikrofilmu, fotokopiju, rokrakstu un disertāciju autoreferātu katalogi. Nepieciešams īpaši atzīmēt lielo bibliogrāfisko darbu, ko veic bibliotēkas darbinieki. Rūpīgi bibliotēkā tiek veidota kartotēka «Latvijas PSR vēsture», kurā ir 50 000 kartiņu, katru gadu tur ievieto ap 4000 kartiņu par Latvijas vēsturi no grāmatām, žurnāliem un avīžu rakstiem. Ir arī ārzemēs izdoto darbu kartotēka, tiek uzskaitīti institūta darbinieku raksti. Starpbibliotēku abonementa sakari ir ar PSRS bibliotēkām.

Bibliotēkas darbinieki sastādījuši vairākas bibliogrāfijas: līdz 1966. g. sērijā «Padomju Latvijas zinātnieki» izdotas bibliogrāfijas «Akadēmiķis K. Strazdiņš» un «Akadēmiķis J. Krastiņš». Akadēmiķim J. Zutim veltītajā grāmatā ievietota plaša viņa darbu bibliogrāfija. Bez tam 1965. g. žurnālā «Советская этнография» publicēta Latviešu antropoloģijas un etnogrāfijas bibliogrāfija.

2. *Ekonomikas institūta bibliotēkā* ir 17 007 iespiedvienību liels fonds, kas sastāv tikai no iekšzemes izdevumiem. Literatūras izsniegums — 5840 vienības; lasītāji — 140. Lasītāju apkalpošanai izveidoti alfabētiskais un sistemātiskais grāmatu katalogi, disertāciju autoreferātu katalogs un periodikas katalogs.

Bibliotēka iepazīstina lasītājus ar ienākušo literatūru jaunās literatūras izstādēs. Bibliotēkas darbā aktīvi palīdz bibliotēkas padome.

3. *Valodas un literatūras institūta bibliotēka* arī galvenokārt sastāv no iekšzemes literatūras, un tai ir 21 940 iespiedvienību. Bibliotēkai ir filiāle Folkloras sektorā ar 5356 iespiedvienību lielu fondu, kuru pārzin sabiedriskais bibliotekārs. 1963. g. veikts liels darbs fonda uzskaites nokārtošanā un katalogu organizācijā. Daļai fonda ir grāmatu alfabētiskais katalogs un periodikas katalogs. Bibliotēka apkalpo 116 lasītājus. Literatūras izsniegums — 7435 vienības. Bibliotēkā darbojas pastāvīga jaunās literatūras izstāde.

Lai uzlabotu Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku darbu, visnopietnākā uzmanība jāpievērš bibliotēku komplektēšanai un katalogiem. Lasītājus var labi apkalpot tikai tad, ja ievieš pareizi profilētu komplektēšanu un ja viss bibliotēkas fonds tiek atspoguļots katalogos.

Bibliotēku lielākajā daļā katalogu apraksti un to kārtojums rūpīgi jāizredīgē.

Institūtu bibliotēkām aktīvāk jāpieprasa no Fundamentālās bibliotēkas jaunākie ārzemju un iekšzemes žurnāli savā nozarē (pārvietojamās bibliotēkas veidā).

Akadēmijas institūtu informatoriem ciešā saziņā ar bibliotēku pārziņiem jāiepazīstas ar Fundamentālajā bibliotēkā saņemto literatūru un jāinformē par to savas iestādes līdzstrādnieki. Lai plašāk izmantotu mikrofilmu fondu un novērstu dubletus, iestādes bibliotēkā jāsakopo visas laboratorijās, nodaļās, sektoros un citur esošās mikrofilmas un fotokopijas. Vēlams, lai iestāžu bibliotekāri dublētu iestādes zinātnisko līdzstrādnieku sastādītās kartotēkas (īpaši tas vajadzīgs tādēļ, lai institūtam paliktu šīs kartotēkas arī tajos gadījumos, kad zinātniskie līdzstrādnieki pāriet citā darbā).

Turpmāk vēl vairāk jāizvērs Fundamentālās bibliotēkas sniegtā metodiskā palīdzība Akadēmijas bibliotēku tīklam, riko-

got kursus un semināra nodarbības institūtu bibliotekāriem bibliotēkas tehnikā, iepazīstinot viņus ar Akadēmijas labāko bibliotēku darba pieredzi un izstrādājot tipveida instrukcijas atsevišķiem bibliotekārā darba veidiem.

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJAS BIBLIOTĒKU TIKLA ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīkla galvenais uzdevums ir visu Akadēmijas iestāžu bibliotekārā un bibliogrāfiskā apkalpošana. Šīm bibliotēkām jāapkalpo arī citu republiku iestāžu zinātnieki, bet Fundamentālajai bibliotēkai kā vienai no lielākajām universālajām Latvijas PSR grāmatu krātuvēm jāapkalpo ar zinātnisko literatūru visi republikas iedzīvotāji.

Akadēmijas zinātnisko iestāžu bibliotēkām kopā ar Fundamentālo bibliotēku jāizveido vienota sistēma (tīkls) ar plānveidīgi organizētu fondu, kas varētu nodrošināt Zinātņu akadēmijas līdzstrādniekus un citus lasītājus ar visu vajadzīgo literatūru.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīklam jāattīstās pēc stingri pārdomāta plāna, ciešā saistībā ar konkrētajiem darba apstākļiem. Tāpēc jautājumu par to, kādas formas bibliotēka izveidojama katrā Akadēmijas iestādē, jāizšķir individuāli katrā atsevišķā gadījumā, ievērojot iestādes darbu tematiku (zinātnes nozari), iestādes attālumu no Fundamentālās bibliotēkas un radniecīgu iestāžu izvietojumu. Jāizmanto tādas bibliotēku organizācijas un komplektēšanas metodes, kas pilnīgi nodrošinātu zinātniskās iestādes ar vajadzīgo literatūru, reizē arī novēršot Zinātņu akadēmijas vienotajā fondā liekus dubletus. Nepieciešams stingri saistīt Fundamentālās bibliotēkas komplektēšanu ar Akadēmijas zinātnisko iestāžu bibliotēku komplektēšanu. No vienas puses, jātuvina literatūra lasītājiem (iestādēs), bet, no otras, — nedrīkst arī pasliktināt lasītāju apkalpošanu centrā.

Atbilstoši šī raksta pirmajā nodaļā teiktajam Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīklam jāietver centrālā (Fundamentālā) bibliotēka, bibliotēkas ar pamatliteratūras fondu un uzzīņu bibliotēkas.

No šī raksta otrās nodaļas izriet, ka Zinātņu akadēmijas bib-

liotēku tīkla darba pamatā perspektīvā liekams centralizācijas princips. Tas nozīmē, ka nākotnē Fundamentālajai bibliotēkai centralizēti jākomplektē visas tīkla bibliotēkas, jāapstrādā tām literatūra, jāorganizē visa tīkla kopkatalogs un jāsaskaņo pārējais bibliotekārais un bibliogrāfiskais darbs.

Jāaplūko, kādā virzienā tuvākajā laikā būtu jāattīsta Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīkls.

Zinātņu akadēmijas institūti un iestādes tiks izvietoti divos rajonos Rīgā (Akadēmijas pilsētiņā un Augstceltnē), Salaspilī un Baldonē.

Jāatzīmē, ka vienota LPSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīkla radīšanu aprūstina Akadēmijas radniecīgu iestāžu teritoriālā izkaisītība.

Fundamentālā bibliotēka atradīsies Akadēmijas pilsētiņā, ievērojot to, ka tur koncentrējas 6 (no 14) institūti — Fizikāli enerģētiskais. Organiskās sintēzes, Polimeru mehānikas, Koksnes ķīmijas, Elektronikas un skaitļošanas tehnikas un acimredzot arī Neorganiskās ķīmijas institūts. Tā Fundamentālā bibliotēka varēs nodrošināt Akadēmijas pilsētiņas institūtu līdzstrādnieku un citu iestāžu darbinieku, kam vajadzīga zinātniskā literatūra, vispusīgu bibliotekāro un bibliogrāfisko apkalpošanu.

Pamatojoties uz Fundamentālās bibliotēkas fondiem, blakus tai turpmāk darbosies republikas informācijas centrs, kur notiks automātiska informācijas meklēšana un izsniegšana.

Lai tuvinātu literatūru citām Zinātņu akadēmijas iestādēm, Fundamentālā bibliotēka organizēs 4 filiāles ar pamatliteratūras fondu: sabiedrisko zinātņu nozares filiāli (Augstceltnē), bioloģijas filiāli un Fizikas institūta filiāli (Salaspilī) un Astrofizikas laboratorijas filiāli (Baldonē). Fizikāli enerģētiskajā, Organiskās sintēzes, Elektronikas un skaitļošanas tehnikas, Polimeru mehānikas un Koksnes ķīmijas institūtos vajadzīgas filiāles ar nepieciešamo uzziņu literatūru, jo galvenokārt šo institūtu līdzstrādnieku apkalpošanu veiks šeit novietotā Fundamentālā bibliotēka. Neorganiskās ķīmijas institūta filiāles formu noteiks tā atrašanās vieta; ja institūts novietosies Salaspilī, jāorganizē filiāle ar pamatliteratūras fondu pēc profila, ja Akadēmijas pilsētiņas rajonā, — vajadzīga filiāle ar uzziņu literatūras fondu.

Fundamentālās bibliotēkas bioloģijas filiālei (Salaspilī, 18 km no Rīgas) būtu jāapkalpo Bioloģijas un Mikrobioloģijas institūti, Botāniskais dārzs un topošais Bioķīmijas institūts. Ka-

mēr tas vēl nav realizēts, ir paredzēts saglabāt Botāniskajam dārzam un Mikrobioloģijas institūtam patstāvīgu bibliotēku ar pamatliteratūras fondu pēc to darba profila, bet Bioloģijas institūtam — patstāvīgu uzzīņu bibliotēku.

Sabiedrisko zinātņu filiāli paredzēts izveidot Augstceltnē — Vēstures, Ekonomikas un Valodas un literatūras institūta vajadzībām.

Fundamentālās bibliotēkas filiāle Fizikas institūtā dibināma tikai pēc institūta pārvietošanas uz Salaspili.

Ipašu vietu starp Zinātņu akadēmijas iestāžu bibliotēkām komplektēšanas ziņā ieņem Astrofizikas laboratorijas bibliotēka (Baldonē, 33 km no Rīgas). Pašlaik tā saņem apmaiņā ne vien iekšzemes, bet arī ārzemju izdevumus (tabulas, kartes, atlantus, observatoriju izdevumus u. tml.). Atšķirībā no citām Fundamentālās bibliotēkas filiālēm Astrofizikas laboratorijai arī centralizētās komplektēšanas sistēmā būtu jādod iespēja pašai saņemt apmaiņā aizrobežu izdevumus.

Visām filiālēm būtu piemērojamas vienādas metodes fondu komplektēšanā, literatūras apstrādē, katalogu un kartotēku organizēšanā un lasītāju apkalpošanā. Iekšzemes literatūras vieniņgie eksemplāri, kas vajadzīgi darbam vairākos institūtos, glabātos Fundamentālajā bibliotēkā, un tos izsniegtu filiālēm pārvietojamo bibliotēku veidā vai arī ilgākai lietošanai.

Lasītāju bibliogrāfisko apkalpošanu veiktu visas filiāles. Tā kā filiāļu darbinieki būtu atbrīvoti no dažiem bibliotekārā darba veidiem (komplektēšana, aprakstīšana), viņiem pietiktu laika sastādīt vajadzīgās kartotēkas un vairāk nodarboties ar informāciju.

Pilnīgo bibliogrāfiju sastādīšana un vispārēja bibliogrāfiska apkalpošana paliktu Fundamentālās bibliotēkas uzdevums.

Ar starpbibliotēku abonementu nodarbotos visas filiāles un Fundamentālā bibliotēka, ar starptautisko — tikai pēdējā.

Tā kā Akadēmijas bibliotēku tīklā pagaidām vēl nav vajadzīgo priekšnoteikumu vienlaicīgai pārejai uz literatūras centralizētu komplektēšanu un apstrādi, visu zinātniskās pētniecības iestāžu bibliotēku vajadzībām ieteicams centralizāciju veikt pakāpeniski. Centralizētā komplektēšana, ko pašlaik veic Fundamentālās bibliotēkas filiālēs Neorganiskās ķīmijas, Organiskās sintēzes, Fizikāli enerģētiskajā un Ķoksnes ķīmijas institūtā, pakāpeniski, pēc Fundamentālās bibliotēkas vienošanās ar

attiecīgās iestādes vadību, sākama arī citās Akadēmijas iestāžu bibliotēkās.

Nobeigumā vēlreiz jāuzsver, ka Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīkla attīstības perspektīvā ir Fundamentālās bibliotēkas filiāļu veidošana, t. i., visa bibliotekārā un bibliogrāfiskā darba centralizācija Akadēmijas sistēmā.

L I T E R A T Ū R A

1. Ленин В. И. Приветственная речь 6 мая (на 1-м Всероссийском съезде по внешкольному образованию 6—19 мая 1919 г.). — Полное собрание сочинений. Изд. 5-е. Т. 38, с. 329—332.

2. Шунков В. И. Задачи библиотек в свете решений июньского Пленума ЦК КПСС по идеологическим вопросам. — ББИ¹, № 46, 1963, с. 1—8.

3. Алексеева К. П. Об организации сети библиотек Академии наук СССР. — ББИ, № 52, 1964, с. 36—47.

4. Алексеева К. П. Организация библиотеки и ее сеть. [ФБОН АН СССР]. — Фундам. б-ка обществ. наук. (Из опыта работы за 40 лет.) Сб. статей. М., 1960, с. 47—67.

5. Арайс Э. М. Комплектование центральных библиотек академий наук союзных республик. — ББИ, № 41, 1962, с. 43—73.

6. Бачалдин Б. Н. Вопросы организации библиотечной сети Академии наук СССР и ее фондов. — Библиотека СССР. Опыт работы. Вып. 13, 1960, с. 40—74.

7. Бачалдин Б. Н. Из истории организации и развития сети библиотек Академии наук СССР после Великой Октябрьской социалистической революции. — Труды Б-ки Акад. наук. СССР и Фундам. б-ки обществ. наук АН СССР, т. 3, 1958, с. 89—103.

8. Березина М. Т. Комплектование книжных фондов отечественной литературой. (Из опыта работы Фундаментальной библиотеки им. В. Г. Беллинского АН Белорусской ССР). — ББИ, № 42, 1962, с. 45—54.

9. Варфоломеева М. В. Вопросы организации сети академических библиотек в условиях новой структуры Академии наук СССР и академий наук союзных республик. — ББИ, № 51, 1964, с. 46—64.

10. Григорьева И. Ф. О некоторых особенностях комплектования Библиотеки Академии наук СССР. — Труды Б-ки Акад. наук СССР и Фундам. б-ки обществ. наук АН СССР, т. 3, 1958, с. 7—21.

11. Егорова А. А. К вопросу о комплектовании библиотек Сибирского отделения АН СССР иностранной литературой. — ББИ, № 49, 1964, с. 101—108.

12. Зинкина В. А. Организация сети библиотек в академиях наук союзных республик. — ББИ, № 52, 1964, с. 48—67.

13. Калинина А. Н. и Скрипкина Т. И. Библиотека Института высокомолекулярных соединений АН СССР. — ББИ, № 42, 1962, с. 19—31.

14. Карженевич А. И. Работа сети библиотек институтов АН СССР по общественным наукам. — ББИ, № 35, 1961, с. 90—110.

¹ Библиотечно-библиографическая информация библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик.

15. Кривонос М. М. Организация филиала центральной научной библиотеки Академии наук Киргизской ССР с открытым доступом к полкам. — ББИ, № 34, 1961, с. 74—83.

16. Лютова К. В., Александрова О. И. К вопросу о координации комплектования иностранной литературой в системе академических библиотек Ленинграда. — Библиотеки СССР. Опыт работы. Вып. 19, 1962, с. 28—37.

17. Подозерская Г. Ф. Централизованная каталогизация в Библиотеке Академии наук СССР. — Труды Б-ки Акад. наук СССР и Фундам. б-ки обществ. наук АН СССР, т. 3, 1958, с. 22—37.

18. Радугин А. И. Краткий обзор работы библиотек сети Гос. публичной научно-технической библиотеки при СО АН СССР. — ББИ, № 46, 1963, с. 25—34.

19. Рафиков А. Х., Скрипкина Т. И. Научные библиотеки ленинградских учреждений Академии наук СССР. — Труды Б-ки Акад. наук СССР и Фундам. б-ки обществ. наук АН СССР, т. 2, 1955, с. 215—226.

20. Скрипкина Т. И. Библиотеки филиалов Академии наук СССР. (Вопросы организации и перспективы развития). Автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. пед. наук (по спец. библиотековедение). Л., 1953. 20 с.

21. Скрипкина Т. И. Вопросы организации сети специальных б-к в академиях наук союзных республик. — Труды Б-ки Акад. наук СССР и Фундам. б-ки обществ. наук АН СССР, т. 3, 1958, с. 104—115.

22. Скрипкина Т. И. Состояние работы и задачи специальных библиотек ленинградских академических учреждений. — ББИ, № 9, 1956, с. 94—104.

23. Федоровская О. М. К истории отдела комплектования отечественной литературой Сектора сети специальных библиотек АН СССР. — ББИ, № 26, 1960, с. 48—73.

24. Федоровская О. М. Об улучшении комплектования библиотек институтов [сектором сети специальных библиотек АН СССР]. — ББИ, № 38, 1962, с. 81—93.

25. Халуева З. В., Дудник Т. В. Комплектование книжных фондов центральной научной библиотеки АН Таджикской ССР. — ББИ, № 42, 1962, с. 55—70.

26. Чеботарев А. И. Библиотеки Академии наук СССР. Справочник. М., 1959. 323 с.

В. А. ЗИНКИНА

ОРГАНИЗАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕТИ БИБЛИОТЕК АКАДЕМИИ НАУК ЛАТВИЙСКОЙ ССР

Резюме

Вопрос о более целесообразной организации сети библиотек является в настоящее время одним из актуальных вопросов библиотекведения.

Рассматривая организацию сети библиотек в республиканских академиях наук, статья отмечает, что академии наук союзных республик не имеют еще стройной централизованной сети библиотек; централизованное комплектование библиотек учреждений академий наук проводится лишь частично. Несмотря на значительные достижения в работе сетей библиотек республиканских академий наук, они требуют дальнейшего совершенствования.

Говоря вкратце о Фундаментальной библиотеке и о библиотеках учреждений АН Латвийской ССР, статья предлагает реорганизовать библиотечную сеть, рассматривает основные принципы комплектования фондов и организации библиотечно-библиографической работы в сети. Сеть библиотек Академии наук Латвийской ССР должна состоять из центра сети — Фундаментальной библиотеки и ее филиалов.

Фундаментальная библиотека должна централизованно комплектовать филиалы и обрабатывать для них литературу.

В связи с тем, что в настоящее время в сети библиотек Академии наук еще нет условий для одновременного перехода на централизованное комплектование и централизованную обработку литературы для библиотек научно-исследовательских учреждений, целесообразно создавать филиалы постепенно.

Фундаментальная библиотека может организовать следующие филиалы с фондам основной литературы по общественным наукам (высотное здание АН), биологический (Саласпилс), филиал в Астрофизической лаборатории (Балдоне) и филиал в Институте физики (Саласпилс). В институтах физико-энергетическом, органического синтеза, электроники и вычислительной техники, механики полимеров, химии древесины должны быть фонды необходимой справочной литературы, так как всю полноту обслуживания сотрудников этих институтов берет на себя расположенная здесь Фундаментальная библиотека. Форма филиала в Институте неорганической химии будет зависеть от месторасположения института. Если Институт неорганической химии будет расположен в Саласпилсе, здесь нужно организовать филиал с фондом основной литературы по профилю работы, если в районе академгородка — нужен филиал с фондом справочной литературы. Следует передавать

в филиалы библиотеки-передвижки из Фундаментальной библиотеки.

Таким образом, в перспективе развития сети библиотек Академии наук Латвийской ССР — создание филиалов Фундаментальной библиотеки, т. е. полная централизация всей библиотечно-библиографической работы в системе Академии наук.

LATVIEŠU BIOBIBLIOGRĀFIJU UN BIOGRĀFIJU KOPRĀDĪTĀJI UN MATERIĀLI (Apskats un attīstības perspektīvas)

Grūti pārvērtēt zinātnieku, rakstnieku un sabiedrisko darbinieku personālās bibliogrāfijas nozīmi kādas zemes zinātnes, kultūras vai sabiedriski politiskās dzīves attīstības pētīšanā.

Dažādus biobibliogrāfiskus un biogrāfiskus avotus izmanto ne tikai pagātnes pētīšanai. Ik dienas tie sniedz vajadzīgās uzziņas zinātniskajām un mācību iestādēm, valsts pārvaldes aparātam, avīžu un žurnālu redakcijām, radio un televīzijai, atsevišķiem zinātniekiem, literātiem, studentiem.

Izcilais padomju bibliogrāfs N. Zdobnovs rakstīja par V. I. Ļeņina attieksmi pret bibliogrāfiju: «Ar visu atbildību var apgalvot, ka saviem zinātniskajiem un publicistiskajiem darbiem, kā arī politiskās cīņas gaitās Ļeņins, kā kulturālākais sava laikmeta cilvēks, visā savā dzīvē plaši izmantoja dažādus bibliogrāfiskus avotus.»¹

V. I. Ļeņina sastādītā klasiskā «Marksisma bibliogrāfija», kas pievienota viņa rakstam «Kārlis Markss» (pirmiespiedums Granātu enciklopēdiskajā vārdnīcā, 1915., 28. sēj.), liecina, cik lielu nozīmi V. I. Ļeņins piešķīra biobibliogrāfiskiem un biogrāfiskiem materiāliem. Marksa darbu hronoloģiskam apskatam seko bibliogrāfijas par marksismu, tad Marksa biogrāfiju izdevumi un atmiņas par viņu.

V. I. Ļeņins ļoti interesējās par dažādiem personālās bibliogrāfijas izdevumiem un materiāliem, — tādu ir daudz viņa personīgajā bibliotēkā Kremli. Šīs bibliotēkas katalogs, kurā ir pāri

---

¹ Здобнов Н. В. Об отношении Ленина к библиографии. — Сов. библиография, 1958, № 49, с. 22.

par 8400 grāmatu, žurnālu, avīžu un citu iespieddarbu aprakstu, ietver arī bagātus biobibliogrāfiskus un biogrāfiskus materiālus. «Vairāki no tiem pašlaik ir bibliogrāfisks retums. To vidū — «Борцы за свободу» (to revolucionāru biogrāfijas, kas sodīja ar nāvi caru Aleksandru II); «Галерея шليسельбургских узников»... Arī grāmatas par revolucionāriem: A. Žeļabovu, V. Zasuļiču, S. Perovsku...»¹ V. I. Ļeņina uzmanību saistīja partijas darbinieku biogrāfijas, zinātniekiem un rakstniekiem veltītie biogrāfiskie un bibliogrāfiskie materiāli. Lūk, daži no izdevumiem, kas atrodami V. I. Ļeņina personiskajā bibliotēkā Kremļī:

Братская могила. Биограф. словарь умерших и погибших членов Моск. организации РКП. М., «Моск. рабочий», 1922 (на обл.: 1923). (Моск. ком-т РКП. Губ. бюро Комис. по истории Октябрьской революции и РКП. Истпарт). Вып. 1.207 с.; вып. 2.275 с.²

Гельбиг Г. Русские избранники. 110 биографий деятелей России XVIII в. Пер. и примеч. В. А. Вильбасова. Берлин, Ф. Готтгейнер, 1900. IV, 534 с.; 1 л. портр.³

E. Faideles raksts par bibliogrāfiskā darba pieredzi PSRS Zinātņu akadēmijas bibliotēkā ietver zīmīgu izteikumu, ka «... bibliotēku bibliogrāfi un uzziņu nodaļu darbinieki aizvien biežāk izmanto biogrāfiskas vārdnīcas ar plašiem bibliogrāfiskiem datiem un biobibliogrāfiju koprādītājus.»⁴

Pievienojoties šai domai, mums gribētos ar šo rakstu, kas nebūt nav vispusīgs pētījums, sasniegt visai pieticīgu mērķi: pievērst Latvijas PSR bibliotēku un attiecīgu organizāciju uzmanību bibliogrāfiskā darba svarīgās nozares — personālās bibliogrāfijas — pašreizējam stāvoklim un sniegt dažus priekšlikumus tās attīstībai.

Saskaņā ar vispār pieņemto definīciju personālā bibliogrāfija ir «tās literatūras bibliogrāfija, kas raksturo kādas personas dzīvi vai darbību»,⁵ t. i., kāda autora darbu vai par viņu sarakstīto darbu (vai arī abu divu kopā) bibliogrāfija. Mums šķiet, ka šī raksta ietvaros nevajadzētu aprobežoties ar šauri bibliogrāfisku vai biobibliogrāfisku izdevumu aplūkošanu, kuru

¹ Библиотека В. И. Ленина в Кремле. Каталог. М., 1961, с. 18.

² Там же, запись 854.

³ Там же, запись 1883.

⁴ Файдель Э. П. О работе над библиографией трудов ученых — Труды Б-ки АН СССР, т. 1, 1948, с. 67—68.

⁵ Шамурин Е. Н. Словарь книговедческих терминов. М., 1958, с. 211.

pazīmes stingri atbilst minētajai definīcijai, bet ir nepieciešams apskatīt arī biogrāfiju krājumus; tie veic uzdevumus, kas ļoti tuvi personālās bibliogrāfijas funkcijām. Šī doma nav jauna. 1947. g. L. Mandelštama rakstija: «Biogrāfiskas vārdnīcas, biogrāfiju un autobiogrāfiju krājumus (bez bibliogrāfiskiem materiāliem) nevar saukt par biobibliogrāfijām šī vārda īstajā nozīmē. Taču tie visi... pēc saviem uzdevumiem ir ļoti tuvi biobibliogrāfiskiem darbiem.»¹

Vispirms jānoskaidro biobibliogrāfiskie un biogrāfiskie izdevumi, kas iznākuši mūsu republikā un attiecas uz Latviju.

Tuvāk neaplūkojot biogrāfijas, biobibliogrāfijas un citus personālās bibliogrāfijas darbus, kas veltīti vienai personai, pievērsīsimies izdevumiem, kur vienkopus savākti vienas vai vairāku zinātnes, kultūras, sabiedriskās dzīves nozaru vairāku pārstāvju biobibliogrāfijas vai biogrāfijas.

Sekojošā apskata pirmā daļa, kas ietver 1920.—1940. g. izdevumus, iekārtota hronoloģiskā secībā — pēc iznākšanas gadiem; ārpus šīs hronoloģiskās robežas aplūkoti vēl trīs rādītāji, kas izdoti 1893., 1908. un 1942. g.

Otrās daļas materiāli (1945.—1965. g.) sakārtoti sistemātiski.

Biobibliogrāfiskie un biogrāfiskie koprādītāji, kas attiecas uz Baltijas zemēm un Rīgu līdz 1917. g., ir minēti I. Kaufmana grāmatā par biogrāfiskajām un biobibliogrāfiskajām vārdnīcām.² Visai sīkās anotācijas, kas pievienotas šī vērtīgā rādītāja aprakstiem, sniedz pilnīgi pietiekamu priekšstatu par 16 mūs interesējošiem pirmsrevolūcijas perioda izdevumiem.

I. Kaufmana reģistrētie izdevumi jāpapildina ar diviem biogrāfiju krājumiem, kas gan ir mazāk nozīmīgi, taču līdz šim vēl nav zaudējuši savu uzziņu materiāla nozīmi.

Pirmkārt, tas ir: *Baltijas Vēstneša divdesmit piecu gadu jubilejai par piemiņu*. R., 1893. [25].

Krājumā ir «Baltijas Vēstneša» pirmo divdesmit piecu darbības gadu (laikraksts iznāca no 1869. līdz 1905. g.) 79 izcilāko līdzstrādnieku biogrāfijas. To apmēri nav vienādi. Blakus plašākām (kas aptver 10 un vairāk lappušu) sastopamas biogrāfiskas uzziņas nepilnas lappuses garumā. Biogrāfiju beigās ir

¹ Мандельштам Л. С. Вопросы советской биобиблиографии. — Сов. библиография, вып. 3. 1947, с. 45.

² Кауфман И. М. Русские биографические и биобиблиографические словари, М., 1955, с. 263, 553—555.

attiecīgo autoru «Baltijas Vēstnesī» publicēto darbu saraksti. Visumā materiāls sakārtots hronoloģiskā secībā. Grāmatas vērtību ceļ 57 personu ģimenes. Darbam pievienots alfabētiskais personu rādītājs.

Otrkārt: [*Milenbahs Fr.*] *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgavā, 1908. [26].

Grāmata ir 2078 īsas biogrāfiskas uzziņas par latviešiem, kas izglītojušies Krievijas universitātēs, filoloģiskajos, augstākajos tehniskajos, politehniskajos un veterinārajos institūtos, konservatorijās, mākslas akadēmijās un Štiglica tehniskās zīmēšanas skolā. Grāmatai ir 3 nodaļas: I — 244 biogrāfiskas uzziņas par personām, kas grāmatas sarakstīšanas laikā bija jau mirušas; II — 1171 biogrāfiska uzziņa par tiem, kas beiguši augstskolu vai atstājuši to, kursu nebeiguši; III — 663 biogrāfiskas uzziņas par personām, kas grāmatas sarakstīšanas laikā bija vēl studenti.

Biogrāfiskās uzziņas ir papildinātas ar attiecīgās personas darbu bibliogrāfiju. Nodaļu ietvaros kārtojums ir alfabētisks. Krājuma beigās (133.—134. lpp.) ir statistiski dati, kas raksturo aplūkoto personu dzimšanas un darbības vietas un profesiju.

Divdesmitajos un trīdesmitajos gados buržuāziskajā Latvijā netika veikts nekāds plānveidīgs, sistemātisks darbs, kas sekmētu personālās bibliogrāfijas attīstību. Nedaudzajiem ar dažu organizāciju un personu iniciatīvu šīnīs gados iznākušajiem biobibliogrāfiju un biogrāfiju krājumiem un līdzīgiem darbiem piemita tipiskie šāda veida buržuāzisko izdevumu trūkumi, sākot ar šķietamo «bezpartejiskumu» līdz atklātai reakcionārai tendencei.

Visi divdesmito gadu izdevumi sastādīti buržuāziskā objektivisma garā; taču, kamēr nav citu, jaunāku izdevumu, tiem joprojām ir nozīme kā biogrāfisko un bibliogrāfisko ziņu avotiem.

Viens no labākajiem šī laika paraugiem neapšaubāmi ir tagadējā Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka Kārļa Egles sastādītais krājums trijos sējumos: *Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas*. 3 d. Rīga—Cēsis, 1923.—1924. [32].

Šīnī izdevumā sakopotas 66 latviešu rakstnieku autobiogrāfijas (1. sēj. — 19, 2. sēj. — 21, 3. sēj. — 26). Tās sakārtotas hronoloģiskā secībā (pēc autoru dzimšanas gadiem). Katra sējuma beigās ir sastādītāja bibliogrāfiskās piezīmes, kas ietver attiecīgo personu biogrāfiskus datus (papildus autobiogrāfijai) un kvalificētu darbu un recenziju bibliogrāfiju.

Ar savu uzziņu materiālu joprojām var noderēt A. Prandes sastādītais latviešu literatūras (daļēji arī mākslas) apskats *Latvju rakstniecība portrejās*. R., 1926. [33].

Sinī izdevumā sakopots pāri par 500 latviešu rakstnieku, komponistu, gleznotāju u. c. kultūras darbinieku īsu biogrāfiju un minēti viņu darbi. Krājums bagātīgi ilustrēts (1228 il.) ar ģimētnēm, faksimiliem, grāmātu, žurnālu un avīžu titullapu attēliem u. c. Sastādītāja politiskie uzskati skaidri izpaužas naidīgajos novērtējumos par dažu progresīvo rakstnieku un kultūras darbinieku dzīvi un darbu, kaut gan arī šis personas sastādītāja objektivistiskās pieejas dēļ ir reģistrētas grāmatā.

Par uzziņu materiāla avotu dažkārt var noderēt arī grāmata *Latvijas Universitāte. 1919—1929*. R., 1929. [27].

Grāmatas pirmajā daļā ir divi raksti par Universitātes vēsturi; otrajā daļā ar nosaukumu «Latvijas Universitātes mācības spēki» (pāri par 500 lpp.) ievietotas biogrāfiskas ziņas par vairāk nekā 320 profesoriem, docentiem, lektoriem un asistentiem, kas strādājuši Universitātē pirmajā gadu desmitā. Materiāls sakārtots pēc fakultātēm, bet fakultāšu ietvaros — pēc personu amatiem un vecuma. Šī izdevuma idejisko ievirzi pietiekami raksturo fakts, ka Universitātes izveidošanas un attīstības pirmais gadu desmits atspoguļoti tendenciozi, izkropļojot vēsturiskos notikumus, slavinoš nacionālistiskos strāvumus un centienus.

1930. g. nācis klajā J. Vītoļa un R. Krodera sastādītais krājums *Latvju skaņu mākslinieku portrejas*. R., 1930. [41]. Tas sākas ar apskata rakstu par latviešu mūzikas attīstības vēsturi, kam seko nelieli apcerējumi par latviešu operteātri, Rīgas simfonisko orķestri, Rīgas radio orķestri, Liepājas operu, Liepājas filharmoniju. Krājuma divas trešdaļas aizņem biogrāfiskas ziņas par latviešu komponistiem, diriģentiem, dziedātājiem, pianistiem, vijolniekiem, mūzikas pasniedzējiem; grāmatas beigās ir īsas ziņas par Latvijas koru kolektīviem.

Biogrāfiskajām ziņām pievienotas ģimētnes, ir arī mūzikas kolektīvu un koru uzņēmumi. Krājuma beigās — personu rādītājs. Izdevums saglabājis savu nozīmi kā uzziņu avots.

Trīsdesmitajos gados, īpaši šī gadu desmita otrajā pusē — pēc fašistiskās diktatūras izveidošanas, personālās bibliogrāfijas izdevumiem piemīt krasi nacionālistisks raksturs: tendenciozi atlasītas aplūkojamās personas, uzsvērti nacionālistiskie centieni, cildināti autoru visreakcionārākie darbi. Šādu

izdevumu izplatītākā forma tai laikā ir biogrāfiju krājums, kas tikai retumis apgādāts ar vairāk vai mazāk kvalificētiem bibliogrāfiskajiem materiāliem. Līdzīgu krājumu nav daudz, un to nozīmi nosaka tikai tanīs ietvertais faktu materiāls.

No šī perioda izdevumiem atzīmējams biogrāfisko ziņu krājums *Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi. 1894.—1919.* R., 1936. [28].

Grāmatai piemīt aplūkojamā laikposma izdevumiem raksturīgie trūkumi, taču mūsdienu lasītāju var interesēt, ka skolotāju semināra bijušo audzēkņu vidū redzami arī slavenu revolucionāru vārdi. Grāmatas ideoloģisko ievirzi raksturo apstāklis, ka samērā plaši biogrāfiski apcerējumi veltīti tiem semināra audzēkņiem, kam bija nopelni buržuāziskās valdības uzdevumu izpildē. Turpretim personas, kas jau seminārā bija piedalījušās nelegālos pulciņos un vēlāk kļuvušas par progresīviem darbiniekiem, pieminētas tikai ar dažām rindiņām. Tomēr apstāklis, ka šeit sniegtas, kaut arī skopas, biogrāfiskas ziņas par tādiem latviešu revolucionāriem, zinātnes un kultūras darbiniekiem kā Vilis Knoriņš, akadēmiķis Kārlis Strazdiņš, Jānis Birkenfelds, Andrejs Viksna, Pāvils Viksna, Kārlis Janelis, Petrogradas-Ļeņingradas komandants 1919. gadā Kļavs-Kļaviņš, Turkestānas bij. Izglītības tautas komisārs Jūlijs Kiršs, Jānis Bērziņš, dzejnieks Leons Paegle, Kārlis Ratnieks un citi, palielina šā izdevuma nozīmi. Krājumā reģistrēti semināra 720 bijušie audzēkņi, kas tur mācījās no 1894. līdz 1919. g. — vispirms Rīgā, tad Valmierā un Sizraņā. Grāmatas ievadā sniegts īss semināra vēstures apskats (gan noklusējot audzēkņu revolucionāro kustību) un minēti semināra pasniedzēji; krājuma lielāko daļu (pāri par 200 lpp.) sastāda bijušo audzēkņu biogrāfijas. Valmieras (Valkas) skolotāju semināram bijuši pavisam 25 izlaidumi, no tiem 24 attiecas uz pilnu (triju, četru un piecu gadu) kursu un viens uz nepilnu — divu gadu kursu. Materiāls sakārtots hronoloģiski, pēc kursu izlaidumiem, katra izlaiduma ietvaros — pēc skolēnu uzvārdu alfabēta. Grāmatai ir daudz ilustrāciju un personu rādītājs.

Nedaudz atkāpjoties no hronoloģiskās secības, šeit pat jāatzīmē izdevums, kas ļoti līdzīgs iepriekšējam:

Baltijas skolotāju seminārs. 1870.—1919. R., 1940. [30].

Šai grāmatā ievietotas 9 semināra vadītāju, 110 pasniedzēju, 1391 audzēkņa biogrāfijas par semināra pastāvēšanas laiku no 1870. līdz 1919. g. Bez biogrāfiskām ziņām krājumā publicēts

statistiskais materiāls, daži raksti un atmiņas. Pievienots audzēkņu uzvārdu rādītājs, ir gīmetnes un citas ilustrācijas.

1938. gadā iznākušais krājums *Rīgas Politehnikums. 1862.—1919. g. R.*, 1938. [22] papildina, turpina un noslēdz agrāk izdotos «Album Academicum der Polytechnischen Schule zu Riga (1887)» un «Album Academicum Рижского политехнического института (1912)», kas reģistrēti jau minētajā I. Kaufmana rādītājā ar kārtas numuriem 571. un 572.

Krājumā publicētās ziņas aizpilda robus iepriekšējos studentu un pasniedzēju sarakstos; ievietotas vairākas īsas biogrāfijas par laikopsmu no 1862. līdz 1912. g., kas visumā jau bija aplūkots agrākajos izdevumos. Turpinājumā sniegti analogiski materiāli par studentiem no 1912. līdz 1919. g. resp. līdz institūta pastāvēšanas beigām, — pavisam par 3818 personām. Krājumā ievietotie pārskata raksti idejiski un zinātniski ir mazvērtīgi.

Trīsdesmitajiem gadiem raksturīgs ir divu sējumu izdevums *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919.—1939. 1.—2. d. R.*, 1939. [29].

Sis krājums turpina un papildina aplūkoto izdevumu «Latvijas Universitāte. 1919—1929». [27].

Pirmās daļas saturu pietiekami raksturo virsraksts. Daudzveidīgais statistiskais materiāls dažādos apskatos parāda Universitātes dzīvi. Otrajā daļā ir vairāk nekā 600 profesoru, docentu, lektoru un asistentu (ieskaitot 320 no «Latv. univ. 1919—1929») biogrāfijas un darbu saraksti, kas atspoguļo Latvijas Universitātes 20 pastāvēšanas gadus.

Pirmās daļas vēsturiskajos apcerējumos klaji sagrozīti fakti un notikumi. Ir noklusēts, ka Latvijas augstskola nodibināta ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas valdības 1919. g. 8. februāra dekrētu, nekas nav teikts par progresīvo un revolucionāro studentu kustību. Tendenciozajā, krasi nacionālistiskajā Universitātes dzīves notikumu vērtējumā, kā arī materiālu atlasē skaidri redzama šī izdevuma sastādītāja un pirmās daļas redaktora teoloģijas fakultātes docenta un galējā reakcionāra L. Adamoviča sabiedriski politiskā seja. Izdevuma otrās daļas nozīmi — kaut arī ierobežotu — nosaka tanī ietvertais faktiskais uzziņu materiāls.

Buržuāziskās Latvijas biobibliogrāfisko un bibliogrāfisko izdevumu apskatā nav domāts aplūkot visus tai laikā publicētos izdevumus. Nav apskatīti tādi izdevumi, kuriem nav zinātniskas

nav zinātniskas nozīmes un kur uzziņu materiāls ir ierobežots un idejiski nevērtīgs.

Trīsdesmitajos gados iznākušo latviešu biobibliogrāfisko un biogrāfisko izdevumu idejiski politisko saturu un vērtību nosaka ne tikai buržuāziskās Latvijas izdevumi. No 1933. līdz 1936. gadam Maskavā iznācis fundamentāls darbs divos sējumos pēc Pētera Stučkas iniciatīvas un daļēji arī viņa redakcijā, — darbs, kas veltīts 1905. g. revolūcijas upuriem, kā arī 1907.—1917. gada revolucionārajās cīņās kritušajiem: *Endrups R. un Feldmanis A. Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata*. 1.—2. sēj. M., «Prometejs», 1933.—1936. [1].

Šī grāmata nav uzlūkojama par biogrāfiju vai biobibliogrāfiju sakopojumu tiešā nozīmē, bet tai ir ļoti liela vērtība kā bagātīgam ziņu krājumam par Latvijā notikušajām revolucionārajām cīņām.

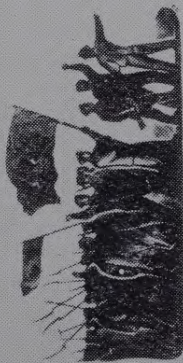
Darbs sniedz materiālus latviešu sociāldemokrātijas lomas novērtēšanai revolucionārajās cīņās un pārliecinoši pierāda latviešu un krievu tautu ciešo vienotību kopējā cīņā pret cara patvaldību, par brīvību.

Pirmajā sējumā sakopoti materiāli par 1905.—1907. g. revolūcijas laikā Latvijā kritušajiem 2072 cīnītājiem. Sējumā ir 9 nodaļas, kas atbilst revolūcijas attīstības posmiem.

Pirmā nodaļa ar nosaukumu «Pirmie upurī» sniedz ziņas par revolucionāriem, kas gājuši bojā laikā no 1896. līdz 1905. g. janvārim. Otrajā nodaļā «9./13. janvāris» ietverti dati par 1905. g. 9.—13. janvāra notikumu upuriem; nodaļas materiāls sakārtots pēc uzvārdu alfabēta. Trešajā nodaļā «Topošo cīņu ikdiena» ir ziņas par cīnītājiem, kas krituši laikā no 1905. g. 13. janvāra līdz 17. oktobrim; materiāla secība hronoloģiska — pēc revolucionāru bojā ejas datumiem. Ceturtajā nodaļā «Lielo kauju ieskaņas» sakopoti dati par revolūcijas upuriem no 1905. g. 17. oktobra līdz decembrim. Piektajā nodaļā «Bruņotās sacelšanās» sniegtas ziņas par revolucionāriem, kas krituši revolūcijas bruņotajās sadursmēs ar kontrrevolūcijas spēkiem. Kritušie reģistrēti pēc cīņu vietām. Katrai apakšnodaļai ir neliels ievads, kurā komentētas attiecīgās cīņas. Sestajā nodaļā «Kaujinieki» atspoguļoti materiāli par visiem tiem, kas ar ieročiem rokās cīnījās pret patvaldību. Septītajā nodaļā «Lauku aktivisti un meža brāļi» reģistrēti dati par kritušajiem partizāņu cīņu dalībniekiem. Vislielākā ir astotā nodaļa — «Soda ekspedīcijas». Materiāla kārtojums ir pēc ģeogrāfiskā principa — pa Latvijas ap-

«Mūsu tautu proletariāts, pamēno ļauties!»

Revolucionārās
šibnās kritušo
peeminas grabmata

Atmiņneziņa „Prometejs”

Dr. Ēndriņš un Dr. Šestmants

1
sējums

1905. g. Revolūzija

Dr. Stufjēnkas

1933

1933

«Revolucionārās cīnās kritušo piemīņas grāmatas» 1. sējuma vāks un titullapa.

gabaliem, aprinķiem, pilsētām, bet katrā iedalījumā — hronoloģiskā secībā. Pēdējā nodaļā «Dažados cīņu posmos kritušie» ietverti materiāli par 1905.—1907. g. revolūcijas noslēguma posma upuriem un par tiem, kas nav minēti iepriekšējās nodaļās.

Izdevuma vērtību palielina ģimenes un pārējais daudzveidīgais ilustratīvais materiāls.

Grāmatai ir šādi palīgrādītāji: 1. Kritušo cīnītāju rādītājs (sakārtots alfabēta secībā). 2. Personu rādītājs (alfabēta secībā sakārtotas grāmatā minētās personas). 3. Priekšmetu rādītājs (atzīmēti grāmatā minētie izdevumi, organizācijas, iestādes, uzņēmumi). 4. Līdzstrādnieku saraksts, sniedzot arī grāmatas līdzstrādnieku, tās veidotāju, īsas biogrāfijas. Bez tam sniegti īsi statistiski dati par kritušo cīnītāju partijas piederību un profesiju.

Grāmatai izmantoti arhīva dokumenti, izraksti no avīzēm, aculiecinieku atmiņas.

Šī darba pirmā sējuma iznākšana izraisīja dzīvu atbalsi latviešu periodiskajā presē Padomju Savienībā. Piecas plašas recenzijas¹ rūpīgi analizē izdevumu un novērtē to pozitīvi. Grāmatas iznākšanu atzīmēja arī Latvijas prese (viens no kreisajiem legālajiem žurnāliem un meņševīku avīze).²

«Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmatas» otrajā sējumā ietverti materiāli par revolucionārajām cīņām no 1907. līdz 1917. g. Šeit galvenokārt ir nekroloģi 663 cara katorgas upuriem, cietumos un trimdā nomocītajiem, emigrācijā mirušajiem. Bez nekroloģiem ir arī apcerējumi, biogrāfijas un dokumenti. Viss šis milzīgais materiāls sagrupēts sešās plašās nodaļās, kas savukārt dalītas vairākās apakšnodaļās. Nodaļu nosaukumi: 1. Katorga un cietumi. 2. Trimda. 3. Emigrācija. 4. Reakcijas gadi. 5. Jauno revolucionāro uzplūdu gadi. 6. Imperiālistiskais karš. Katras nodaļas ievadā paskaidrots nodaļas saturs.

Arī šis otrais sējums bagātīgi ilustrēts.

¹ Tērauds J. Grāmata par varoņiem. — Sibīrijas Cīņa, 1933. 27. nov.; Hermanis J. No 1905. g. revolūcijas pieredzes — pretim jaunām uzvarām. — Celtne, 1934, Nr. 2/3, 186.—192. lpp.; Hermanis J. Lielās 1905. g. revolūcijas cīņās kritušie. — Komunāru Cīņa, 1934, 28.—29. martā; Kritušo piemiņas grāmata. — Komunāru Cīņa, 1934, 15. apr.; Irbīts P. Labām grāmatām — labu ietēpu. — Komunāru Cīņa, 1934, 20. apr.

² Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata. — Jaunā Dzīve, 1934, Nr. 2, 62.—63. lpp.; Grāmata par 1905. g. revolūciju. — Dienas Lapa, 1934, Nr. 31.

Palīgrādītāji: 1. Kritušo cīnītāju rādītājs (sakārtots alfabēta secībā). 2. Personu rādītājs (sakopotas ziņas par personām, kas minētas grāmatas rakstos). 3. Priekšmetu rādītājs (ietverti paskaidrojumi par izdevumiem, organizācijām, uzņēmumiem un iestādēm, kas minēti grāmatā). 4. Līdzstrādnieku saraksts (alfabētiski sakārtotas grāmatas veidotāju īsas biogrāfijas).

Arī par otro sējumu bijušas pozitīvas recenzijas.¹

Pirmajā gadā pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā (1940—1941) personālās bibliogrāfijas nozarē vēl nebija iespējams veikt nekādus lielākus pasākumus. Vācu fašistu okupācijas gados bibliogrāfiskais darbs bija gandrīz pilnīgi paralizēts.

Ievērojot hronoloģisko secību biogrāfiju krājumu izdošanas gados, te būtu jāmin 1942. gadā Poznaņā iznākušais koprādītājs vācu valodā: *Räder. Die Juristen Kurlands im 18. Jahrhundert.* Posen, 1942 [31].

Krājumā sakopotas biogrāfiskas ziņas par 353 juristiem, kas darbojās Kurzemē 18. gadsimtā. Plaši izmantotie arhīvu, ģeoloģijas un biogrāfiju avoti piešķir rādītājam zināmu vērtību kā attiecīgā vēstures perioda uzziņu materiālam. Izdevumā ir vārdu un amatu hronoloģiskais papildrādītājs un alfabētiskais personu rādītājs.

Ar 1945. g. republikā sākās jauns aktīvs bibliogrāfijas attīstības posms. Līdztekus organizatoriska un teorētiska rakstura jautājumiem Padomju Latvijas vadošajām bibliotēkām bija jāatrisina ne mazāk svarīgi un neatliekami uzdevumi personālās bibliogrāfijas jomā: vajadzēja nekavējoties iepazīstināt latviešu lasītāju plašās aprindas ar marksisma-ļeņinisma pamatlicēju, PSRS izcilāko zinātnieku, rakstnieku, sabiedrisko darbinieku un Latvijas progresīvo darbinieku galvenajiem darbiem un biogrāfiskajiem datiem. Personālās bibliogrāfijas darbu izdošanu nedrīkstēja atlikt līdz tam laikam, kamēr bibliotēkās varēs radīt stabilu bāzi kapitāliem izdevumiem. Tāpēc pirmajiem desmit pēckara gadiem ir raksturīgi nelieli (līdz 6—8 lpp.) ieteicošie rādītāji un atgādnēs, kas atspoguļoja kādas personas darbus, literatūru par viņu un sniedza īsu dzīves un daiļrades apskatu. Šos izdevumus sastādīja un publicēja Latvijas PSR Valsts bibliotēka. Kādu laiku (1949.—1951. g.) šai darbā piedalījās arī

¹ Komunāru Cīņa, 1936, 2. jūn.; Grāmata par kritušiem varoņiem. — Komunāru Cīņa, 1937, 29. martā. Paraksts: K. O.

LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka. Izveidoti nelieli rādītāji latviešu un krievu valodā, kas veltīti V. I. Ņeņinam, F. Engelsam, I. Pavlovam, K. Timirjazevam, I. Mičurinam, I. Ērenburgam un citiem.

Līdz 1956. g. LPSR Valsts bibliotēka ir publicējusi 54 šādus izdevumus; no tiem 22 iespiesti tipogrāfiski, 32 pavairoti ar rotatoru. LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka veidojusi 5 izdevumus.

Novērtējot šo nelielo latviešu masu lasītājam domāto atgādņu tipa rādītāju lomu un nozīmi, jāatzīmē, ka ar šiem izdevumiem LPSR Valsts bibliotēka veica un turpina veikt ļoti vajadzīgu darbu.

Aplūkojamajā periodā bibliotēku uzziņu darbā bija ļoti izjūtams biobibliogrāfisko materiālu trūkums par latviešu revolucionāriem. Šādi materiāli par atsevišķiem revolucionārajiem varoņiem laiku pa laikam parādījās republikas periodiskajos izdevumos. Pirmie nelielie biogrāfisko apcerējumu krājumi nāca klajā tikai 1955.—1958. g.

Piemēram, paralēli latviešu un krievu valodā tika izdota grāmata: *Kondratjevs N. Tautas dēli*. R., 1957. [2].

Krājumā ir sešiem pilsoņu kara varoņiem (Eiženam Bergam, Ansīm Daumanim, Kārlim Zediņam, Jānim Lācim, Teodoram Netem un Jānim Judinam) veltīti biogrāfiski apcerējumi.

Lai gan šie talantīgi uzskicētie literārie portreti nevar aizstāt pilnīgas biogrāfijas, tomēr tie sniedz reālu priekšstatu par sešiem latviešu tautas izcilajiem dēliem.

Krājumā *Latviešu revolucionārie darbinieki*. R., 1958. [4] ietilpst 21 revolucionāra darbinieka īsi biogrāfiski apraksti (aplūkoti Pēteris Stučka, Jēkabs Alksnis, Augusts Arājs-Bērce, Kārlis Baumanis, Sīmanis Bergis, Jānis Bērziņš-Andersons, Jānis Bērziņš-Ziemelis, Eduards Bērziņš, Jūlijs Daniševskis, Vilis Knoriņš, Jānis Lencmanis, Semjons Nahimsons, Kārlis Pētersons, Fricis Roziņš (Āzis), Jānis Rudzutaks, Mārtiņš Lācis-Sudrabs, Jānis Fabriciuss, Roberts Eidemanis, Roberts Eihe, Rūdolfs Endrups, Janis Jansons-Brauns).

Visi šie apraksti agrāk atsevišķi publicēti republikas periodiskajā presē. Lai gan biogrāfiju apjoms samērā neliels (7—9 lpp.), tās tomēr ļauj spriest par attiecīgo personu dzīvi un revolucionāro darbību. Katrai biogrāfijai pievienota ģimietne.

So izdevumu publicēšana paralēli latviešu un krievu valodā apmierināja Padomju Savienības plašo lasītāju aprindu arvien

pieaugošo interesi par mūsu republikas revolucionāro pagātņi, par tās zinātņi un kultūru, par tās varoņiem, zinātniekiem, rakstniekiem, sabiedriskajiem darbiniekiem.

1964. gadā iznāca pirmais krājums, veltīts cīņā par padomju varu kritušajiem komjauniešiem: *Ja saullēktam tici. 1918.—1944.* R., 1964. [9].

Tajā sakopotas 35 varonīgo komjauniešu biogrāfijas un viņiem veltītas atmiņas un apcerējumi, kas aptver apmēram 26 gadu periodu — sākot ar 1918. g. beigām, kad Rīgas Kara revolucionārā komiteja gatavoja bruņotu sacelšanos, un noslēdzot ar Lielā Tēvijas kara beigu posmu. Īsos dzīves aprakstus bagātina draugu atmiņas un vēsturnieku rakstītie apcerējumi. Krājumā ir bagātīgs uzziņu materiāls, augsti vērtējama arī tā īpatnējā forma.

1948. g. Maskavā notika pirmā latviešu literatūras dekāde. Sakarā ar to iznāca krājums: *Латышские советские писатели.* P., 1948 [34].

Krājums sākas ar LPSR Tautas rakstnieka Andreja Upīša ievadu, tam seko apcerējums par latviešu literatūras attīstību. Ievietotas biogrāfiskas uzziņas par 32 latviešu padomju rakstniekiem. Rakstnieku daiļrade aplūkota tikai līdztekus biogrāfiskajiem datiem. Katrai biogrāfijai pievienota rakstnieka ģimētne.

1955. gadā, atzīmējot Padomju Latvijas 15. gadadienu, iznāca otrais, izlabotais un papildinātais šīs grāmatas izdevums: *Писатели Советской Латвии.* P., 1955 [35].

Grāmatas priekšvārdā teikts, ka tās uzdevums ir «īsos literāri biogrāfiskajos aprakstos iepazīstināt lasītāju ar Padomju Latvijas rakstniekiem». Grāmatā ir 76 biogrāfiskas uzziņas; tekstā norādīti rakstnieku labākie darbi.

Pēdējos 10 gados republikā ir izdota vesela virkne rakstniekiem veltītu biobibliogrāfisku koprādītāju. Piemēram: *Pūce O. un Veinbergs I. Latviešu rakstnieki.* R., 1955. [36].

Sastādītāju mērķis bija iepazīstināt lasītājus ar izcilāko latviešu rakstnieku darbiem, kas nākuši klajā, sākot ar pagājušā gadsimta vidu, līdz 1955. g. oktobrim. Materiāla sakārtojums ir hronoloģisks, pēc rakstnieku dzimšanas datiem. Sniegti īsi dzīves apraksti un analizēta daiļrade. Atsevišķi latviešu padomju rakstnieku darbi apcerēti plašāk nekā agrāk aplūkotajos izdevumos. Bibliogrāfija atspoguļo galvenokārt attiecīgā rakstnieka svarīgāko darbu jaunos padomju izdevumus. Pirmspadomju laika izdevumi minēti tikai tad, kad nav padomju laikā iznākušo

darbu. Literatūra par rakstnieku dzīvi un darbību ievietota ar izlasi. Bibliogrāfijas materiāls sakārtots pēc žanriem, pirmajā vietā izvirzot rakstniekam raksturīgāko žanru. Kritiskie raksti sakārtoti tādā pat secībā kā rakstnieka darbi. Ir alfabētiskais rakstnieku uzvārdu palīgrādītājs.

Pēc šī rādītāja iznākšanas latviešu rakstnieku personālo bibliogrāfiju izdošanā uz laiku iestājās pārtraukums. Lai iepazīstinātu latviešu lasītāju plašās aprindas ar krievu izcilāko 18.—19. gs. rakstnieku un tad ar krievu padomju rakstnieku dzīvi un daiļradi, Latvijas PSR Valsts bibliotēka izdeva: *Krievu literatūras klasiķi 18.—19. gs. R., 1957. [37].*

Materiāls sakārtots saskaņā ar literatūras vēsturē pieņemto periodizāciju. Katram rakstniekam veltīts neliels dzīves un daiļrades apraksts; no rakstnieka darbiem minēti tikai padomju izdevumi. No literatūras par rakstnieka dzīvi un daiļradi ievietoti tikai visjaunākie un vairāk izplatītie izdevumi; izņēmuma kārtā doti arī speciālistam literatūrzinātniekam adresētie fundamentālie pētījumi. Ievietoti arī raksti, kur aplūkota rakstnieka ietekme latviešu literatūras attīstībā un viņa darbu izplatība Latvijā. Visumā grāmatā ietverta līdz 1956. g. 1. septembrim iznākusi literatūra. Ir rakstnieku uzvārdu alfabētiskais palīgrādītājs.

Nākošais izdevums: *Plēsuma V. Krievu padomju rakstnieki. R., 1961. [38].*

Rādītājs sniedz to padomju rakstnieku biogrāfijas un daiļrades apceri, kuru darbi tulkoti latviešu valodā. Izņēmums ir daži dramaturgi, kuru lugas nebija izdotas latviešu valodā, bet izrādītas republikas teātros. Rādītājs sākas ar svarīgākajiem partijas dokumentiem padomju literatūras jautājumos, tad seko rakstnieku biogrāfijas, viņu darbu bibliogrāfija un literatūra par viņiem latviešu valodā. Krievu valodā doti tikai latviski nepublicētie darbi un kopotie raksti. Rādītājā reģistrēta līdz 1960. gadam iznākusi literatūra.

1963. g. Latvijas PSR rakstnieku personālo bibliogrāfiju papildināja vēl viens koprādītājs — 146 biogrāfisko aprakstu krājums: *Bērsone I. Latviešu padomju rakstnieki. R., 1963. [39].*

Priekšvārdā autors paskaidro izdevuma mērķi — sniegt sistematizētas ziņas par rakstniekiem un viņu daiļradi. Izdevumam ir biogrāfiskās uzziņu grāmatas raksturs, un tas adresēts kultūras darbiniekiem un visiem daiļliteratūras mīļotājiem. Šinī grāmatā pirmo reizi blakus parādīti latviešu padomju literatūras pirmā perioda (1917.—1940. g.) un otrā perioda (pēc 1940. g.)

rakstnieki. Katra rakstnieka dzīves dati organiski saplūst ar viņa literāro biogrāfiju; hronoloģiskā secībā un pēc žanriem tiek aplūkoti svarīgākie rakstnieka darbi; iekavās norādīti to iznākšanas gadi. Tēpat dota arī jaunākā literatūra par attiecīgo rakstnieku.

Latviešu literatūras darbiniekiem veltīta 1965. gadā iznākusi biogrāfiskā vārdnīca: *Latviešu literatūras darbinieki*. R., 1965. [40].

Vārdnīcā ietvertas ap 740 latviešu literatūras darbinieku — rakstnieku, tulkotāju, kritiķu, literatūras pētnieku, folkloristu, valodnieku, bibliogrāfu, literāro žurnālu un grāmatu izdevēju biogrāfijas ar ģimēnēm un īsām bibliogrāfijām, minēti arī svarīgākie literatūrzinātniskie apcerējumi par attiecīgajiem literatūras darbiniekiem. Krājums aptver visus latviešu literatūras periodus no 16. gs. līdz mūsu dienām (1963. g. 1. I).

Lakoniskās ziņas un īsie vērtējumi atbilst leksikona īpatnējai formai, dod iespēju viegli un ātri atrast nepieciešamos faktus par latviešu literatūras darbiniekiem.

Materiāls izvietots alfabēta secībā. Vārdnīcas beigās ir uzvārdu un pseidonīmu alfabētiskais rādītājs un literatūras darbinieku hronoloģiskā tabula.

Komponists un mūzikas kritiķis *Oļģerts Grāvītis* sastādījis nelielu latviešu komponistu biogrāfiju krājumu: *Izcilāko latviešu komponistu īsas biogrāfijas*. R., 1953. [42].

Grāmatā ietverti 15 īsi (2—5 lpp. apmērā) biogrāfiski apcerējumi, kas veltīti latviešu profesionālās mūzikas kultūras pārstāvjiem pagātnē un trim latviešu padomju komponistiem — Valsts prēmijas laureātiem. Stāstījums par skaņražu dzīvi cieši savijas ar viņu daiļrades svarīgāko posmu novērtējumu, atzīmējot raksturīgākos žanrus un nozīmīgākos skaņdarbus. Biogrāfijām pievienotas ģimētnes.

1955. g. nācis klajā grāmatas otrais, pārstrādātais izdevums krievu valodā: *Гравитис О. Краткие биографии латышских композиторов*. P., 1955 [43].

1956. g. publicēts trešais, papildinātais un pārstrādātais izdevums latviešu valodā [44]. Tas papildināts ar piecu latviešu padomju komponistu biogrāfijām un četriem nelieliem pārskata rakstiem par latviešu mūzikas galvenajiem attīstības posmiem.

1962. g. iznāca neliels krājums, kas iepazīstina plašas latviešu mūzikas draugu aprindas ar desmit izcilāko padomju skaņražu

dzīvi un viņu svarīgākajiem skaņdarbiem: *Grāvītis O. un Verners A. Izcilākie padomju komponisti*. R., 1962. [45].

Grāmatas ievadraksts un biogrāfiskie apcerējumi sniedz pietiekamu priekšstatu par skaņražu dzīves gaitu, par viņu daiļrades raksturīgākajām iezīmēm un par padomju mūzikas galvenajiem attīstības posmiem.

Mūzikas darbinieku biogrāfiju krājumā — *Padomju Latvijas mūzikas darbinieki*. R., 1965. [46] — ietvertas Padomju Latvijas pēckara gadu 240 mūziķu īsas biogrāfijas ar viņu daiļrades raksturojumiem; krājums sniedz materiālus gan par pazīstamākajiem mūsu operas, filharmonijas, operetes dziedoņiem, gan par pianistiem, vijolniekiem, čellistiem un citiem instrumentālās mūzikas pārstāvjiem. Starp ievietotajiem dzīves aprakstiem ir LPSR Tautas mākslinieku, LPSR Nopelniem bagāto mākslinieku un komponistu savienības biedru — komponistu un mūzikas vēsturnieku, kā arī atsevišķu autoritatīvāko mūzikas pedagogu biogrāfijas. Metodoloģiski vienādotie dzīves apraksti ar ģimētņiem izvietoti alfabēta secībā. Komponistu biogrāfijām pievienotas viņu darbu bibliogrāfijas.

Krājumam ir paliekoša nozīme kā daudzpusīgam izziņu avotam par republikas mūzikas darbiniekiem.

1963.—1964. gadā iznāca pirmais krājums, veltīts mūslaiku Padomju Latvijas aktieriem: *Dzene L. Mūsu paaudzes aktieri*. R., 1964. [49]. Par šo izdevumu kā par biogrāfiju sakopojumu var runāt tikai nosacīti. Ir apskatīti desmit skatuves mākslinieki: Vija Artmane, Lidija Freimane, Alfrēds Jaunušans, Jānis Kubilis, Dina Kuple, Antra Liedskalniņa, Harijs Liepiņš, Velta Līne, Eduards Pāvuls un Vera Singajevska.

Grāmatas autore saka: «Rakstos nav ievērota lomu un dzīves notikumu hronoloģiskā secība, jo galvenais šķita uztaustīt mākslinieka daiļrades tēmu, viņa individualitāti.» (6. lpp.)

Šie desmit mākslinieku portreti «zīmēti» ar prasmīgu roku, un, kaut gan no biogrāfa viedokļa rakstos trūkst daudz faktisku ziņu, tomēr Latvijas teātra vēsturei, nākošajām monogrāfijām par aktieriem šis krājums sniegs vērtīgus datus un atziņas.

Ja pēckara laikā iznākušo latviešu biobibliogrāfisko un biogrāfisko krājumu vidū var atrast revolucionāriem veltītus izdevumus un var atzīmēt progresu šādu grāmatu izdošanā par rakstniekiem, skaņražiem un aktieriem, tad par latviešu zinātniekiem neviena līdzīga izdevuma līdz šim nav bijis.

Liekas, ka ir pilnīgs pamats šajā rakstā apskatīt LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas izdodamo sēriju «Padomju Latvijas zinātnieki», jo sērijas izdevumus domāts izmantot nākamajai zinātnieku biogrāfiskajai vārdnīcai. Sērijā ietilpst biobibliogrāfiski rādītāji. Šiem rādītājiem visumā ir vienāda struktūra: sastādītāja priekšvārds latviešu un krievu valodā, raksts par zinātnieka dzīvi un darbību, viņa darbu, rediģēto darbu un vadīto disertāciju bibliogrāfija, literatūra par šo zinātnieku, palīgrādītāji, kā arī unificēts tipveida iesējums. Tāpēc arī šos rādītājus var uzskatīt par viena izdevuma atsevišķiem laidieniem.

Līdz šim (līdz 1966. g. 1. janv.) izdoti 12 šādi Latvijas PSR ZA akadēmiķiem veltīti rādītāji. Pirmais sērijas izdevums veltīts Ļeņina prēmijas laureātam agroķīmiķim Jānim Peivem (1954) [10], tad sekoja valodnieka Jāņa Endzelīna (1958) [11], mediķa Paula Stradiņa (1959) [12], ķīmiķa Gustava Vanaga (1961) [13], ķīmiķes Lidijas Liepiņas (1961) [14], bioķīmiķa Aleksandra Smidta (1961) [15], biologa Jāņa Bērziņa (1963) [16], agroķīmiķa Kārļa Bamberga (1964) [17], koksnes ķīmiķa Arvīda Kalniņa (1964) [18], ķīmiķa Pētera Odincova (1965) [19], vēsturinieku Kārļa Stradiņa (1965) [20] un Jāņa Krastiņa (1965) [21] biobibliogrāfijas. Ar šīm biobibliogrāfijām Fundamentālā bibliotēka aktīvi piedalās milzīgā Vissavienības mēroga darbā, kas noris, lai krātu, sagatavotu un izdotu materiālus padomju zinātnieku biobibliogrāfiskajai vārdnīcai. Vislielāko ieguldījumu šim plānotajam kapitālajam izdevumam sniedz abu PSRS ZA bibliotēku sagatavotās biobibliogrāfijas, kas apvienotas sērijā ar nosaukumu «Материалы к биобиблиографии ученых СССР».

Līdz 1965. g. 1. janvārim izdots ap 200 šādu biobibliogrāfiju. Par šīs sērijas un sērijas «Padomju Latvijas zinātnieki» uzdevumu vienotību liecina jau tas vien, ka Fundamentālās bibliotēkas pirmais, J. Peivem veltītais, rādītājs nāca klajā kā minēto «Materiālu» bioloģijas sērijas ceturtais laidniens.

Noslēgumā gribētos kaut īsumā pastāstīt par dažiem biogrāfiskiem un biobibliogrāfiskiem krājumiem, ko gatavo izdošanai.

LKP CK Partijas vēstures institūtā noris liels, rūpīgs darbs, krājot Latvijas revolucionāru biogrāfiskos datus. Institūtā nodibināta veco komunistu sabiedriskā redakcija, lai atjaunotu pirms vairāk nekā 25 gadiem pārtraukto «Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmatas» 3., 4. un 5. sējuma sagatavošanu (sk. 42.—44. lpp.). Institūtam nodoti izdevniecības «Prometejs»

savā laikā sagatavotie 3. sējuma materiāli; tie visumā ir jau iespēšanai sagatavoti raksti par 3378 revolucionāriem, kas gājuši bojā 1917. g. revolūcijā un pilsoņu kara frontēs. Bez tam no «Prometeja» saņemtajos materiālos ir arī ziņas vēl par 3000 cīnītājiem, kas krituši vēlāk. Sabiedriskās redakcijas kartotēkā savāktas ziņas par vairāk nekā 3000 Latvijas revolucionāriem, kas krituši pēc pilsoņu kara, precizētas ziņas par 783, sagatavoti raksti par 500 kritušajiem revolucionāriem. Pašlaik ir grūti noteikt, kad minētie sējumi nāks klajā, taču jau tagad var paredzēt šo grāmatu milzīgo nozīmi.

Atzīmējams arī intensīvais darbs, kas pašlaik noris republikā, sagatavojot «Latvijas PSR mazo enciklopēdiju». Enciklopēdijā uzņemamais prāvais personāliju skaits (pēc aptuveniem aprēķiniem ap 3000) ļauj vērtēt šo izdevumu kā plašu biogrāfisku un biobibliogrāfisku ziņu avotu.

Kopsavilkumā jāsecina, ka republikā vēl ir pārāk maz biobibliogrāfisku un biogrāfisko krājumu, sevišķi nepietiekamu priekšstatu izdotie materiāli sniedz par revolucionārajiem un sabiedriskajiem darbiniekiem, kā arī par zinātniekiem, gleznotājiem un vecākās paaudzes skatuves māksliniekiem.

Katras zinātnes nozares attīstībai svarīgs priekšnoteikums ir tās rezerves, t. s. iestrāde, ko sabiedrība parasti vēl neredz, taču bez šīm rezervēm attiecīgajai nozarei nebūtu attīstības perspektīvu.

Ir pamats apgalvot, ka republikā ir ievērojamas rezerves turpmākajai sekmīgai personālās bibliogrāfijas attīstībai, biobibliogrāfisko un biogrāfisko krājumu sastādīšanai un izdošanai. So rezervju aplūkojums un vērtējums ļauj minēt dažus ceļus sagatavoto materiālu ekonomiskai un racionālai izmantošanai.

Mūsu priekšlikumus šajā jautājumā adresējām 1959. g. novembrī republikas lielāko bibliotēku un zinātnisko iestāžu pārstāvju sanāksmē nodibinātajai Bibliogrāfiskajai komisijai, kas darbojas Latvijas PSR Kultūras ministrijas Bibliotēku starpresoru padomes ietvaros.

Visus republikā esošos biobibliogrāfiskos un biogrāfiskos materiālus var iedalīt divās galvenajās grupās: publicētie materiāli un kartotēkas.

No publicētajiem materiāliem vispirms jāpakavējas pie centrālajiem Vissavienības izdevumiem, kur sniegtas ziņas arī par latviešu rakstniekiem, zinātniekiem, kultūras un mākslas darbiniekiem. Minēsim dažus no tiem.

1. Советские детские писатели. Биобиблиографический словарь. 1917 — 1957. М., Детгиз, 1961. 432 с.

Sinī izdevumā līdztekus citu tautu rakstnieku aplūkojumam dotas arī biogrāfiskas ziņas un darbu saraksti veselai rindai latviešu rakstnieku, to vidū: E. Birznieks-Upītis, C. Dinere, Z. Grīva, A. Imermanis, V. Lācis, V. Lukss, A. Upīts, E. Zālīte u. c. Saprotaims, ka pilnīgu priekšstatu par latviešu padomju bērnu rakstniekiem šī vārdnīca nevar sniegt.

2. Бернадт Г. и Должанский А. Советские композиторы. Краткий биографический справочник. М., «Сов. композитор», 1957. 695 с. (Союз сов. композиторов СССР. Комис. муз. критики).

Katrs atsevišķam komponistam vai citam mūzikas speciālistam veltītais raksts ietver īsas biogrāfiskas ziņas, komponēto skaņdarbu sarakstu, kā arī bibliogrāfiju par viņa rakstiem mūzikas zinātnes jomā. Grāmatā aplūkoti šādi latviešu komponisti: P. Barisons, L. Garūta, J. Graubiņš, A. Kalniņš, J. Vītoliņš, M. Zariņš, A. Žilinskis u. c.

Ir arī citi līdzīgi izdevumi. Starp citu, latviešu personālijas sastopamas daudzās nozaru enciklopēdijās un vārdnīcās, piemēram: «Большая медицинская энциклопедия», «Театральная энциклопедия», «Педагогический словарь» u. c. Pilnīgi saprotams, ka šie izdevumi tikai nosacīti var veikt vietējās (šai gadījumā republikāniskās) personālās bibliogrāfijas funkcijas. To liedz vispirms ļoti ierobežotā personu atlase šādiem izdevumiem un alfabētiskais materiālu sakārtojums. Pirmais iemesls neļauj izveidot šādas enciklopēdijas vai vārdnīcas lietotājam pilnīgu priekšstatu par republikas attiecīgās nozares darbiniekiem, bet otrais apgrūtina šo izdevumu lietošanu gadījumos, kad vajadzīgas ziņas par vietējo personālo bibliogrāfiju visumā.

Mums šķiet, ka varētu daudz labāk izlietot minētos Vissavienības izdevumus kā republikas personāliju avotu, ja katram izdevumam būtu sastādīts alfabētiskais paligrādītājs par personām, kam ir tuvāka saskarsme ar mūsu republiku. Šāds samērā vienkāršs un lēts paņēmieni ļautu pagaidām aizpildīt ne vienu vien robu latviešu biobibliogrāfijās un bibliogrāfijās.

Par plašu un vispusīgu biobibliogrāfiju un biogrāfiju avotu mūsu republikas vajadzībām var noderēt personālijas, kas publicētas vai nu kā pielikumi dažādiem vēsturiskiem pētījumiem, vai arī ietilpst to saturā. Iepazīšanās ar revolucionāru, izcilāko

zinātnes un kultūras pārstāvju dzīvi un darbību ir pilnīgi nepieciešama pagātnes mantojuma radošai apguvei, bez tā nav saprotamas daudzas sarežģītas mūsdienu parādības. Tādēļ visplašākais un vispusīgākais biogrāfiskais un biobibliogrāfiskais materiāls atrodams tieši pētījumos, kas veltīti sabiedriskās dzīves dažādajām jomām, dažādām zinātnes nozarēm.

Mēģināsim ar dažiem, pēc mūsu ieskata, raksturīgiem piemēriem sniegt priekšstatu par šo materiālu apmēriem un nozīmi, kā arī aplūkot to labākās izmantošanas iespējas tuvākajā laikā un nākotnē izdodamo biobibliogrāfisko un biogrāfisko rādītāju sastādīšanai.

No vēsturiskiem pētījumiem, kas veikti Padomju Latvijā pēc kara, lielākā daļa ir veltīti dažādiem latviešu tautas revolūcionārās cīņas posmiem un atsevišķiem notikumiem.

Latviešu un krievu valodā iznākušajam krājumam *Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varu 1917.—1920. gadā*. R., 1960. [6]. nav biogrāfisku un biobibliogrāfisku materiālu atsevišķa pielikuma veidā, nav arī personu rādītāja. Taču blakus atmiņām, dokumentiem un pārskata rakstiem šeit atrodas vienpadsmit atsevišķi apcerējumi par varonīgajiem sarkanajiem strēlniekiem Jāni Krišjāni, Paulīni Svēdi, Frici Labrenci, Kārli Dozīti, Kārli Janeli, Robertu Apini, Osvaldu Lāci, Kirilu Stucku, Jāni Ābolu, Robertu Eidemani, V. Azinu. Daži apcerējumi būtu papildināmi ar biogrāfiskiem datiem, citi ir pietiekami pilnīgi un tos varētu iekļaut attiecīgā biogrāfiju izdevumā.

Latviešu un krievu valodā ir izdots kapitāls darbs: *Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā 1917. 1917. g. marts — 1918. g. febr.* R., 1957. [3].

Personu rādītājs grāmatas beigās līdztekus komentāriem un norādēm uz dokumentiem un avotiem ietver arī īsas biogrāfiskas ziņas par daudziem latviešu revolūcionāriem. Papildinot šīs ziņas, materiālus varētu publicēt attiecīgā biogrāfiskā izdevumā.

Divu sējumu izdevumā: *Revolucionārā Pārdaugava*. 1.—2. R., 1960.—1963. [7] ir personu rādītāji ar pāri par 400 īsām biogrāfiskām uzziņām, kas raksturo galvenokārt atmiņu autoru revolūcionāro darbību un viņu minētās personas. Arī šīs īsas uzziņas var izmantot revolūcionāru biogrāfiju sastādīšanai, ja viņu darbība saistīta ar vienu no plašākajiem Rīgas rajoniem — Pārdaugavu.

Interesantas biogrāfiskas ziņas par latviešu revolūcionāriem var atrast arī citos vēsturisko pētījumu, materiālu un atmiņu

krājumos, piem.: *Par Padomju Latviju. 1918.—1919.* R., 1958—1959 [5] vai *Latgales komunisti pagrides gados. 1920—1940.* R., 1962. [8] un vēl dažos citos, kaut gan vajadzīgo datu atrašana ir apgrūtināta, jo tajos nav attiecīgu rādītāju.

Pēdējos gados Latvijā izdota rinda pētījumu par vairāku izcilu latviešu revolucionāru dzīvi un darbību (Dāvids Beika, Jānis Luters-Bobis, Pēteris Stučka, Jānis Fabriciuss, Augusts Arājs-Bērce, Fricis Roziņš, Jānis Lenčmanis). Šinīs grāmatās ir daudz vērtīgu biogrāfisko materiālu arī par citiem revolucionāriem, kas lielākoties parādās kā īsas biogrāfiskas ziņas krājuma uzziņu daļā. Tās var izmantot gan kā gatavu materiālu apkopojošiem izdevumiem, gan kā pamatu turpmākajiem pētījumiem.

No teiktā jāsecina, ka par revolucionāru dzīvi un darbību publicēts ne mazums vērtīgu apcerējumu, uzziņu, faktu un datu. Taču jāatzīst arī, ka viss šis materiāls ir izkaisīts dažādos izdevumos, kas atšķiras gan sava adresējuma, gan uzbūves ziņā, un tas ļoti kavē šo materiālu izmantošanu. Liekas, ka derētu sastādīt revolucionāriem veltīto biogrāfisko apcerējumu un uzziņu pilnīgu bibliogrāfiju. Šāda rādītāja praktiskas izmantošanas iespējas ir neapšaubāmas. Pats par sevi saprotams, ka šis ieteikums ir tikai pagaidu līdzeklis, kamēr nav vēl sastādīts un izdots revolūcijas darbiniekiem veltīts pilnīgs biogrāfiju krājums.

Biogrāfiskie un biobibliogrāfiskie materiāli ir sastopami dažādu zinātnes un kultūras nozaru republikas biogrāfiskajos izdevumos. Mūsu zemē plaši un vispusīgi pētī medicīnas zinātnes vēsturi, taču Baltijas medicīnas vēsture vēl nav pietiekami izpētīta. Līdz 1957. gadam «galvenās rokasgrāmatas Baltijas medicīnas vēsturē joprojām vēl ir šā gadsimta sākumā sarakstītās grāmatas — vispirms I. Brensona darbi...». Šie profesora P. Stradiņa vārdi (rakstu krājuma «Из истории медицины», I priekšvārdā) zīmīgi tai ziņā, ka I. Brensona darbi ir Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā darbojušos ārstu biogrāfiskās vārdnīcas (iepriekš minētajā I. Kaufmana grāmatā tās ir reģistrētas ar Nr. 818, 820, 822).

No 1957. līdz 1963. g. iznākuši 6 rakstu krājumi ar kopēju virsrakstu «Из истории медицины» [24]. Blakus dažādiem vēsturiskiem pētījumiem un materiāliem šinīs grāmatās publicēti arī biogrāfiski apcerējumi. Pavisam ir 21 šāda veida apcerējums, kas veltīts galvenokārt Latvijas ārstiem u. c. medicīnas darbiniekiem. Bez rakstiem šī krājuma pastāvīgajā nodaļā

«Хроника» ievieto arī citus biogrāfiskos materiālus: atmiņas, nekrologus, biogrāfiskus pētījumus. Sie interesantie un neapšaubāmi vērtīgie raksti un pētījumi daudz zaudē tāpēc, ka tiem nav pievienoti aplūkoto personu darbu saraksti. Saprotams, ka šos biogrāfiskos apcerējumus nevarēs izmantot turpmākajiem darbiem Latvijas medicīnas vēsturē vai arī biobibliogrāfiskai vārdnīcai, ja tiem nepievienos arī bibliogrāfiskos sarakstus.

Analoģiski materiāli par zinātnieku — dažādu tehnikas nozaru speciālistu dzīvi un darbību publicēti pirmajos sešos nākušajos krājumos «Из истории техники» [23]. Dažiem biogrāfiskajiem apcerējumiem pievienotas arī bibliogrāfijas.

Šķiet lietderīgi atkārtot jau minēto ieteikumu: reģistrēt krājumos izkaisītos biobibliogrāfiskos un biogrāfiskos materiālus par progresīvo zinātnieku dzīvi un darbību, tāpat arī viņiem veltītos atsevišķos izdevumus — biobibliogrāfijas un pētījumus.

Pēckara laikā nav izdoti latviešu māksliniekiem — tēlniekiem, gleznotājiem veltīti biogrāfiju krājumi. Liekas, ka pagaidām šo robu varētu aizpildīt atsevišķo monogrāfiju un dažādās grāmatās ietvertu biogrāfisko un bibliogrāfisko materiālu bibliografēšana. Lai pamatotu šo priekšlikumu, minēsim divus izdevumus, kur informatīvajā daļā atrodas daudzi biogrāfiski materiāli.

Ziņas par latviešu padomju mākslinieku grafiķu dzīvi un galvenajiem darīdzes posmiem atrodamas grāmatā *Latviešu padomju grafika*. R., 1960. [47].

Grāmatas pielikumā «Latviešu padomju grafiķu īsas biogrāfijas» (239.—263. lpp.) savāktas biogrāfiskas ziņas par daudziem grafiķiem, kas Padomju Latvijas 20 pastāvēšanas gados piedalījušies mākslas izstādēs, strādājuši Latvijas Valsts izdevniecībā un republikas presē kā ilustrētāji, karikatūristi, plakātisti. Sniegti biogrāfiski dati arī par daudziem gleznotājiem, tēlniekiem un lietišķās mākslas meistariem, kas rosīgi strādājuši grafikas jomā.

Biogrāfiskas ziņas par latviešu padomju gleznotājiem atrodamas grāmatā *Lapiņš A. Latviešu padomju glezniecība*. R., 1961. [48].

Ziņas sniegtas (284.—312. lpp.) ne vien par latviešu mākslinieku vecāko un vidējo paaudzi, bet arī par talantīgo jaunatni. Diemžēl sastādītājs ir aprobežojies tikai ar mākslinieka dzimšanas datumu un vietu, speciālās vidusskolas beigšanas

datumu un to mākslas izstāžu uzskaitījumu, kurās mākslinieks piedalījies ar savām gleznām.

Bez aplūkotajiem biogrāfiskajiem un biobibliogrāfiskajiem materiāliem, kas atrodami grāmatās, nedaudz jāpakavējas pie žurnālos publicētajiem personālās bibliogrāfijas materiāliem.

Nerunājot par tādiem materiāliem, kas parādās žurnālos, godinot jubilārus vai pieminot mirušos darbiniekus, un kas gandrīz pilnīgi izslīd no bibliogrāfa redzesloka, aplūkosim iespēju publicēt biobibliogrāfiskus un biogrāfiskus materiālus žurnālu pastāvīgajās nodaļās.

Centrālie žurnāli sper šajā virzienā savus pirmos, kaut arī bīkļos soļus. Jau vairākus gadus žurnāls «Иностранная литература» ievieto savu autoru īsas biogrāfijas, norādot arī uz viņu svarīgākajiem darbiem. Mazliet savādākā veidā šādus materiālus sniedz žurnāls «Москва»; žurnālam «Вопросы истории» ir pastāvīga nodaļa «Ziņas par autoriem, kuru raksti ir publicēti šinī žurnāla numurā». Šādu biobibliogrāfisko materiālu publicēšanas veidu pasākuši arī ārzemju žurnāli. Piemēram, amerikāņu «Library Journal» iekārtojis pastāvīgu nodaļu «Par bibliotēku darbiniekiem», žurnāls «Chemical Engineering» — nodaļu «Sastapšanās ar autoriem», vācu žurnāls «Die Pharmazeutische Industrie» sistemātiski ziņo par šīs nozares darbiniekiem.

Mūsu republikas žurnālu slejās personālās bibliogrāfijas materiāli parādās diezgan bieži un labā izveidojumā, taču nepilnīga šo materiālu reģistrācija, to neregulāra publicēšana un pastāvīgas vietas trūkums žurnālā ļoti mazina šo publicējumu nozīmi.

Žurnāls «Jaunās grāmatas» savā pastāvīgajā nodaļā «Atceres dienas» sistemātiski ievieto krievu, latviešu un aizrobežu rakstnieku, zinātnieku, mākslinieku, mūziķu un citu kultūras darbinieku īsas biobibliogrāfijas un biogrāfijas. Šie publicējumi lielākoties ir pietiekami augstā profesionālā līmenī, un tos varētu plaši izmantot uzziņu darbā. Bez mazākām personālījām šis žurnāls publicē arī plašākus (vairāku lappušu) biobibliogrāfiskus un biogrāfiskus apcerējumus, galvenokārt par latviešu un krievu rakstniekiem. Ar šī žurnāla materiālu piemēriem var uzskatāmi ilustrēt republikas reģistrējošās bibliogrāfijas trūkumus: «Latvijas PSR Preses Hronika» reģistrē gan žurnālā ievietotos lielākos biogrāfiskos un biobibliogrāfiskos apcerējumus, bet neievieto nodaļā «Atceres dienas» sniegtās īsas, taču ļoti

vajadzīgās ziņas. Rezultātā šo materiālu tiešām izmanto arī tikai «atceres dienām», taču pēc labi noorganizētas reģistrācijas to varētu izmantot vairākkārt un arī plašākā mērogā.

«Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis» ievieto savās slejās republikas zinātniekiem veltītus biobibliogrāfiskus materiālus, taču tie parādās tikai sakarā ar zinātnieku jubilejām. Pastāvīgas nodaļas zinātnieku personālajai bibliogrāfijai žurnālā nav.

Nav vajadzības te sīki analizēt republikas galvenajos žurnālos publicētos biobibliogrāfiskos un biogrāfiskos materiālus; visumā tiem tiek veltīts liels darbs, bet to izlietošanas iespējas mazina jau norādītie trūkumi.

Šķiet, ka dažu vienkāršu priekšlikumu realizēšana varētu stāvokli ievērojami uzlabot. Vispirms derētu organizēt biobibliogrāfisko un biogrāfisko materiālu pilnīgu reģistrēšanu. Vajadzīgas īpašas nodaļas tādos žurnālos kā «Karogs», «Māksla», «Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis», kurās varētu regulāri ievietot ziņas par šo žurnālu autoru dzīvi un daiļradi, publicēt biogrāfiskus apcerējumus, darbu sarakstus u. tml.

Isumā aplūkosim vēl nepublicētu biobibliogrāfisko un biogrāfisko materiālu avotu — kartotēkas. Visās vadošajās bibliotēkās, zinātniskās pētniecības institūtos, augstākajās mācību iestādēs, muzejos veido kartotēkas, kur reģistrē republikas zinātnes un kultūras darbinieku darbus, dažādus materiālus par viņu dzīvi un darbību. Šinīs kartotēkās, kas atšķiras savā starpā gan pēc apmēriem, gan arī pēc satura, organizēšanas metodikas un uzdevuma, ir sakrāts vērtīgs personālās bibliogrāfijas materiāls.

Kartotēka «Latvijas zinātnieki», kas organizēta Latvijas PSR ZA Fundamentālajā bibliotēkā, sākot ar 1947. g., ietver bagātu materiālu par republikas zinātnieku dzīvi un darbību. Latvijas Valsts universitātes Zinātniskā bibliotēka, sākot ar 1950. g., reģistrē universitātes mācību spēku (ap 250) publikācijas un, ar izlasi, materiālus par viņiem. Arī Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas bibliotēka reģistrē savu darbinieku publikācijas; to pašu dara Latvijas PSR ZA Vēstures institūts. P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs ir savācis savā kartotēkā daudz materiālu par medicīnas darbiniekiem. Rūpīgi un pārdomāti Latvijas Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta bibliotēka organizējusi nelielu kartotēku par Latvijas pedagoģijas pagātņi un tagadni. Varētu minēt ne mazums šādu piemēru.

Visu šo daudzās kartotēkās savāktu materiālu izlieto saskaņā ar attiecīgo iestāžu vajadzībām, taču ļoti maz personālajai bibliogrāfijai. Tiesa gan, biobibliogrāfisko izdevumu pamatā gandrīz vienmēr ir kartotēkās savāktais materiāls, tomēr publikācijām izlieto tikai nelielu daļu no visām esošajām un sistemātiski pieaugošajām rezervēm. Nepilnīgā kartotēku izmantošana daļēji ir izskaidrojama ar to satura un uzbūves dažādību, ar to neskaidrajām un nenoteiktajām funkcijām, ar noteiktas vietas trūkumu bibliotēku vai iestāžu kartotēku sistēmā. Nav arī saskaņots dažādu resoru darbs ar šīm kartotēkām.

Ir pilnīgi skaidrs, ka, koordinējot darbu ar kartotēkām visas republikas mērogā, varētu ievērojami uzlabot to izmantošanu biobibliogrāfisko materiālu veidā. Pirmais solis uz koordināciju būtu plaša informācija par šādu kartotēku atrašanās vietām, to vispusīgs raksturojums, bez tam arī vienotas instrukcijas izstrādāšana par kartotēku uzbūvi un sastādīšanas metodiku.

Mēs neuzskatām, ka mūsu priekšlikumu realizēšana varētu aizstāt apkopojošo vai atsevišķām personām veltīto izdevumu sastādīšanu un publicēšanu. Šos ieteikumus sniedzam tikai tāpēc, ka tie ir realizējami bez lieliem sagatavošanas darbiem, plaši izmantojot jau sakrātos materiālus, nepatērējot daudz darbaspēka. Taču šo pagaidu pasākumu noderīgums mums šķiet pilnīgi neapšaubāms.

Attiecībā uz personālās bibliogrāfijas un biogrāfisko izdevumu attīstības tālākajām perspektīvām mūsu republikā ir jāatzīst, ka šis komplikētais jautājums vēl ļoti maz risināts.

Lai gan aplūkoto publicēto un nepublicēto materiālu rezerve veido plašu pamatu personālās bibliogrāfijas un biogrāfiju krājumu tālākajai attīstībai, šīs attīstības perspektīvas tomēr nevar noformulēt pilnīgi precīzi bez dažu pamatjautājumu iepriekšējas noskaidrošanas.

Piemēram, jau 1947. gadā L. Mandelštama iepriekš citētajā rakstā runāja par nobriedušo vajadzību izstrādāt mūsu laikam visvairāk piemērotos personālās bibliogrāfijas izdevumu tipus. Šis nopietnais un aktuālais jautājums vēl līdz šim laikam gaida savu atrisinājumu; tā ir liela tēma speciālam pētījumam, kas nav veicams šī raksta ietvaros.

Parādās ļoti maz rakstu, kuros ietverti teorētiskie jautājumi vai apgaismota praksē gūtā pieredze un sasniegumi darbā ar biobibliogrāfiskiem vai biogrāfiskiem izdevumiem. Ļoti trūcīga

ir informācija par iespēšanai gatavojamiem izdevumiem visas valsts mērogā.

Lai šī bibliogrāfiskā darba nozare varētu sekmīgi attīstīties, pilnīgi nepieciešama pamatotu teorētisku darbu publicēšana, praktiķu plaša pieredzes apmaiņa, vispusīga informācija par veiktajiem un veicamajiem darbiem, plaša izdevumu recenzēšana un precīza, saskaņota plānošana.

APSKATĪTĀ LITERĀTŪRA

Revolucionāri

1. Endrupis R. un Feldmanis A. Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata. 1.—2. sēj. M., «Prometejs», 1933.—1936. 1. sēj. 1905. g. revolūcija. P. Stučkas red. M., 1933. 774 lpp. ar il., ģīm.; 2. sēj. 1907—1917. M., 1936. 728 lpp. ar il., ģīm.
2. Kondratjevs N. Tautas dēli. Apraksti. Tulk. H. Rukšāns. II. V. Ozoliņš. R., LVI, 1957. 367 lpp. ar il., ģīm.
3. Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un materiāli, 1917. g. marts — 1918. g. febr. R., LVI, 1957. 624 lpp. (LKP CK Partijas vēstures inst. — PSKP CK Marksisma-ļeņinisma inst. filiāle).
4. Latviešu revolucionārie darbinieki. R., LVI, 1958. 152 lpp. ar ģīm.
5. Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas. 1918—1919. R., LVI, 1958—1959. (LKP CK Partijas vēstures inst. — PSKP CK Marksisma-ļeņinisma inst. filiāle). 1. d. 1958. 423 lpp. ar il.; 2. d. 1918—1919. 1959. 432 lpp. ar il.
6. Latviešu strēlnieki cīņā par padomju varu 1917.—1920. gadā. Atmiņas un dokumenti. Krāj. sast. J. Krastiņš un A. Spreslis. Atb. red. J. Krastiņš. R., LPSR ZA, 1960. 567 lpp. ar il. (LPSR ZA Vēstures inst.)
7. Revolucionārā Pārdaugava. Cīnītāju atmiņas. 1.—2. R., LVI, 1960—1963. 1. 1899—1919. 1960. 496 lpp.; 2. 1920—1940. 1963. 352 lpp.
8. Latgales komunisti pagrīdes gados. 1920—1940. Atmiņas. R., LVI, 1962. 320 lpp. ar il., ģīm. (LKP CK Partijas vēstures inst. — PSKP CK Marksisma-ļeņinisma inst. filiāle). Paral. izd. kr. val.
9. Ja saullēktam tīci. Atmiņu miniatūras un tēlojumi par kritušajiem komjauniešiem. 1918—1944. R., LVI, 1964. 504 lpp. ar ģīm.

Zinātnieki

10. Садовникова В. А. и Якобсон М. А. Ян Вольдемарович Пейве. Вступит. статья А. И. Калнина и А. С. Шаровой. М., 1954. 68 с., 1 л. портр. (АН СССР. Материалы к биобиблиографии ученых СССР. Серия почвоведения. Вып. 4).
11. Egle K. un Paeglis J. Akadēmiķis Jānis Endzelīns. Bibliogrāfija. Red. E. Peile. K. Egles ievadraksts. R., 1958. 108 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.

12. Peile J. un Paeglis J. Akadēmiķis Pauls Stradiņš. Bibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. prof. K. Rudzītis. R., 1959. 139 lpp.; 2 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.
13. Paeglis J. Akadēmiķis Gustavs Vanags. Biobibliogrāfija. Bibliogrāfisko apcer. sarakst. ķīm. zin. kand. V. Grinšteins. Red. E. Peile. R., 1961. 112 lpp.; 2 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.
14. Peile E. Akadēmiķe Lidija Liepiņa. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. ķīm. zin. kand. A. Groskaufmanis. R., 1961. 75 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.
15. Jauģiets V. Akadēmiķis Aleksandrs Šmidts. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. H. Base-Sadhane. R., 1961. 64 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.
16. Jauģiets V. un Sluckina R. Akadēmiķis Jānis Bērziņš. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. A. Valdmanis. R., 1963. 80 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.
17. Čākurs J. un Jauģiets V. Akadēmiķis Kārlis Bambergis. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. prof. K. Krūmiņš. R., 1964. 104 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.)
18. Peile E. un Sluckina R. Akadēmiķis Arvids Kalniņš. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. ķīm. zin. Dr. V. Sergejeva. R., 1964. 156 lpp.; 2 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Titlp. un teksts paral. kr. val.
19. Peile E. Akadēmiķis Pēteris Odincovs. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. akad. A. Kalniņš un ķīm. zin. kand. G. Domburga. R., «Zinātne», 1965. 68 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.) Virsr. un teksts paral. kr. val.
20. Sakare Z. Akadēmiķis Kārlis Strazdiņš. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. vēst. zin. kand. M. Kozins. R., «Zinātne», 1965. 65 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Vēstures inst., Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.)
21. Sakare Z. Akadēmiķis Jānis Krastiņš. Biobibliogrāfija. Biogrāfisko apcer. sarakst. vēst. zin. kand. J. Babris un vēst. zin. kand. A. Spreslis. R., «Zinātne», 1965. 76 lpp.; 1 lp. ģīm. (LPSR ZA Vēstures inst., Fundamentālā b-ka. Padomju Latvijas zinātnieki.)

Inženieri un tehniskie darbinieki

22. Rīgas Politehnikums. 1862.—1919. g. Album Academicum. 1912.—1919. g. R., LU stud. grāmatn., 1938. 370 lpp.
23. Из истории техники Латвийской ССР. Сборник статей. 1—6. Р., 1959—1964. (АН Латв. ССР. Отд-ние техн. наук). 1 — 1959; 2 — 1960; 3 — 1962; 4 — 1962; 5 — 1964; 6 — 1964.

Ārsti un medicīnas darbinieki

24. Из истории медицины. Сборник статей. 1—6. Р., Изд-во АН Латв. ССР, 1957—1964. (М-во здравоохр. ЛССР. Латв. науч. ист.-мед. о-во). 1 — 1957; 2 — 1959; 3 — 1960; 4 — 1962; 5 — 1963; 6 — 1964.

Sabiedriskie un kultūras darbinieki

25. Baltijas Vēstneša divdesmit piecu gadu jubilejai par piemiņu. R., Baltijas Vēstneša administr., 1893. 164 lpp. ar ģīm.

26. [M i l e n b a h s Fr.] Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās. Jelgava, Alunāna druk., 1908. 136 lpp.

27. Latvijas Universitāte. 1919—1929. R., 1929. 616 lpp.

28. Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi. 1894—1919. Sast.: Kārlis Ozoliņš u. c. Vēsturiski un biogr. mater. R., Valmieras (Valkas) skol. semin. audz. b-ba, 1936. 263 lpp. ar ģīm., il.

29. Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919—1939. 1.—2. d. R., 1939. 1. d. Vēsturiskas un statistiskas ziņas par Universitāti un tās fakultātēm. 920 lpp.; 2. d. Mācības spēku biogrāfijas un bibliogrāfija. 648 lpp.

30. Baltijas skolotāju seminārs. 1870—1919. R., 1940. 599 lpp. ar ģīm., il.

31. R ä d e r W. Die Juristen Kurlands im 18. Jahrhundert. Ein Beitr. zur Personenkunde Kurlands. Posen. Häcker, 1942. 129S. (Quellen und Forschungen zur Balt. Gesch. H. 3).

Rakstnieki

32. Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. 3 d. Rīga—Cēsis, O. Jēpe, 1923—1924. 1. d. 1923. 322 lpp., ar ģīm. un faks.; 2. d. 1924. 412 lpp.; 3. d. 1924. 431 lpp.

33. P r a n d e A. Latvju rakstniecība portretjās. R., «Leta», 1926. 516 lpp. ar il., ģīm.

34. Латышские советские писатели. Биографические справки. Р., Латгосиздат, 1948. 134 с. с портр.

35. Писатели Советской Латвии. Изд. испр. и доп. Под ред. В. Берце. Р., Латгосиздат, 1955. 252 с. с портр.

36. P ū s e O. un Ve i n b e r g s I. Latviešu rakstnieki. Literatūras rādītājs. R., 1955. 247 lpp. (LPSR Valsts republ. b-ka. Bibliogr. un metod. darba nod.)

37. Krievu literatūras klasiķi 18.—19. gs. Literatūras rādītājs. R., 1957. 115 lpp. (LPSR Valsts republ. b-ka).

38. P l ē s u m a V. Krievu padomju rakstnieki. Literatūras rādītājs. R., 1961. 240 lpp. (LPSR Valsts republ. b-ka).

39. B ē r s o n s I. Latviešu padomju rakstnieki. R., LVI, 1963. 536 lpp. ar ģīm.

40. Latviešu literatūras darbinieki. Biogrāfiska vārdnīca. Redkol.: atb. red. J. Kalniņš u. c. R., «Zinātne», 1965. 378 lpp. ar ģīm. (LPSR ZA Valodas un lit. inst.)

Mūziķi

41. Vītoliņš J. un Krōders R. Latvju skaņu mākslinieku portretjas. J. Poruka iev. R., J. Ozoliņš, 1930. 176 lpp. ar ģīm. un il. Titlp. un ievads paral. fr. val.
42. Grāvītis O. Izcilāko latviešu komponistu īsas biogrāfijas. R., LVI, 1953. 68 lpp. ar ģīm.
43. Гравитис О. Краткие биографии латышских композиторов. Пер. П. Печерского. Р., Латгосиздат, 1955. 114 с. с портр.
44. Grāvītis O. Latviešu komponistu biogrāfijas. 3. pap. un pārstr. izd. R., LVI, 1956. 139 lpp. ar ģīm.
45. Grāvītis O. un Verners A. Izcilākie padomju komponisti. R., LVI, 1962. 146 lpp. ar ģīm.
46. Padomju Latvijas mūzikas darbinieki. [Sast. un priekšv. sarakst. O. Grāvītis.] R., «Liesma», 1965. 668 lpp. ar ģīm.

Gleznotāji un aktieri

47. Latviešu padomju grafika. R., LVI, 1960. 287 lpp. ar il.
48. Lapiņš A. Latviešu padomju glezniecība. R., LVI, 1961. 338 lpp. ar il.
49. Dzene L. Mūsu paaudzes aktieri. Portreti. R., LVI, 1963—1964. 404 lpp. ar ģīm.

Р. Г. ИОФФЕ

**СВОДНЫЕ ИЗДАНИЯ ЛАТЫШСКИХ
БИОБИБЛИОГРАФИЙ И БИОГРАФИЙ
(обзор и перспективы развития)**

Резюме

Статья содержит обзор биобиблиографических и биографических пособий, относящихся к Латвии, в которых сведены воедино биобиблиографии и биографии многих деятелей одной или нескольких отраслей науки, культуры, общественной жизни. В обзоре рассмотрено 49 изданий: в первую часть включены издания, вышедшие в 1920—1940 гг., во вторую — издания 1945—1965 гг. Материалы первой части изложены в хронологической последовательности — по годам выхода изданий; небольшие отступления от хронологии допущены при включении в обзор трех изданий — 1893, 1908 и 1942 гг. Материалы второй части — 1945—1965 гг. — расположены по отраслям знаний.

Характеристики рассматриваемых изданий определяют их направленность, раскрывают содержание, информируют о вспомогательном аппарате, содержат оценку издания как справочного пособия.

Из 49 рассмотренных пособий 9 посвящено революционерам Латвии, 12 — ученым, 2 — инженерам и техникам, 1 — врачам, 7 — общественным деятелям, учителям, юристам, 9 — писателям, литературоведам, критикам и переводчикам, 6 — композиторам, музыкантам-исполнителям, музыковедам, 1 — актерам, 2 — художникам.

Помимо характеристики сводных изданий персональной библиографии Латвии статья информирует об имеющихся в республике различных материалах — картотеках и рассеянных по периодическим и различным другим изданиям сведениях биографического и биобиблиографического характера, представляющих собой обширную базу для дальнейшего успешного развития этой нужной отрасли библиографии.

В заключительной части статьи содержатся некоторые рекомендации, осуществление которых дало бы возможность шире и целесообразнее использовать имеющиеся резервы биографических и биобиблиографических материалов.

First paragraph of faint text, containing several lines of illegible characters.

Second paragraph of faint text, continuing the illegible content.

Third paragraph of faint text, with some characters appearing to be 'The' and 'and'.

Fourth paragraph of faint text, containing words like 'the' and 'of'.

Fifth paragraph of faint text, including the word 'and'.

Sixth paragraph of faint text, with some characters appearing to be 'The' and 'of'.

Seventh paragraph of faint text, containing words like 'the' and 'of'.

Eighth paragraph of faint text, including the word 'and'.

Ninth paragraph of faint text, with some characters appearing to be 'The' and 'of'.

Tenth paragraph of faint text, containing words like 'the' and 'of'.

Eleventh paragraph of faint text, including the word 'and'.

RĪGAS PIRMIE LAIKRAKSTI KĀ KULTŪRVĒSTURES AVOTS

(XVII un XVIII gs.)

Mūsdienu zinātniskajās bibliotēkās uzkrājas tik lieli grāmatu un rokrakstu daudzumi, ka lasītājam kļūst aizvien grūtāk tajos orientēties. Tāpēc izvirzās svarīgs uzdevums — aprakstīt fondus un atklāt to saturu.

Viens no tādiem mazāk pazīstamiem, bet pēc satura ļoti nozīmīgiem ziņu avotiem Rīgas bibliotēkās ir feodālisma posma laikraksti, kuros labi atspoguļojas Rīgas tā laika sabiedrības dzīve un šķiru attiecības. Tie papildina un ilustrē arhīvu materiālus.

Daži vēlā feodālisma perioda pētnieki ir gan jau savos apcerējumos izlietojuši atsevišķus datus no Rīgas un Jelgavas XVIII gs. otrās puses laikrakstiem¹, tomēr tajos atrodamais fakto materiāls ir tik daudzpusīgs un bagāts, ka tas pelnī lielāku ievēribu, sevišķi kā Rīgas vēstures pētīšanas avots.²

Rīgas avīžu vēsturei veltījuši uzmanību vairāki autori, no kuriem plašāko pārskatu devis A. Buhholcs savā darbā par Rīgas

---

¹ Stepermanis M. Zemnieku nemieri Vidzemē 1750—1784. R., 1956.; Zeīds T. Dažas Latvijas lauku amatniecības vēstures problēmas. — Grām.: Vēstures problēmas, 4. R., 1961, 49.—68. lpp. (LPSR ZA Vēstures inst.); Zemzaris J. Latvijas metroloģijas pārskats (XII—XIX gs.). Mašīnrakstā; Jenšs J. Kapitālistiskā manufaktūra Vidzemē XVIII gadsimta beigās un XIX gadsimta sākumā. R., 1951.

² Laikrakstu nozīmī vēstures pētījumos atzīmējis arī Niedre O. Laikraksts kā vēstures avots. — Grām.: Pētera Stučkas LVU XXIII zinātniskās metodiskās konferences materiāli. Rīgā, 1963. g. martā. R., 1963.

grāmatu iespiešanas vēsturi.¹ Tomēr šajos apcerējumos nav analizēts vecāko laikrakstu saturs², kā to prasa žurnālistikas vēstures pētniecība.³ Tāpēc šā raksta uzdevums ir ne vien papildināt ziņas par Rīgas laikrakstu rašanos un attīstību ar jauniem faktiem materiāliem, bet arī plašāk atklāt lasītājiem to saturu, parādot, kā XVII un XVIII gs. laikrakstos atspoguļojas feodālās sabiedrības pretišķības, izceļot nozīmīgākos politiskās vēstures materiālus un ziņas par Rīgas kultūras dzīvi.

Apcerējuma hronoloģiskie ietvari nosprausti no Rīgas laikrakstu pašiem sākumiem līdz feodālisma sabrukuma posmam, izvēloties šeit par robežu 1800. gadu, kad ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē ir daudz jaunu parādību, kas atspoguļojas arī avižniecībā.

XIX gs. sākumā Rīgas laikrakstu dzīvē jauni strāvājumi ieplūst ar G. Merķeļa avižēm. Bez tam 1832. g. Rīgā latviešu valodā sāk iznākt avīze «Tas Latviešu Ļaužu Draugs». Līdz ar to XIX gs. Rīgas laikraksti prasa atsevišķu pētījumu.

Apskatītājā laika posmā Rīgā iznākušas vispirms atsevišķas ziņu lapas — neregulārās «avīzes», kas pakāpeniski izveidojās par periodiskiem izdevumiem. Vecākais no tiem, kas saglabājies līdz mūsu dienām, ir «Rigische Novellen» («Rīgas Jaunākās Ziņas»); pretēji savam nosaukumam tā bija galvenokārt ārzemju notikumu lapa.

XVIII gs. vidū sāka iznākt «Rigische Anzeigen . . .» («Rīgas Sludinājumi»), kas spilgtāk par pārējām avižēm atspoguļo Rīgas iedzīvotāju sabiedrisko struktūru, parādot gan vāciskās virsotnes — pilsētas patriciāta virskundzību, gan arī Rīgas priekšproletariāta beztiesīgumu un «verdžisko» atkarību apgaismes gadsimta beigās. Turpat spilgti atainojas lauku iedzīvotāju — lat-

¹ Buchholtz A. Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588—1888. R., 1890. Vēl jāmin: Bīlmanis A. Rīgas preses 250 gadi (1681—1931). — Izgl. Min. Mēnešraksts, 1932, 1.; Bīlmanis A. Latviešu avižniecība. — Grām.: Latvieši. 2. rakstu krāj. R., 1932, 345. lpp.; S.[aurum] G. Vecākā Rīgas avīze. — Bibliotekārs, 1938, Nr. 4.; Eckardt J. Beiträge zur Geschichte des deutsch-baltischen Zeitungswesens. Ludwigshafen am Rhein, [b. g.]; Zur Geschichte der «Rigaschen Zeitung». R., 1907., u. c. Visi šie raksti balstās galvenokārt uz Buhholca materiāliem.

² Izņēmums ir: Jansons A. Šķirstot pirmās Rīgas avīzes. — Rīgas Balss, 1958, 17. jūl.

³ Leņins V. I. No Krievijas strādnieku preses pagātnes. — Raksti, 20. sēj., 223. lpp. Tulk. no 4. izd. R., 1950. Līdzīgas domas izteicis arī Berkovs — Берков П. Н. История русской журналистики XVIII века. М.-Л., 1952.

viēšu dzimtļaužu nožēlojamais stāvoklis, kas izpaužas laikmetam raksturīgos sludinājumos par izbēgušiem zemniekiem.

XVIII gs. beigās sāka iznākt vēl viens laikraksts — «Rigische politische Zeitung» («Rīgas Politiskā Avīze»), kas bez politiskām ziņām sniedz arī zināmu ieskatu Rīgas mākslas dzīvē un literatūrā.

RĪGAS AVIŽNIECĪBAS SĀKUMI

XV un XVI gs., kad arvien plašāk izvērtās tirdzniecības sakari Eiropas valstu starpā un pieauga arī iedzīvotāju interese par notikumiem ārpusaulē, sāka iespīest atsevišķas informāciju lapiņas par politiskiem notikumiem, galvenokārt kariem.

Laikrakstu sākumi Eiropā meklējami jau senajā Romā I gs. pirms mūsu ēras. XVI gs. Venēcijā ierīkoja speciālus kantorus informācijai par notikumiem politikā, kā arī par preču cenām. Tur bija speciāls «jaunumu rakstītāju» amats — «scrittori d'avis», kas saucās arī «novellanti» vai «gazettanti».

Ļoti svarīgs elements laikrakstu attīstībā bija vēstule. Valsts ierēdņi, atrazdamies provincē, lika ziņot par notikumiem galvaspilsētā. Vēlāk šīs vēstules izvērtās iespīestos apkārtrakstos.¹ Lielākajos Eiropas tirdzniecības centros sakarā ar gadatirgiem sāka izdot periodiskus ziņojumus, t. s. «Messrelationen». Sākumā laikrakstiem bija ciešas saites ar pastu, jo pirmās ziņas no dažādām valstīm, ar kurām bija pasta sakari, saņēma pastmeistars.² Tādēļ arī vairākās viduslaiku pilsētās iznāca pastmeistaru izdotas avīzes.

Krievijā ar roku rakstīti laikraksti, t. s. «Куранты», parādījās XVII gs.³, bet vecākās iespīestās avīzes «Ведомости» — Pētera I laikā 1703. g. Tās iznāca neregulāri, atkarībā no ienākušā materiāla daudzuma.

Runājot par laikrakstu attīstību Rīgā, nevar aprobežoties ar regulāri iespīestām avīzēm vien. Rīgā pirms grāmatu spīestuves

¹ Diez H. Das Zeitungswesen. Leipzig, 1910, S. 13. Skat. arī: Ма-лейн А. Газеты у древних рымлян. СПб., 1894, с. 6.

² Гольдберг А. Л. Первые немецкие газеты, хранящиеся в Государственной библиотеке им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. — Труды Гос. Публ. библ. им. Салтыкова-Щедрина, IX (12), 1961, с. 196.

³ Сара галминieku vajadzībām sastādīja kopsavilkumus par ārzemju notikumiem. — Бывкова Т. А. Первая русская газета. — В кн.: Исследования и материалы, т. 3. М., 1960, с. 231.

iekārtošanas ieplūda neperiodisku izdevumu — ziņu lapu veidā Rietumeiropā iespēstie spilgtāko politisko notikumu apraksti, ko parasti sauca par «avīzēm» («aviso» vai «Zeitung» u. c.). Viena otra no šīm «avīzēm» ir saglabājusies arī mūsu bibliotēkās.¹ Tā par šveiciešu cīņām ziņo kāda 1531. g. iespiesta «avīze» («Newe zeitung...»), kas sacerēta vēstules formā.² Kāda cita XVI gs. «avīze» vēstī par turku kariem.³ Ir uzglabājušās vēl dažas citas šāda veida «avīzes», to starpā arī tādas, kas stāsta par Livonijas notikumiem, bet iespiestas ārzemēs, piemēram, rīdzinieku, cēsinieku u. c. Vidzemes iedzīvotāju XVI gs. ziņojumi par smagajiem kara apstākļiem Vidzemē. Šī «avīze» iespiesta Nirnbergā 1578. g. un saucas «Klegliche erbermliche Zeytung...»⁴. Tāpat arī ziņojums par Tērbatu 1602. g., ko Vācijā sniedzis kāds šejienietis, stāstot par briesmīgo badu, kas izcēlies Livonijā. Zemnieku vidū plosoties kāda nedzirdēta slimība, tie kļūstot vājprātīgi un nomirstot; tas esot izskaidrojams ar viņu trūcīgo uzturu.⁵ Bads bija zviedru un poļu kara sekas.⁶

Kad Rīgā sāka darboties tipogrāfija, arī te iespieda šādas «avīzes» par spilgtākajiem aizrobežu notikumiem. Vecākā mums

¹ Piemēram, *Zeitungen von des Bapst und der venediger Krieg anno 1606* (rokrakstā). — Latv. PSR ZA Fund. bibl. Rokrakstu un reto grāmatu sektors (turpmāk — ZA FB), Ms. 150.

² *Newe zeitung von der Schlacht und Handlung, so yetz durch die Schweitzer geschehen am 18. tag Octobris 1531.* — Latv. PSR Valsts bibl.

R $\frac{W2s}{643}$

³ *Warhaftige neue zeytung...* — Valsts bibl. R $\frac{W2s}{643}$.

⁴ *Klegliche erbermliche Zeytung, vnd eygentlicher Bericht, ansehnlicher fürnemer vnd warhafter Personen, auss Wenden, Riga vnd andern Liffledischen orten geschrieben...* Nürnberg, 1578. — Valsts bibl. R $\frac{R B s}{728}$.

⁵ *Warhaftige Ausführliche Newe Zeitunge aus Dorpte in Lieflland...* — Valsts bibl. R $\frac{B}{648}$; *Warhaftige u. klägliche Zeitung aus Lieflland...* 1602 (rokrakstā). — ZA FB Ms. 150 a. Par Igauniju sk. arī «*Newe Zeytung...*» Nürnberg, 1561. — Valsts bibl. $\frac{B s}{446}$.

⁶ Latvijas PSR vēsture, 1. R., 1953, 170. lpp. (LPSR ZA Vēstures... inst.)

zināmā «avīzē» vācu valodā ar atzīmētu izdošanas vietu Rīgā ir no 1606. g.¹

Izdotas «avīzes» arī par svarīgākajiem vietējiem notikumiem. Tā rokrakstā saglabājusies ziņu lapa «Zeitung aus Riga vom 6. Octobri Anno 1621»², kas vēstī par Rīgas aplenkumu. Sīki aprakstīts, kā zviedri aplenkuši pilsētu, kuras vietas mīnējuši, cik liels bijis zviedru karaspēks pilsētā. Rīgā kritušo zemnieku, zeļļu, karavīru un «nevācu» skaits bijis 300. Turpat stāstīts arī par Jelgavas ieņemšanu. Pie šīm ziņu lapām pieskaitāmas arī t. s. «relācijas», ko arvien biežāk sāka iespiest Rīgā.³

Šāda veida informācijas lapas, kas ziņoja par atsevišķiem notikumiem un iznāca neregulāri, ar laiku tomēr neapmierināja lasītājus. Tāpēc radās doma par regulāru laikrakstu iespiešanu. Rīgas pilsētas valsts arhīvā esošie materiāli⁴ labi atspoguļo Rīgas tipogrāfiju darbību XVI un XVII gs. Kaut gan grāmatu iespiedējs G. Šrēders rātei sūdzas, ka «... šajā nomaļā vietā, kur iedzīvotāju vairums ir nevāci (t. i., latvieši), grāmatu noiets ir ļoti gaušs...»⁵, tomēr jau 1632. g. Šrēders ir vienojies ar Tērbatas universitātes grāmatu spiestuves pārzini J. Bekeru par laikrakstu («avisen») iespiešanu. Papīru piegādāšot Bekers, bet Šrēders iespiedīšot katru nedēļu vienu loksni 500 eksemplāros. No tiem Rīgas rāte saņemšot 20, bet Šrēders — 5 eksemplārus ar noteikumu, ka viņš nedrīkst ar avīzēm tirgoties. Par iespiešanu būtu jāmaksā 75 valsts dālderī.⁶ Pēc dažiem gadiem Šrēders tomēr sūdzas, ka Bekers nedodot viņam iespiest avīzes. Tālākas ziņas par Bekeru parādās 1645. g., kad viņš kļūst Rīgā par pasta pārzini un caur viņa rokām iet korespondence ar Zie-

¹ Warhafftige neue Zeitung von der schrecklichen Feldtschlacht, so der Türcke mit dem Könige aus Persia gehalten... Erstlich gedruckt zu Riga Im Jahr 1606. — Valsts bibl. R $\frac{W2}{324}$.

² Atrodas Valsts bibl. Reto grāmatu un rokrakstu sektorā, H. Diderihsa fondā.

³ Piemēram, «Gründliche und wahrhafftige Relation von der Belagerung der Königl. Stadt Riga in Lieiland... Riga, 1657.» — Valsts bibl. R $\frac{Bs}{728}$.

Līdzīgas relācijas izdeva arī Rietumeiropā, piem., «Europäische Relation 1648, Nr. 49.» — Igaunijas PSR ZA bibl. — Latvijas PSR ZA FB mikrofilma Nr. 241.

⁴ Rīgas pilsētas valsts arhīvs (turpmāk — RPVA), 22. f., 1. apr., Nr. 81.

⁵ Turpat, Šrēdera 1646. g. iesniegums rātei.

⁶ RPVA, 2. f., 1. apr., Nr. 81.

meļvācijas pilsētām.¹ Tad ziņas par Bekeru apsīkst. Varbūt arī tādēļ līdz šim laikrakstu iespiešanas sākumu Rīgā mēdza saistīt tikai ar 1681. g., kad iznācis pirmais regulārais Rīgas laikraksts «Rigische Novellen».

Avoti liecina, ka Rīgā laikraksti iespiesti jau pirms 1681. g. Par Rīgas avīžu («авиз») nostāju Stepana Razina sacelšanās laikā (1667.—1671.) krievu valdība iesniegusi Zviedrijai protestu, jo tās esot noniecinājušas Maskavas cara cieņu.²

Bez tam ZA Fundamentālajā bibliotēkā glabājas Zviedrijas karaļa Kārļa XI 1680. gada 17. jūlija norādījumi Vidzemes ģenerālgubernatoram K. Hūrnām (Horn) par to, ka nesenā kara laikā nācies piedzīvot, cik slikti Vidzemē ir nokārtota informācija par notikumiem kaimiņu zemēs. Valdībai un visai zemei esot svarīgi, lai to turpmāk veiktu ar lielāku precizitāti un ātrumu, un «... lai nebūtu tā, kā līdz šim tas ir noticis, ka daudzas nepamatotas lietas avīzēs un ziņās, ko Rīgā iespiež, tiktu laistas klajā, tad mēs esam nolēmuši šādu korespondenci turpmāk labāk nostādīt...». Kārlis XI noteica, ka turpmāk Vidzemē un Rīgā avīzes un ziņu lapas (Gazetten und Zeitungen) rakstīs tikai kara kancelejas sekretārs Prešers. «kam ir laba pieredze». Tika noteikts arī, ka avīzes pirms iespiešanas cenzējamas gubernas kancelejā.³

Ar šo Kārļa XI 1680. gada rīkojumu Rīgas laikrakstu attīstībā sākas jauns posms.

1681. g. rātes protokolos atzīmēts, ka ieradies grāmatu iespēdējs Vilkens un lūdzis, lai viņam nodod avīžu iespiešanu.⁴ 1681. g. 9. martā Vilkens vienojies ar birģermeistaru Drēlingu, ka avīzes iespēdis 2 reizes nedēļā un ka rāte saņems 24 eksemplārus.⁵ Tomēr no tālākajiem protokoliem izriet, ka avīzes iespiešana nodota grāmatu iespēdējam Besemeseram.⁶ Vēlāk šo darbu turpina Nelters.⁷ 1681. g. 28. marta rātes proto-

¹ Buchholtz A. Op. cit., S. 107.

² «... К XVII веку относится и начало борьбы с заграничной прессой в целях прекращения печатной пропаганды против царской России. Так, московское правительство протестовало перед Швецией против печатавшихся в Риге во время восстания Разина «авиз» (сообщений), в которых унижалось царское достоинство...» — История дипломатии, т. 1. Под. ред. П. Потемина. М., 1941, с. 248.

³ ZA FB Ms. 1140, 1.

⁴ RPVA, 3. f., 6. apr., Nr. 25. Publica, 276. lpp.

⁵ Turpat, 303. lpp.

⁶ Turpat, 396. lpp.

⁷ Centrālais Valsts vēstures arhīvs, 7349. f., 2. apr., Nr. 190, 27. lpp.

kolā atzīmēts, ka sekretārs Prešers «raksta avīzes»¹; par cenzoru minēts kāds Zegebode. Šīs abas personas esot atbildīgas, lai par rāti avīžu dēļ nerastos nekādas sūdzības; cenzūra savukārt stingri sekoja, lai neiespiestu zviedru valdībai nevēlamas ziņas.

Tā kā periodisku izdevumu rašanās vienmēr saistīta ar jautājumu par lasītāju loku, tad īsumā jānoskaidro, vai tā laika avīzes bija pieejamas arī plašākām tautas masām.

Vācijā XVI un XVII gs. iespiestos ziņojumus pārdeva gada-tirgos, tātad katram, kas tos vēlējās. Par avīžniecības sākuma laiku Holandē saglabājušās žanristu gleznas, kas rāda zemniekus, kuri krodziņā salīkuši pār avīzes lapu.² Tauta aizvien vairāk pierada prasīt pastāvīgu informāciju par politiskiem notikumiem. Arī Krievijā no Pētera I laika «Ziņojumiem» ir uzglabājušies daži eksemplāri, kas bijuši uzlimēti uz pilsētas sienām, lai būtu pieejami plašākām tautas masām.³ Rodas jautājums, kāds šajā ziņā bija stāvoklis Rīgā un Latvijas teritorijā vispār. Kaut gan iedzīvotāju vairums bija latvieši, tomēr vāciskā rāte ne vien ierobežoja viņu tiesības, bet arī nomāca nacionālo kultūru. Tādēļ arī XVII un vēl XVIII gs. latviešiem Rīgā nebija laikrakstu latviešu valodā. Tāpat, cik zināms, līdz 1800. gadam Rīgā neiznāca arī laikraksti krievu valodā.⁴ Tātad Rīgas laikraksti XVII un XVIII gs. bija vienīgi vācu valodā, kas, sevišķi XVII gs., bija domāti galvenokārt Rīgas patriciāta vajadzībām. Tomēr tas nenozīmēja, ka Rīgā un tāpat ārpus pilsētas dzīvojošie latvieši neinteresējās par ār pasaules notikumiem. Nav jāaizmirst, ka līdz ar skolu rašanos, sevišķi XVII un XVIII gs., lasītpratēju skaits strauji pieauga, un liela daļa no tiem prata arī vācu valodu, ko mācīja toreizējās latviešu skolās.⁵ Tā kā tiesību ziņā latviešu skolas nebija pielīdzinātas vācu skolām, tad turīgākie latvieši nereti savus bērnus sūtīja vācu skolās.

¹ RPVA, 3. f., 6. apr., Nr. 25, 329. lpp.: «... Ihr Excell. Secret. prescher welcher die avisen schreibet...» — 1684. g. Prešera vietā nācis pilsietas sekretārs G. Rūvijs (Ruvius), kā tas redzams no J. Broces ieraksta «Annales Rigenses» pie 1684. gada.

² Vipera R. Jauno laiku vēsture. Absolūtās monarhijas un triju lielo revolūciju laikmets (1640—1795). R., 1937, 13. lpp.

³ Быкова Т. О. cit., стр. 247.

⁴ Tikai 1816. g. Rīgā krievu valodā sāka iznākt Российское еженедельное издание в Риге. — В кн.: Лисовский Н. И. Русская периодическая печать 1703—1900 гг. Петроград, 1915, с. 15. Skat. arī Генин М. Рижские газеты 100 лет тому назад. — Сегодня вечером, 1927, № 281; Jansons A. Pirmā krievu avīze. — Rīgas Balss, 1958, Nr. 181.

⁵ Straubergs J. Rīgas vēsture, 5. [R.], [b. g.], 371. lpp.

Bez tam ikdienas darbā saskarē ar vācu, krievu u. c. tautību tirgotājiem Rīgas latviešiem vajadzēja orientēties šo tautu valodās. Rīdzinieku plašās valodu zināšanas izcēlis G. Dālens.¹ Vācu valoda bija jāprot latviešu amatniekiem un tirdzniecības palīgamatos nodarbinātiem transportstrādniekiem; brālības un amatos apvienotajiem latviešiem vecākos amata noteikumus (šrāgas) šajā laikā izsniedza vācu valodā. Arī brālību grāmatas rakstīja vācu valodā. Tāpat vācu valoda bija jāprot tiem latviešiem, kas kalpoja vācu tirgotāju ģimenēs.

Ievērojot visu minēto, jādomā, ka vecāko Rīgas laikrakstu lasītāji komplektējās ne vien no Rīgas u. c. pilsētu vācu iedzīvotājiem, bet arī no latviešiem. Laikrakstā ievietotie valdības rīkojumi un paziņojumi bija jāņem vērā visiem Rīgas namniekiem, kuru vidū bija arī latvieši. XVIII gs. laikrakstos arī latvieši ievietoja savus sludinājumus.

Jāatzīmē, ka daļa no Rīgas avīzēm nokļuva arī Rietumeiropā un Krievijā. Vēstures avotu ziņas liecina, ka XVII gs. laikraksti pēc to saņemšanas tūdaļ pieprasīti Ārlietu prikazā, lai tur tiktu pārtulkoti un ievietoti valdības vajadzībām ar roku rakstītājās relācijās — «Kurantos».²

«RIGISCHE NOVELLEN»

Diemžēl nav saglabājušies laikraksta iznākšanas sākuma gadagājumi, kas ļautu plašāk spriest par laikraksta mērķi un uzdevumiem. ZA Fundamentālajā bibliotēkā atrodas vecākais saglabātais šā laikraksta numurs (1686. g. 51. nr.).³

Laikraksts iznāca divas reizes nedēļā. Tas ir maza formāta⁴, ar divslejiņu tekstu, kas aizņem 4 lappuses. Tādēļ ziņas ir ļoti īsas, lakoniskas. Kādā ievaddzejolī laikraksta izdevējs izsakās, ka par savu galveno uzdevumu uzskata «parādīt to, kas notiek

¹ Dahlen G. Der Weltberühmten Königlich-Schwedischen Liefländischen festen Haupt-, Kauff- und Handels-Stadt Riga Unüberwindlichkeit... Stetin u. Leipzig, 1703, S. 12.

² Fabricius A. Zur Geschichte des russischen Postwesens. — Baltische Monatsschr., Bd. 12, R., 1865, S. 190, 191. Skat. arī Берков П. Н. История русской журналистики XVIII века. М.—Л., 1952, с. 26—27.

³ Arī aptaujas ārpus Padomju Savienības robežām Vācijā un Zviedrijā nav devušas pozitīvus rezultātus.

⁴ 19,5×16 cm.

pasaulē»,¹ tādēļ arī ārzemju politiskie notikumi aizņem centrālo vietu. Tie savirknēti cits aiz cita kā raiba mozaika, neizceļot galvenos notikumus. Vienlaidu tekstu pārtrauc tikai dažādo pilsetu nosaukumi.

Ārzemju ziņas

Atspoguļojot ārzemju ziņas, laikraksts sniedz galvenokārt kara aprakstus. Tā kā XVII gs. uz politiskās skatuves izvirzās Francija ar Ludviķa XIV absolūtisma un iekarošanas politiku, tad laikrakstā daudz ziņu no Parīzes.

Aktuāls XVII gs. politikas jautājums bija arī austriešu un turku kari, par kuriem daudz ziņu gan no Vīnes, gan citām pilsetām. Korespondencēs par kariem sīki aprakstīts karaspēka lielums un pārvietošanās virziens.

XVIII gs., kad Eiropu saviļņoja asiņainais Ziemeļu karš (1700.—1721.), «Rīgas Jaunākajās Ziņās» sāk parādīties šā kara darbības apraksti. Jau 1700. g. ievietotas ziņas no Vīnes par «Ziemeļu nemieriem».² Uzmanības centrā izvirzīta ne vien Zviedrija, bet arī Krievija. Arvien biežāk parādās Maskavas ziņas, vēstot par plašu gatavošanos karam. Ziņās par ziemeļu fronti ievieto kritušo virsnieku uzvārdus un kritušo karavīru skaitu. Lai šie skaitļi liktos ticamāki, kāda ziņojuma autors piemetina, ka pats apjājis kara lauku un «savām acīm redzējis»³.

Kad Zviedrija Ziemeļu karā sāk ciest neveiksmes, interese, kas agrāk bija izrādīta par Kārli XII⁴, turpmāk pievēršas Pēterim I; avīze sniedz ziņas gan par viņa veselības stāvokli, gan cara ievesto stingro disciplīnu krievu armijā. Minēta arī Pētera I interese par labiem amatniekiem ārzemēs, piemēram, par Polijas vadmalniekiem, kas nosūtīti uz Maskavu⁵, par namdariem, kā arī par kuģu būvēm u. c. darbiem. Laikrakstā lasāms arī par cara reto koku kolekcijām.⁶

Mijoties ar militārajiem notikumiem, daudz vietas laikrakstā aizņem diplomātu darbības un galma dzīves apraksti, izceļot

¹ Rigische Novellen (turpmāk — R. N.), 1705, Nr. 1.

² R. N., 1700, Nr. 30.

³ R. N., 1702, Nr. 72.

⁴ Piemēram, R. N., 1706, Nr. 46.

⁵ R. N., 1707, Nr. 65.

⁶ Turpat.

gan iluminācijas un dzīres,¹ gan zvēru cīņas, kas sarīkotas par godu «augstiem viesiem».² Atzīmēti pat tik sīki notikumi, kā, piemēram: «Dānijas karalis, neraugoties uz lietaino un vējaino laiku, medībās nošāvis briedi.»³ Valdnieku dzīvei avīze pievērsī ļoti lielu uzmanību, izvirzot to visu politisko notikumu centrā. Piemēram, kādā ziņojumā no Prūsijas lasām: «Tā kā mūsu ciennījamo valdnieku pašreiz nav šeit, bet viņi atrodas Bruhhauzenā, kur ārstējas dziedniecības avotos, tad nenotiek nekas atzīmējams.»⁴

Politiskajiem un militārajiem ziņojumiem cauri aužas arī ziņas par vienkāršās tautas nožēlojamo stāvokli, jo tā uz saviem pleciem iznesa visu karu smagumu. Piemēram, dzirdam par franču zemniekiem, kam dažos apgabalos, līdzīgi lopiem, esot jāēd zāle.⁵ Smags stāvoklis bija arī citās zemēs, kam pāri brāzās kara vētras. Zemniekiem atņēma lopus un zirgus, tādēļ tie nevarēja apstrādāt zemi. Pie mājām tika piekārti piķa vainagi, lai pēc pirmā rīkojuma tās varētu nodedzināt.⁶ Dažos apgabalos «vairāku jūdžu platībā neesot neviena cilvēka.»⁷

Visam kara postam, kā to lasām Kēnigsbergas ziņās, vēl pievienojās nežēlīgā karavīru vervēšana. Tur notiekot pat asiņainas sadursmes ar vervētājiem⁸, jo karam noderīgos vīrus ķerot ne vien uz ielas, bet iebrūkot nakti mājās un ar varu ceļot laukā no gultām. Nelīdzot ne tēva, nedz mātes lūgšanas. Vienīgais izņēmums esot dižciltīgo ļaužu bērni.⁹

Līdzīgs stāvoklis šķiru privilēģiju ziņā atspoguļojas korespondencēs par karavīru izvietošānu mājās. Pie strādniekiem pat vienā istabā nometinot karavīrus, bet pie tiem, kas dzīvojot ērti, karavīrus nenovietoja.¹⁰

Reaģējot uz šāda veida rīcību, parādījās pret karaļiem vērsti

¹ Cīk nozīmīgi toreiz šķita ārzemju sūtņiem sarīkotie mielasti, liecina kāds ziņojums par turku sūtņa rīkotajām vakariņām, kad laikrakstā bija ievietots ne vien svinību apraksts, bet iespīests arī aplis (galds), lai parādītu viesu izvietojumu. — R. N., 1707, Nr. 103.

² R. N., 1700, Nr. 52.

³ R. N., 1697, Nr. 75.

⁴ R. N., 1698, Nr. 48.

⁵ R. N., 1691, Nr. 56.

⁶ R. N., 1703, Nr. 104.

⁷ R. N., 1704, Nr. 49.

⁸ R. N., 1704, Nr. 23.

⁹ Turpat.

¹⁰ R. N., 1707, Nr. 70.

Anno 1686.

No. 51.

Rigische
NOVELLEN.

Vom 28. JUNII.

Montag.

Extract Schreibens aus Wien/
vom 9. Junii.

SE. Hoch Fürstl. Durchl. der Herzog von Veringen sind den 11. Instants von Dedenburg nach der Neustadt gerückt, dardelbst mit Ihr. Käyserl. Majestät conferiret, und gleich darauff nachher Barden zu der verwittibten Käyserin sich verfüget, und den folgenden Tag per postla von danoen nachher Gran aufgebrochen. Die Käyserl. Regimenten continuiret sehr langsam ihren March, und werden auff datz über 12. Regimenten bey Baraman nicht stehen. Vorgestern Abends haben Ihr. Röm. Käyserl. Majest. mit der obbligen Hoffstadt sich wieder alhier eingelielet, nicht weniger auch gestern Abends die verwittibte Käyserin samt beeden Hoch Fürstl. Durchl. dem Chur-Pringen und Pringen von Pfalz-Neuburg von Barden alhier wieder ankommen. Es sind

auch drey andere Pringen von Neuburg/welche zu der Käyserl. Haupt-Armee ehstles abreisen werden, alhier arriviret, und wird heute Ihr. Käyserl. Majest. Geburtstags-Tag des 46. Jahr complet geschlossenem Alters mit besonderer Solennität, und Bezeugung grosser Frolockens alhier celebriret. Sonsten hat man gewisse Nachricht erhalten, daß abermahlen etliche mit Proviant und andern Nothwendigkeiten beladene Schiffe dieses nach Ofen abgeschicket worden, welches den Käyser. Hoff ziemlich allarmiret, und verurtsachet, daß gegen die Authores stark inquiriren wird.

Preßburg vom 10. Junii.

Daß die Asiatische Völcker zurücke gantzen, continuiret, darbey wird gemeldet, daß auch die Araber denen Türcken zu Wasser und Land mit Worten, Rauben und Brennen grossen Schaden zufügen.

pamfleti.¹ Uz nacionālo apspiešanu, kā tas bieži lasāms ziņās par Ungāriju, Šveici u. c. zemēm, tautas atbildēja ar sacelšanos.

Uz Rīgu atsūtītajās ārzemju ziņās ieskanas arī pa kritiskam vārdam pret attiecīgās valsts valdības politiku. Tā Parīzes ziņas diezgan atklāti runā ne vien par karaļa parādiem, bet izceļ arī Francijas nežēlīgo koloniālo politiku Kanādā — «Jaunajā Francijā».² Diezgan atklātu valodu dzirdam arī par Skotijas nemieru cēloni — tautas lielo nabadzību un neapmierinātību. To nedrīkstot aizmirst, jo «no dzirksteles varot iedegties liesma»³.

Bez kara ziņojumiem, kas ir pārsvarā, avīzē parādās arī ziņas par dažādām starptautiskām konferencēm; bet tās tomēr ir ļoti trūcīgas. Dažreiz par konferenci ir tikai īsa piezīme, ka «tur apsprieda dažādas lietas».⁴

Maz ziņu ir arī par tirdzniecību. Normālu tirdzniecības norisi traucēja kari. Tādēļ laikraksts, kas kalpoja lielā mērā tirgotāju aprindām, ar gandarijumu atzīmēja miera iestāšanos, jo līdz ar to sākot uzplaukt tirdzniecība, parādoties dažādi kuģi ar precēm.⁵ Piemēram, Reisveikas mierlīguma slēgšanai (1697. g.) veltīti vairāki laikraksta numuri, norādot, ka arī «vienkārši ļaudis» ielaisti zālē noskatīties mierlīguma parakstīšanas ceremoniju.⁶

Ziņojumos par dažādiem sodiem laikrakstā atrodami materiāli krimināltiesību vēstures pētniekiem (par sadedzināšanu uz sārta, sodīšanu ar ratu, nosūtīšanu uz galerām un visbiežāk — pakāršanu).⁷

Diezgan maz laikrakstā rakstīts par medicīnas un tautas ārstniecības jautājumiem. Pieminēta lielā mirstība gan kolonijās, gan arī Eiropā sakarā ar mēra izplatīšanos. Cīņai pret mēra ievazāšanu Varšavā uzceltas 3 karātavas ar uzrakstu: ja kāds ieceļotājs nevarēs uzrādīt pasi, ka ieradies no slimības neapdraudēta apgabala, to pakārs. Lasām arī par diētas lietošanu ārstniecībā.⁸

¹ R. N., 1704, Nr. 72.

² R. N., 1697, Nr. 5.

³ R. N., 1704, Nr. 104.

⁴ R. N., 1697, Nr. 43.

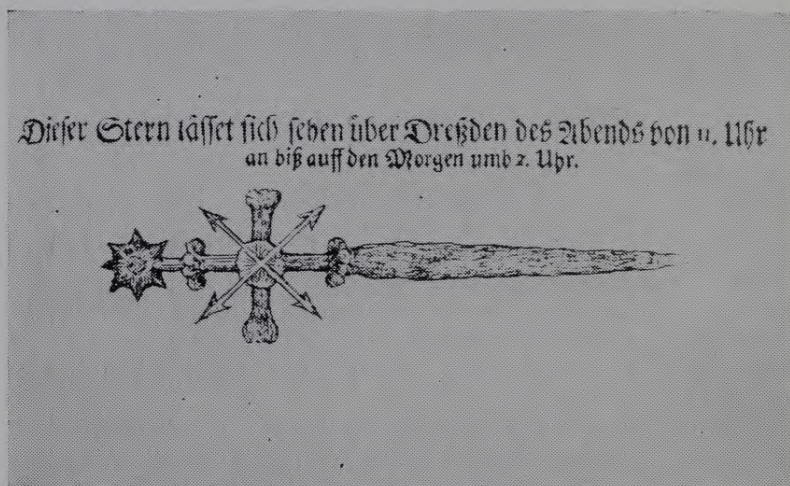
⁵ R. N., 1697, Nr. 90.

⁶ R. N., 1697, Nr. 93.

⁷ R. N., 1706, Nr. 8.

⁸ Piemēram, runājot par pāvesta slimību, daži ārsti domāja, ka viņš izdils, citi turpretī, ka viņš ir ārstējams, ja vien viņam «nedos ēst nekā cita kā spēcinošu buljonu un svaigas olas». — R. N., 1700, Nr. 80.

Ļoti maz ziņu par izglītību un zinātņi. Ja ir runa par skolām, tad tikai par tādām, kas domātas «dižciltīgo jaunatņei» (kur mācot ne vien matemātiku, bet arī jāt un dejot).¹ No zinātņiekiem pieminēts matemātīķis Veigels (Weigelius) sakarā ar kalendāra vecā un jaunā stila saskaņošanu.²

Zvaigznes attēls (R. N., 1705, Nr. 90).

Vēl mazāk ziņu ir par mākslu. Vienā otrā laikraksta numurā vēl pieminēti karnevāli, kuros dažkārt piedalījusies arī tauta. Tā Drezenē noticis grezns karnevāls, kurā kūrfirsts, dārgakmeņiem rotājies, tēlojis sultānu, bet važās kalti namdari — turku gūstekņus.

Dažādu neparastu dabas parādību izskaidrojumos vērojama liela māņticība. Tā lauku un pilsētas ļaudis bailes izsaukusi kāda neparasta parādība pie debesīm mēness lielumā, kas dārdējusi kā lielgabals un kuras aste bijusi vērsta uz ziemeļaustrumiem.³ Šādu aprakstu beigās nereti sacīts: «Kaut tas tikai nebūtu nikna

¹ R. N., 1704, Nr. 93.

² R. N., 1697, Nr. 24.

³ R. N., 1697, Nr. 62.

kara priekšvēstnesis!»¹ Tāpat laikrakstā vēl sastopami ticējumi spokiem, kuru apraksti ievietoti dažreiz ar vairākiem turpinājumiem.² Arī līgumus ar velnu vēl uzskatīja par reāliem. Vērojama liela neiecietība reliģijas jautājumos.

Ļoti maz ziņu ir par strādnieku stāvokli. Laikrakstā ir ievietota korespondence par Anhaltes kalnrūpniecību, bet tajā tikai īsi pieminēts, ka strādnieku pieplūdums esot liels, jo ik nedēļas tos kārtīgi atalgojot.³ Kāds bijis šis «kārtīgais atalgojums», par to nekas nav minēts.

Ka šķiru pretrunas dažkārt bijušas ļoti asas, liecina kaut vai īsa piezīme Bāzeles ziņās, ka naidis maģistrāta un namnieku starpā esot tik liels, ka baidoties no ļaunām sekām.⁴ Šķiru pretstatus izceļ arī avīzē ievietotie Breslavas rātes izdotie greznības noteikumi, kur katrai kārtai paredzēts savs apģērbs, stingri noliedzot kalponēm samta un zīda drēbes.⁵ Līdzīga nostāja šajā jautājumā bija arī Rīgas rātei.⁶

Vietējās ziņas

Tikai septītajā daļā no visiem (488) Rīgā esošajiem laikraksta numuriem ievietotas ziņas par Rīgu. Lielākoties tie ir dažādi sludinājumi avīzes beigās. Atsevišķas nodaļas, veltītas Rīgas vai vietējām ziņām, nav. Šīs ziņas ir ļoti bālas un nozūd ārzemju ziņu vidū. Tā, piemēram, vietējās ziņas informē iedzīvotājus par karaļa vārdā izsludinātām lūdzamām dienām un gavēņiem vai arī nosaka ceremoniālu, kāds tiem jāievēro (piemēram, Kārļa XI nāves gadījumā Rīgas militārajām un civilpersonām uzlika par pienākumu atteikties no nepiemērotām greznām drānām, kā arī noliedza muzicēt sēru laikā).⁷ Diezgan plaši aprakstīta sēru ceremonija Rīgas baznīcās un skolās ar runām un gājieniem, kuros piedalījās arī Lielās un Mazās ģildes pārstāvji.⁸

Izcelta Kārļa XII darbība Ziemeļu kara laikā, sevišķi zviedru uzvara pār sakšu armiju Spilves pļavās 1701. g. 9. jūlijā. Laik-

¹ R. N., 1697, Nr. 7.

² R. N., 1697, Nr. 29 u. c.

³ R. N., 1692, Nr. 104.

⁴ R. N., 1707, Nr. 43.

⁵ R. N., 1704, Nr. 89.

⁶ Taube M. Greznības noliegums Rīgā XVI un XVII gadsimtā. — Fundamentālās b-kas raksti, I, 1960, 287.—310. lpp. (LPSR ZA).

⁷ R. N., 1697, Nr. 37.

⁸ R. N., 1697, Nr. 95.

raksts sniedz sīkus datus par to, cikos sākts desants pāri Daugavai un cik stundas ilgusi kauja, norādot, ka par to izdošot vēl speciālu ziņojumu.¹ Šis notikums atbalsojas vēl tā paša gada septembra numurā, kurā aprakstīts, ka par godu šai kaujai noticis pateicības dievkalpojums un iluminācija.²

Avīze izceļ arī Rīgas patriciāta vadītāja lomu pilsētas dzīvē, piemēram, Jura hospitāļa baznīcas iesvētīšanas aprakstā Rīgas priekšpilsētā atzīmēta gan superintendenta Liborija Depkina, gan arī mācītāja Andreasa runa³, turpretī īsto baznīcas cēlāju — Rīgas darbaļaužu nopelni nemaz nav pieminēti. Par darbaļaužu dzīves apstākļiem avīze neraksta. Tikai nelielā piezīmē, garāmējot, minēts smagais stāvoklis zemē, neraža un bads.

Iecienīts vietējo ziņu temats bija dabas parādības. Tā 1706. g. maijā plaši aprakstīts Saules aptumsums, kas ildzis vairāk nekā 2 stundas un sacēlis lielu satraukumu, sevišķi vienkāršajā tautā. Plašs apraksts veltīts arī spēcīgam pērkonā negaisam, kas plosījies Rīgā 1707. g. augustā, kad zibens iespēris Doma baznīcas ērgelēs. Sīki aprakstītas ērgeļu detaļas, pa kurām gājis zibens.⁴ Tāpat dzīvi atstāstīts zibens spēriens Valmieras pārcēlāja būdā un baznīcas tornī 1697. g. aprīlī.⁵

Avīzē ir daudz sludinājumu par grāmatu un dažādu citu iespieddarbu pārdošanu, galvenokārt saistītu ar ārzemju politiskajiem notikumiem (piemēram, paziņots, ka par 4 vērdiņiem pārdos reihstāga lēmumus un karaļa rezolūciju, ka varēs dabūt «Lietuvas lielkņazistes kārtu paziņojumu par princi Konti» u. c.). XVIII gs. sākumā sludinājumu daļā iesaka literatūru par Ziemeļu karu, kā arī garīga satura grāmatas. Sludinājumos sastopami paziņojumi «labu grāmatu mīļotājiem» par grāmatu ūtrupēm dažādu privātpersonu mājās.⁶ Par izūtrupējamām grāmatām parasti iepriekš izdeva katalogu.

Ir arī sludinājumi par nozaudētām un nozagtām mantām un dzīvniekiem. Piemēram, grāmatu veikalam Krāmu ielā (Kramerstrasse) nozagts parādnieku saraksts. Atradējam piesolīta «dzeramnauda» 10 valsts dālderu apmērā.⁷ Ievietoti statistiski

¹ R. N., 1701, Nr. 55.

² R. N., 1701, Nr. 73.

³ R. N., 1704, Nr. 74.

⁴ R. N., 1707, Nr. 62.

⁵ R. N., 1697, Nr. 33.

⁶ Piemēram, R. N., 1704, Nr. 57.

⁷ R. N., 1706, Nr. 103.

dati par kristīto, mirušo un salaulāto iedzīvotāju skaitu, kāds reģistrēts Rīgas baznīcās. Sastopami arī ziņojumi no citām vietējām pilsētām, kas galvenokārt saistās ar Ziemeļu kara notikumiem.¹ Diezgan sīki Jelgavas ziņās aprakstīta Mūrmuižas kauja 1705. g. 16. jūlijā², ar tendenci izcelt zviedru ģenerāļa Lēvenhaupta panākumus cīņā pret trīs reizes lielāku ienaidnieka karaspēku. Sīki aprakstīta arī ģenerāļa Bauera nometne Bauskas tuvumā (pie «Labbe-Krug»)³.

Par darbaļaužu dzīves apstākļiem, mākslu un tirdzniecību nav nekādu ziņu, cik var spriest pēc tiem «Rigische Novellen» numuriem, kas saglabājušies ZA Fundamentālajā un Latvijas PSR Valsts bibliotēkā. Diemžēl, lielie robi avīzes komplektos (sevišķi par XVII gs.) neļauj izvērst plašāku to kritiku.

Ziņu avoti

Runājot par laikraksta ziņu avotiem, vispirms jāatzīmē informācijas apmaiņa pilsētu starpā, kas notika pa pastu ar vēstulēm (piemēram, no Vācijas, Polijas, Krievijas, Zviedrijas, Igaunijas, Lietuvas u. c.). Vēstules parasti piegādāja ar kurjeriem. Dažreiz laikrakstā vienas pilsētas ziņas ievietotas vairākās vietās. Pasta satiksme bieži vien bija traucēta; kara apstākļos ienaidnieka sargposteņi nereti aizturēja pastniekus un pārbaudīja pastu, kā tas noticis arī ar Rīgas vēstulēm 1707. g.⁴ un ar Liepājas pastu. Bija gadījumi, ka pat vairākas nedēļas no Maskavas nebija pienākušas ziņas. No vietējām pilsētām vēstules

¹ Ziemeļu kara notikumus skar, piemēram, ziņojumi no Liepājas (R. N., 1702, Nr. 65), kas dažreiz sniedz frontes ziņas tuvējā apkārtņē, pie Bārtas (R. N., 1704, Nr. 87), bet dažreiz atkārtō Varšavas vai citas ziņas (R. N., 1704, Nr. 59). Līdzīgas korespondences par kara darbības norisi, kara kontribūcijām un trofejām pienāk vēl no citām vietējām pilsētām, piemēram: Jelgavas — R. N., 1704, Nr. 60 u. c.; Kokneses — R. N., 1705, Nr. 99, 102; 1706, Nr. 12, 22.; Bauskas — R. N., 1704, Nr. 44; 1706, Nr. 29; Ikšķiles — R. N., 1705, Nr. 71; Kuldīgas — R. N., 1704, Nr. 93; 1705, Nr. 12; Sēlpils — R. N., 1704, Nr. 60, 61; Daugavpils — R. N., 1704, Nr. 65; Daugavgrīvas — R. N., 1705, Nr. 71; 1706, Nr. 27; Jaunjelgavas — R. N., 1710, Nr. 6 u. c. Ir arī ziņas no Lietuvas un Igaunijas gan par Ziemeļu karu, gan arī par igauņu zemnieku nemieriem (piem., R. N., 1708, Nr. 66) u. c.

² R. N., 1705, Nr. 58. Par šo kauju skat. arī Latvijas PSR vēsture, 1. R., 1953, 230. lpp.

³ R. N., 1706, Nr. 23.

⁴ R. N., 1707, Nr. 29.

pienāca pāris dienu laikā. Par Vidusjūras zemēm ziņas dažreiz ir pat no iepriekšējā gada. Tās parasti ir datētas, dažkārt pievienojot piezīmi, vai datums uzrādīts pēc vecā vai jaunā stila.

Frontes ziņojumi dažkārt rakstīti 1. personā, tā atgādinot neregulāro ziņu lapu formu. Bez rakstītajiem avotiem bija vēl mutvārdu ziņojumi, ko sniedza ceļotāji, strūdzinieki, zemnieki u. c. Šāda veida informāciju izlietoja tādos gadījumos, kad nevarēja sagaidīt pastu. Par notikumiem kaujas laukā vēstīja arī aculiecinieki.¹ Piesūtīto ziņu ticamību dažreiz apšaubā pats raksta autors. Tā kādā rakstā no Dancigas teikts: «Šeit ir daudzas nepatīkamas ziņas kā par Vidzemi, tā Kurzemi, kurām negribas ticēt,»² — vai arī: «Polijas karaspēka lielums esot 12 000 vīru, bet var manīt, ka viņi viena vietā ir skaitījuši divus.»³

Dažreiz avīzē atzīmēts, ka trūkstot drošu ziņu, piemēram, Anglijas parlamenta apspriedes turot noslēpumā, un, ko tur īsti apspriežot, to rādīšot laiks. Laikraksta avoti ir dažkārt diezgan apšaubāmi (ziņas esot saņemtas «pa kluso pusi»). Tad laikrakstā atzīmēts: «stāsta», «runā», «klīst baumas».

Avīzes valoda ir ļoti lakoniska un bagāta tautiskiem izteicieniem. Tā, piemēram, par holandiešu noskaņojumu pret frančiem var spriest kaut vai pēc šāda izteiciena: «Holandē franči iepleš lielas acis, ka nekas netiek ziņots par turpmākiem līgumiem... un nolaiž savas uzpūtības spalvas...»⁴; vai arī par karavīru pieplūdumu: «... Šeit no zaldātiem čum un mudž...»⁵

Salīdzinot «Rigische Novellen» ar tā laika Igaunijas avīzi «Revalsche (vēlāk Revalische) Post-Zeitung», redzama liela līdzība laikraksta izkārtojuma un satura ziņā, jo arī tur pārsvarā ir ārzemju ziņas, bet vietējās ziņas parādās tikai starp citu.⁶

Būdams Zviedrijas valdības atbalstīts izdevums, «Rigische Novellen» apskatīja visus notikumus no valdošās šķiras vie-

¹ R. N., 1697, Nr. 29.

² R. N., 1704, Nr. 91.

³ R. N., 1701, Nr. 73.

⁴ R. N., 1697, Nr. 75: «In Holland machen die Frantzosen grosse Augen, dass man von ferneren Tractaten so wenig[spricht]... worauf sie ziemlich die Hochmuts-Federn sincken liessen...»

⁵ R. N., 1701, Nr. 29: «...so dass es von Soldaten krimmelt und wimmelt».

⁶ Piemēram, 1692. gada 72 numuros nav nevienas pašas vietējās ziņas. (Winkler A. Aus der Frühzeit des Estländischen Zeitungswesens. Reval, 1929, S. 9.)

dokļa un ideoloģiski centās ietekmēt lasītājus valdniekam padevīgā garā. Tomēr ārzemju ziņās sastopamie fakti par tautu aktīvo pretošanos apspiedējiem, kas dažkārt izvērtās sacelšanās kustībā, paši par sevi runāja ar tiem, kas bija muižnieku varas nomākti, un katru, kas izjuta Rīgas patriciāta šķiras politiku.

«Rigische Novellen»

(1681 (?)—1710)

Sādi laikraksta numuri atrodas:

ZA Fundamentālajā bibliotēkā	LPSR Valsts bibliotēkā
1686, Nr. 51	
1687, Nr. 28, 41, 45	
1690, Nr. 20	
1691, Nr. 8, 56	
1692, Nr. 86, 104	
1693, Nr. 30, 35	
1694, Nr. 1, 3, 41, 45, 64	
1695, Nr. 9, 11, 81	
1696, Nr. 25, 48, 89	
1697, Nr. 10, 30	1697, Nr. 1—75, 77—81, 83—96, 98—104
1698, Nr. 48	1698, Nr. 1
1699, Nr. 34, 41, 50	1699, Nr. 41, 50
1700, Nr. 30, 61, 62, 80	1700, Nr. 30, 39, 52, 70, 80
1701, Nr. 1, 4, 28, 29, 55, 73, 97	1701, Nr. 73
1702, Nr. 11, 22, 28, 59, 60, 65, 72, 91	1702, Nr. 28, 59—60, 64, 72
1703, Nr. 19, 57, 90, 96, 104	1703, Nr. 58
1704, Nr. 37, 39—49, 51—77, 79—96, 98, 99, 104	1704, Nr. 7, 14, 21, 23, 36, 40, 44, 47—50, 52, 55—57, 60, 61, 69, 75, 80—84, 87—91, 93—100, 102—104
1705, Nr. 6, 7, 8 (fragm.), 19, 23, 30, 31, 33, 34, 39, 69, 76, 77, 79, 85, 86, 99	1705, Nr. 1—4, 6—8, 11—13, 19, 22—31, 33, 35—40, 43, 45, 46, 47—49, 53, 54, 56, 58, 62, 66, 69, 71, 73, 75, 76, 79, 80, 83, 84, 86—88, 90, 101—103, 104
1706, Nr. 1, 7, 8, 12, 19, 22, 23, 26, 28, 52, 84, 90	1706, Nr. 1—3, 7, 8, 12, 15, 16, 18, 19, 23, 27—29, 31—105
1707, Nr. 20, 25, 34, 47, 49, 50, 96	1707, Nr. 1—71, 74—104
1708, Nr. 66 (fragm.), 80, 98	1708, Nr. 66
1709, Nr. 57, 65	1709, Nr. 65
1710, Nr. 4, 6	1710, Nr. 6, 13

Noskaidrots, ka Brēmenes Valsts bibliotēkas mikrofilmu arhīvā atrodas minētā laikraksta 1705. g. Nr. 58, 62, 70, 74, 75, 82; 1706. g. Nr. 38, 40, 42, 43, 44, 45.

«RIGISCHE ANZEIGEN...»

Līdz ar zviedru kundzības izbeigšanos Rīgā 1710. g. pārtrauca savu darbību arī laikraksts «Rigische Novellen». Krievu valdība, kas pievērsās tirdzniecības attīstīšanai, aizvien lielāku uzmanību veltīja Rīgas tirdzniecībai. Paplašinoties tās apjomam, lielāku nozīmi pilsētas dzīvē ieguva tirgotāji. Tāpēc nav jābrīnās, ka Rīgas avīze, kas pēc A. Vinklera¹ ierosinājuma sāka iznākt 1761. g. reizi nedēļā, saistījās galvenokārt ar tirgotāju interesēm. Avīze saucās «Rigische Anzeigen von allerhand Sachen, deren Bekanntmachung dem gemeinen Wesen nöthig und nützlich ist»². Avīze iznāca līdz 1852. g., kad to nomainīja «Livländische Gouvernementszeitung».

Laikraksta izdošanas pieteikumā (Avertissement) uzsvērts tā praktiskais mērķis — sludinājumu ievietošana; publikai tas sagādāšot lielas ērtības, jo informācijas dēļ nebūšot vairs jāgriežas pie veikalu starpniekiem.

Laikraksts bija jāpasūta pusgadu iepriekš, samaksājot 1 Alberta dālderī.³ Ievietojamo sludinājumu cena svārstījās atkarībā no satura; sīko piedāvājumu sludinājumi bija lētāki par nekustamo īpašumu pirkšanas vai pārdošanas sludinājumiem.⁴ Lasītāji citās pilsētās (piem., Tērbatā un Pērnavā) laikrakstu varēja saņemt savas pilsētas rātsnamā. Tiem, kas abonēja 10 gadagājumus, vienpadsmitais bija par brīvu.

Avīze pēc satura sadalīta noteiktās numurētās iedaļās. Piemēram, 1761. g. I. numuram ir šādas iedaļas: I. Gubernas rīkojumi (Gouvernementliche Verordnung), II. Pārdodamās mantas (Waaren, so zu verkaufen), III. Izbēgušie ļaudis (Verlaufene Leute), IV. Labības un pārtikas cenas (Korn- und Victualien-

¹ Vinklers miris 1762. g. Par viņu sk. G a d e b u s c h Fr. Livländische Bibliothek... T. I. R., 1777, S. 12. Laikraksta formāts — 19,5×16 cm. (1761. g. iesietam eks.)

² Kopš 1788. g. — «Rigische Anzeigen von allerhand dem gemeinen Wesen nöthigen und nützlichen Sachen», bet no 1798. g. — «Rigische Anzeigen von allerhand dem gemeinen Wesen nöthigen und nützlichen Sachen». Tā kā «Rigische Anzeigen...» izdeva rātsnamā esošais ziņu birojs (t. s. «Intelligenzbureau»), tad laikrakstu citādi sauca vēl arī par «Intelligenzblatt». 1762. g. rāte atvēleja 1 istabu jaunajā rātsnamā ekspedīcijas kantorim.

³ Salīdzinājumam sniedzam preču cenas, kas minētas tā paša laikraksta numurā, piem., pūrs kviešu miltu maksājais apt. 1 Alberta dālderī. — Rigische Anzeigen (turpmāk — R. A.), 1761, St. 1.

⁴ Avertissement, 1761.

Preise nach dem ietzigen Preiscourant), V. Naudas kurss (Geld-Cours), VI. Iebraukušās un aizbraukušās personas (Ankommende und wegreisende Personen). Iedaļu, tāpat lappušu skaits, laikraksta apjomam paplašinoties, ir mainījies.¹

VIII. Sachen, die zu Kauf verlangt werden.

Ein hiesiger Bürger ist Willens ein lettisches Erbmägdchen von 14 bis 17 Jahren, zu kaufen. Und da Er sie vorzüglich, um seine Kinder in der lettischen Sprache zu perfectioniren bestimmt hat, so würde Ihm dasjenige Mägdchen das etwas deutsch verstände, am annehmlichsten seyn. Wer ein solches Mägdchen zu verkaufen Willens ist, hat sich bey der Intelligenz-Expedition zu melden.

IX. Preise

Sludinājums, kurā teikts, ka Rīgas namnieks vēlas pirkt latviešu dzimtlaužu meiteni (R. A., 1779, St. 7).

Valdības un Rīgas rātes rīkojumi

Katra laikraksta sākumā parasti ievietoti valdības un rātes rīkojumi un pavēles. Sie tiesību vēstures materiāli zināmā mērā atspoguļo arī tā laika Rīgas iekšējo sadzīvi un iedzīvotāju sociālās attiecības.

Bieži ūdensplūdi, kas sevišķi smagi skāra priekšpilsētu un salu iedzīvotājus, spieda rāti izdot īpašus rīkojumus.² Bieži laikrakstā ievietoja dažādus ugunsdzēsības noteikumus, jo daudzie ugunsgrēki Rīgas iedzīvotājiem nodarīja ne mazāku postu kā ūdensplūdi. Lai izvairītos no ugunsgrēkiem, rāte izdeva attiecīgus rīkojumus, piemēram, stingri noliedza siktirgotājiem turēt mājās lielākos daudzumos ugunsnedrošas preces, kā arī apgais-

¹ Piemēram, 1761. g. 3. numuram jau ir 10 iedaļas.

² R. A., 1771, St. 19 u. c.

mot savas tirgotavas un pagrabus ar svecēm. Galdniekiem noliedza bēniņos turēt skaidas un koka traukos pelnus. Bija noliegts smēkēt uz tilta, ielām un sevišķi stingri — noliktavās, uzdodot kaņepāju noliktavu strādniekiem pat pārbaudīt kabatas.¹ Stingri sodīja tos, kas zaga ugunsgrēkos cietušo mantu, kā arī tos, kas aiz ziņkāres drūzmējās nelaimes vietā. Bija paredzēts, ka «namniekiem un citiem cienījamās kārtas ļaudīm uzliks naudas sodu, bet zemākas kārtas — sodīs ar miesas sodu».²

Strādniekus un kalpus par neuzmanīgu rīkošanos ar uguni bargi sodīja. Tā kādam kalpam bija stundu jānostāv tirgus laukumā uz «kauna akmens», tad viņu pēra ar pātagu un ieslodzīja uz 3 mēnešiem cietumā. Raksta beigās pievienoti vārdi: «Šo rāte paziņo citiem mājkalpotājiem par brīdinājumu.»³

Avīzē ir vairāki rātes rīkojumi par kārtības uzturēšanu Rīgas ielās. Vārtu sardzei uzdeva par pienākumu uzzināt iebraucēju un izbraucēju vārdu un kārtu.⁴ Jau XVII gs. rāte bija noliegusi ormaņiem «drāzties pa Rīgas ielām», lai neapdraudētu iedzīvotāju veselību.⁵ Ātras braukšanas noliegumu atkārtoja arī XVIII gs., aizliedzot braucējiem strauji sist ar pātagu, lai nesatracinātu citus zirgus. Šauro ielu dēļ noteica piebraukšanas kārtību karietēm (piemēram, pie Rīgas teātra, Ķēniņa, tag. Komunālajā ielā 4).⁶

Apkarojot trokšņošanu ielās, publicēts noliegums braucot pūst pasta taures, ko vakaros labprāt darot jauni ļaudis, tā maldinādami sardzi.⁷ Tāpat noliedza kaušanās gadījumā zvanīt trauksmes zvanus vai arī prieka pēc pilsētā šaut. Īpaši noteikumi bija par svētdienas un svētku miera ievērošanu.

Sanitārie noteikumi noliedza mest atkritumus Daugavā, Rīdziņā vai uz ielas. Tāpat noliedza turēt pilsētā cukas, piedraudot nepaklausības gadījumā konfiscēt tās par labu hospitālim.⁸

Lai nebojātu Daugavas gultni, kuģi nedrīkstēja uzņemt lielāku kravu, nekā loči bija noteikuši.⁹ Balasta smiltis nebija brīv izbērt Podragā vai Katrīndambī, kur tās viegli varēja ieskalot

¹ R. A., 1770, St. 30.

² R. A., 1768, St. 34.

³ R. A., 1768, St. 28.

⁴ Līdz šim uz sardzes jautājumu esot tikai atbildēts ar «šejienietis» («Sdeschneil!»). — R. A., 1785, St. 5.

⁵ ZA FB rokraksts, Ms, 15, 373. lpp.

⁶ R. A., 1785, St. 35.

⁷ R. A., 1767, St. 51.

⁸ R. A., 1770, St. 40.

⁹ R. A., 1762, St. 28.

ūdenī, bet kuģiem vajadzēja ņemt pārcēlāju laivas, lai smiltis rūpīgi izkrautu.¹ Kad bija gaidāms kāda Krievijas cara apmeklējums, rāte publicēja avīzē sīkus noteikumus iedzīvotājiem. Saņimdodot Katrīnu II, rāte noliedza valkāt sēru drēbes un dzīt pa ielām uz ganībām lopus. Tiltus lika izgreznot ar zaļumiem, bet ceļus laistīt, mobilizējot šim darbam lielu skaitu apkārtējo zemnieku. Ielas, pa kurām bija jābrauc ķeizarienei, lika paplašināt, nojaucot koka piebūves. Pilsētas oficiālās ēkas salaboja un pārkrāsoja, kā arī gādāja par krāšņu ilumināciju.²

Bija arī noteikumi, pēc kuriem varam novērtēt Rīgas iedzīvotāju sociālās attiecības. Vāciskā rāte «aiz tēvišķas gādības» iejaucās neprivileģēto Rīgas iedzīvotāju personiskajā dzīvē. Tā, ierobežodama tirgotāju mācekļu un kalpu brīvību, rāte tiem noliedza pulcēties kafejnīcās, viesnīcās vai krogos un citās «aizdomīgās vietās», motivējot savu rīkojumu ar to, ka ik dienas pieaugot šo jauniešu «pārgalvība un izlaidīgais dzīves veids».³ Vecākiem esot jāraugās uz to, lai jaunieši nenodotos laiskumam un valkātu savai kārtai piemērotas drēbes.

Sociāla norobežošanās atspoguļojās arī rātes rīkojumā par pastaigāšanos pa pilsētas vaļņiem; tur drikstēja staigāt tikai «cienijami namnieki», bet nevis vienkārši ļaudis, kalpi, mācekļi u. c.⁴

Sajos rīkojumos spilgti izpaužas ne vien Rīgas darbaļaužu nomāktais tiesiskais stāvoklis, bet arī smagie un nenodrošinātie darba apstākļi. Rīkojumā, kas noliedz mest pa lūkām tukšos maisus un preces, lasām, ka pie preču uzvilkšanas un nolaišanas (no namu bēniņiem) notikuši daudzi nelaimes gadījumi ar strādniekiem, jo lūkas bijušas bez margām.⁵

Rīgas iedzīvotāji un to dzīves apstākļi

Avīzē atrodas arī bagāts materiāls latviešu darbaļaužu vēstures pētīšanai. Redzama gan augstāko slāņu norobežošanās no «nevāciem», gan arī konkurences cīņa pret bītniekiem. Vācu

¹ R. A., 1797, St. 36.

² R. A., 1764, St. 28.

³ Par šo noteikumu neievērošanu pirmo reizi sodīja ar miesas sodu un 8 dienām cietuma, otro reizi — ar miesas sodu un 14 dienām cietuma, bet trešo reizi — ar smagu miesas sodu un 4 nedēļām cietuma. — R. A., 1768, St. 48.

⁴ R. A., 1767, St. 18 u. c.

⁵ R. A., 1792, St. 4.

amatnieki — linu audēji sūdzas par zemniekiem, kas pieņemot aušanā dažādus darbus, tā «iespiezdamies audēju amatā», un atņemot viņiem peļņu. Protams, vāciskā rāte asi vērsās pret šādiem bitniekiem, piedraudot ne vien ar izstrādājumu un darba rīku konfiscēšanu, bet arī ar miesas sodu.¹ Rāte cīnījās arī pret aizbēgušiem zeļļiem, kas laukos vai priekšpilsētās uzsāka kādu amatu.²

Par šķiru diferenciāciju dažkārt liecina arī darba piedāvājumi, kuros atzīmēts, ka meklē pilsētas celtniecības darbiem strādniekus no «brīviem ļaudīm».³ Bieži var lasīt arī valdības darba piedāvājumus uz tālākiem apgabaliem, piemēram, Ukrainu.⁴

Rīgā kā ievērojamā tirdzniecības pilsētā liela nozīme darbaļaužu vidū bija transportstrādniekiem, kuri, apvienojušies brālībās, kā vieni no pirmajiem uzsāka cīņu par savām tiesībām. Transportstrādnieku daudzajos sludinājumos laikrakstā bieži lasām latviešu uzvārdus, kas var saistīt arī valodnieku interesi. Sludinājumos latvisko uzvārdu deminutīvā galotne *-iņš* parasti transkribēta ar *-ing*.

Preču transportā pa sauszemi ievērojama loma bija latviešu ormaņu amatam, kas laikrakstā ievietotajos sludinājumos vairākkārt piedāvā savus pakalpojumus, uzaicinot pieteikties pasažierus pat tālākiem braucieniem, piemēram, uz Pēterburgu.⁵ Savus pakalpojumus piesolīja arī tālbraucēji ormaņi, kas bija ieraušies ar kravu no Maskavas⁶, Ungārijas vai citurienes. Pēdējie atceļā uzņēma pasažierus uz Kauņu, Grodņu, Viļņu, Varšavu vai Ungāriju.⁷

Ormaņu transportdarbu daudzveidība izpaužas jau pilsētas iestāžu sludinājumos vien: meklē ormaņus labības vai miltu pārvadāšanai uz dzirnavām un atpakaļ, uz noliktavām⁸, baļķu⁹, smilšu un mālu transportam Daugavas krastu nostiprināšanai

¹ R. A., 1766, St. 44.

² R. A., 1775, St. 45.

³ R. A., 1777, St. 18.

⁴ R. A., 1768, St. 26.

⁵ R. A., 1780, St. 42 u. c. Sludinājumos minētie ormaņi Smits, Greils, Vīgants u. c. atzīmēti arī latviešu «Ormaņu grāmatā», kas glabājas Valsts Rīgas vēstures muzejā.

⁶ R. A., 1799, St. 31.

⁷ R. A., 1773, St. 15.

⁸ R. A., 1786, St. 4.

⁹ R. A., 1764, St. 51.

vai dambju labošanai. Laikrakstā atspoguļojas arī ormaņu smagie darba apstākļi — ilgā gaidīšana uz kravu un tirgus ierēdņu rupjā izturēšanās pret viņiem.¹

Daudzajos nekustamu īpašumu pirkšanas un pārdošanas sludinājumos, kā arī paziņojumos par aizbildņa vai mantas aizgādņa iecelšanu sastopami arī citu transportstrādnieku brālību locekļi. Piemēram, liģeri Jēkabs Vinks un Jēkabs Kalniņš (Kallning) iecelti par liģera Anša Sproģa atraitnes Lijas Vāveres mantas aizgādņiem²; vai arī — liģeris Matiss Siliņš (Silling) pārdod savu (kādreizējo Grotiņa) māju Torņakalnā, kas atrodas blakus Kazaka atraitnes mājai, zvejnieku brālības aldermanim Sīmanim Raņķim.³ Ievietoti arī sludinājumi, kas ļauj priest par transportstrādnieku mītņu un krogu atrašanās vietām.⁴

Līdzīgos sludinājumos sastopami arī diezgan daudzi kaņepāju kulstītāju⁵, enkurnieku un pārcēlāju uzvārdi⁶. Mastu šķiro-

¹ R. A., 1772, St. 36.

² R. A., 1772, St. 5.

³ R. A., 1781, St. 10. Minēti vēl šādi liģeri, sāls un labības mēritāji: Bergs (R. A., 1791, St. 22), Bērziņš (R. A., 1785, St. 49), Dirda (R. A., 1792, St. 42), Dubbelt (R. A., 1786, St. 26), Garoza (R. A., 1779, St. 7), Grotiņš (R. A., 1789, St. 49), Johansons (R. A., 1798, St. 29), Kalniņš (R. A., 1794, St. 36), Krastiņš (R. A., 1771, St. 8), Krūze Bērents (R. A., 1777, St. 26 u. c.), Krūze Pēteris (R. A., 1789, St. 25), Krūze Georgs (R. A., 1786, St. 18), Meijs Didrihs, (R. A., 1777, St. 25), Nags (Nagge Jurre) (R. A., 1786, St. 17), Ozoliņš Ādolfs (R. A., 1786, St. 14), Ozoliņš (R. A., 1798, St. 39), Pērkons (Mickel Perkon) (R. A., 1771, St. 50), Sausiņš (R. A., 1795, St. 3), Siliņš Matiss (R. A., 1781, St. 10), Siliņš Niklāss (R. A., 1786, St. 28), Skadiņš (R. A., 1786, St. 28), Spalte Mārtiņš (R. A., 1788, St. 21), Sproģis (R. A., 1772, St. 5), Straupe (R. A., 1800, St. 7), Ulrihs Mārtiņš (R. A., 1799, St. 15), Veiss Mārtiņš (R. A., 1799, St. 15), Velihs (R. A., 1793, St. 40), Vinks Jēkabs (R. A., 1765, St. 9), Zirnīs (R. A., 1785, St. 49) u. c.

⁴ R. A., 1800, St. 45; 1775, St. 32.

⁵ Piemēram, Balodis Pēteris (R. A., 1790, St. 29), Bērziņš (R. A., 1797, St. 14), Bite Pēteris (Bitt) (R. A., 1786, St. 17), Krastiņš (R. A., 1792, St. 33), Jaunzems (R. A., 1792, St. 27), Krūze (R. A., 1787, St. 22), Lēpe (?) (Lōpe) Juris un Bērtulis (R. A., 1782, St. 18), Putniņš (R. A., 1781, St. 39), Riekstiņš (Recksting) (R. A., 1787, St. 50) u. c.

⁶ Piemēram, izsludināta ūtrupe par enkurnieka Mārtiņa Sproģa māju Mūksalā (R. A., 1782, St. 31). Minēti arī citi enkurnieki: Grebže (Grebsche) (R. A., 1787, St. 50), Peiksts (R. A., 1786, St. 1) u. c. Sludinājumos ievietojusi arī pārcēlāji, piem., Dāls (R. A., 1800, St. 29), Bļodnieks, kas aiz pārskatīšanās nogādājis uz Rīgu nepareizu malkas kravu un lūdz pieteikties īpašnieku (R. A., 1785, St. 44), Grotiņš Andrejs (R. A., 1775, St. 37), Muiželis Jānis (R. A., 1795, St. 28), Ozoliņš (R. A., 1789, St. 1), Pētersons (R. A., 1780, St. 30), Šluns (R. A., 1778, St. 7) u. c. Minēts arī locis Lediņš (R. A., 1794, St. 11).

tāji kādā sludinājumā uzaicina mastu koku īpašnieku laikā likt sakraut krastā savus kokmateriālus, lai ūdens tos neaizpludinātu¹. Viņi ievietoja arī sludinājumus, ka pārdodama malka vai balķi. Tā kā mastu šķīrotājiem piedalīšanās kokmateriālu tirdzniecībā deva labu peļņu, tad no viņu vidus XVIII gs. izvirzījās pirmie redzamākie Rīgas latviešu buržuāzijas pārstāvji — Muižēļi un Steinhaueri², kas uzsāka dedzīgu cīņu pret vācisko rāti par latviešu namnieku tiesībām. Steinhauers, kas bija savā Zasmusižā ierīkojis pirmās papīra dzirnavas³, ievietoja laikrakstā sludinājumu par savu ražojumu — dažādu papīra šķirņu pārdošanu. Viņš arī uzaicināja pārdot fabrikai izejvielas: vecas linu lupatas, linu un kaņepāju maisus, tauvas, tiklus u. c. materiālus.⁴ Pēc Steinhauera un viņa sievas nāves parādījās sludinājumi par viņu īpašumu pārdošanu.⁵

Brālībās organizētie transportstrādnieki ievietoja arī sludinājumus par mājlopu pārdošanu, obligāciju izsniegšanu, īpašumu un mantas ūtrupēm (piemēram, izsludināta mirušā Mūksālas zvejnieka Ozoliņa mantas ūtrupe — «Izūtrupējamas: zelta, sudraba un misiņa lietas, drēbes, veļa, zirgs, 2 govys u. c.»⁶). Laikrakstā lasāmi arī amatnieku pilnīgi privātas dabas sludinājumi.⁷

Ja sludinājumi par māju pirkšanu un pārdošanu dod zināmu priekšstatu par tā laika latviešu darbaļaužu apdzīvotajiem rajoniem, tad ēku un telpu izīrēšanas paziņojumi ļauj ieskatīties arī Rīgas iedzīvotāju materiālajos apstākļos. Turīgo namnieku un tirgotāju vajadzībām izīrēja un pārdeva plašas telpas, piemēram, divstāvu mūra māju Iekšrīgā ar 2 ērtām istabām un 2 kambariem, virtuvi un 2 pieliekamiem apakšstāvā un otrā stāvā ar zāli un 2 istabām. Virs tām — 4 bēniņi. Mājai 2 velvēti un 2 nevelvēti pagrabi, ļaužu istaba, jauns stallis 9 zirgiem ar bēniņiem siena novietošanai. Bez tam — liela un

¹ R. A., 1798, St. 32.

² Latvijas PSR vēsture, I. 335. lpp.

³ Jenšs J. Kapitālistiskā manufaktūra Vidzemē XVIII gadsimta beigās un XIX gadsimta sākumā. R., 1951, 58. lpp. u. c.

⁴ R. A., 1767, St. 12.

⁵ Pārdotas Zaslauka papīra dzirnavas ar inventāru, dārzu un dažiem dzimtlaudīm (R. A., 1781, St. 39).

⁶ R. A., 1791, St. 42.

⁷ Piem., mūrniekzellis Kārlis Boms pieteic savu atgriešanos Rīgā ar neparastu piebildi līgavai, ja tā par viņu vēl domājot, tad lai piesakoties pusgada laikā (R. A., 1794, St. 51).

maza noliktava un pieliekamais. Lielajai noliktavai — 4 bēniņi un 2 pagrabi ar 2 pieliekamiem kambariem; mazajai noliktavai ir savi bēniņi. Mājai 2 pagalmi un 2 izbrauktuves.¹

Vasaras atpūtai turīgiem namniekiem pārdeva vai iznomāja muižiņas ārpus Rīgas, piemēram, Zundā, Bolderājā, pie Juglas, Vecākos, Mīlgrāvī u. c. Dažreiz muižiņu pārdeva vai arī iznomāja līdz ar mājkalpotājiem². Dažkārt lasām arī sludinājumu par vesela ciema iznomāšanu, piemēram, Iļģuciemu («Hilliges-Zeem») Pārdaugavā, ko ilgu laiku bija nomājis mastu šķirotājs J. Steinhauers³. Rīgas priekšpilsētā iznomājamām un pārdodamām mājām nereti klāt bija arī krogs, pirts, klēts, staļļi, pagrabi, dārzs, piemēram, bijušā liģera Bērenta Krūzes mājai netālu no Fišera muižiņas un Caurā kroga («Zaure-Kruge») bija dārzs, zeme, pļavas un arī iebrucamā vieta, kas laikrakstā nosaukta par «mājas vietu» («Mahjas-Weeta»)⁴ ar nojumi zemnieku zirgiem (pat līdz 50).

Daudz bija arī pagrabu, bēniņu, šķūņu un noliktavu iznomāšanas piedāvājumu, pēc kuriem var spriest par to tilpumu. Tā ledus un alus pagrabi bijuši pat līdz 150 «mucu» lieli.⁵ Veikalus un pagrabus iznomāja arī transportstrādnieki. Piemēram, vīna nesējs Andrejs Krastiņš, kas dzīvo Smilšu ielā, 226. numurā, piedāvā nomā jaunu māju ar garšvielu veikalu un pagrabu.⁶ Ledus pagrabus bieži vien iznomāja liģeri. Sāļspagrabu tilpumu noteica lastos, to lielums svārstījās no 40 līdz 50 lastiem⁷. Ja pagrabs bija sauss, to piedāvāja arī citu preču glabāšanai.

Bieži sludinājumos piedāvāja iznomāšanai arī bēniņu telpas. Mazā ģilde iznomājusi 2 bēniņus labības bēšanai⁸, bet kādā mājā pie Peldu vārtiem (Schwimmthor) piedāvāti 4 bēniņi, kuros varēja uzbērt ap 1600 mucu linsēklu⁹. Tirdzniecībai noderīgu telpu — noliktavu, veikalu, krogu, dzirnavu, iebrucamo vietu,

¹ R. A., 1767, St. 27.

² R. A., 1796, St. 16.

³ R. A., 1763, St. 18.

⁴ R. A., 1762, St. 4.

⁵ Tas ir, tik daudz mucu varēja novietot, liekot vienu pie otras.

⁶ R. A., 1791, St. 7.

⁷ R. A., 1762, St. 45; 1 lasts — aptuveni 166 kg.

⁸ R. A., 1767, St. 14.

⁹ R. A., 1767, St. 15.

viesnīcu¹, tirgus būdu un manufaktūru² piedāvājumi avīzē ir ļoti bieža parādība.

Ja turīgo Rīgas namnieku vajadzībām iznomāja veselas dzīvojamās ēkas ar 7, 8 un pat 10 istabām, tad mājkalpotājiem tādā dzīvoklī bija paredzēta tikai viena istaba. Dažreiz kungi pieprasīja saimes ļaudīm arī 2 istabas — «vienu vācu, bet otru latviešu dienestniekiem»³. Piesakot izīrēšanai istabas, parasti minēta iela un mājas numurs vai arī tikai īpašnieka uzvārds. Dažreiz sludinājumu formulēja pavisam lakoniski. Tā krāsotājs Grīnvalds «iznomā Pētera kapsētā ērtu istabu ar virtuvi un bēniņiem».⁴

Ne katrreiz strādnieka rīcībā bija arī istaba. Lasām par noželojamiem strādnieku mitekļiem Vecrīgas pagrabos, kur tie dzīvoja sablīvēti un veselībai kaitīgos apstākļos. Tā strādnieks Jānis Ozoliņš (Oseling) un viņa sieva Līze mitinājušies kādā pagrabā Audēju un Kalēju ielas stūrī, bet pie viņiem gultas vietā vēl kāds strādnieks Jēkabs Malsaka ar sievu.⁵ Kaut gan māju īpašniekiem sērgu dēļ bija uzdots nepārblīvēt māju pagrabus ar iedzīvotājiem, jo gaiss tur jau tā esot mitrs un neveselīgs, tomēr acīmredzot to neievēroja.

No laikrakstu sludinājumiem uzzinām arī par iedzīvotāju slikto sociālo apgādi. Patversmes nespēja uzņemt visus pilsētas trūcīgos iedzīvotājus.⁶ Sociālās apgādes trūkums izpaužas arī aicinājumā Rīgas iedzīvotājiem neizvest uz ielas ļaudis, kas dzīvo gultas vietā, ja tiem aptrūkuši līdzekļi iztikai, jo dažreiz uz ielas atrasti miruši cilvēki, kas tur saļimuši nespēkā.⁷ Tikpat slikti bija noorganizēta gādība par pamestiem bērniem. Avīzē vairākkārt ziņots, ka mazi bērni pamesti sētmalē⁸, svešā dzīvoklī⁹ vai uz ielas¹⁰, un kā paraugs minēta patversmes ierīkošana

¹ Piemēram, Kaļķu ielā netālu no tirgus pārdod Rīgas viesnīcu, «kurai ir 13 apkurināmas un 1 neapkurināma istaba» (R. A., 1772, St. 14).

² R. A., 1787, St. 17; 1795, St. 33.

³ R. A., 1775, St. 26.

⁴ R. A., 1771, St. 12.

⁵ R. A., 1765, St. 8.

⁶ Piemēram, Jura patversme varējusi apgādāt tikai 70 nespējniekus (R. A., 1789, St. 50); Nikolaja patversmē bijušas paredzētas vietas 140 nespējniekiem, bet pieteikušies 170 (R. A., 1800, St. 48, skat. arī 1798, St. 11).

⁷ R. A., 1785, St. 27.

⁸ R. A., 1772, St. 31.

⁹ R. A., 1765, St. 8.

¹⁰ R. A., 1788, St. 2.

atradeņiem Maskavā.¹ Vairākkārt lasāmi sludinājumi, ka trūcīgās strādnieku atraitnes piedāvā adoptēšanai savus bērņus.²

Zināmu ieskatu Rīgas darbaļaužu dzīvē dod arī sludinājumi par pazudušiem bērņiem, kas jau agri sākuši kalpot Rīgas kungiem. Raksturīgs ir līģera Ēķa sludinājums par dēlu, kurš dienējis pie kāda kunga, bijis atlaists no darba un aiz bailēm no vecāku bardzības vairs nav atgriezies (ģērbies tumši brūnā livrējā ar sarkanu apkaklīti un baltām pogām).³ Tāpat nozudusi kāda 9 gadus veca meitene, kas neilgi kā dzīvojot Rīgā un kaut kur bijusi aizsūtīta. Tā kā meitene nezinot nedz sava kunga, nedz vecāku uzvārdu, tad «lūdz par viņu ziņot krodziniekam Klē Kalēju ielā».⁴

Tā laika sadzīvi labi raksturo arī laikrakstā ievietotais nozaudēto priekšmetu klāsts. Priekšmetu apraksti ir ļoti sīki, dotas arī ziņas par nozaudēšanas apstākļiem. Pēc nozaudētās mantas īpašnieka var spriest, kā ģērbās vai kādus priekšmetus lietoja Rīgas darbaļaudis, kalpi, zemnieki un kādus — pilsētas turīgie iedzīvotāji.

Strādnieki diezgan bieži nozaudējuši vecmodīgus pulksteņus ar tērauda ķēdi⁵ vai arī izrotātas pīpes⁶ u. c. priekšmetus. Kāds ķirurgs nozaudējis savu instrumentu somu.⁷ Namnieki un tirgotāji diezgan bieži samainījuši vai nozaudējuši bērēs sēru mēteļus⁸, bet ballēs un sanāksmēs — cepures⁹, kažokus¹⁰ u. c. Sludinājumos par bieži nozaudētām adīkļu kulītēm aprakstīts arī pats adījums.¹¹ Namnieku turība atspoguļojas gan nozaudētajos apģērba gabalos, gan rotas lietās, kas bieži vien nozaudētas braucot.¹²

¹ R. A., 1773, St. 5.

² R. A., 1796, St. 12; 1791, St. 20 u. c.

³ R. A., 1764, St. 12.

⁴ R. A., 1800, St. 13. Par bērņu un pieaugušo nozušanas gadījumiem skat. arī R. A., 1771, St. 24; 1786, St. 20; 1777, St. 45.

⁵ R. A., 1796, St. 8.

⁶ R. A., 1769, St. 19.

⁷ Instrumenti uzskaitīti. — R. A., 1762, St. 21.

⁸ R. A., 1792, St. 14.

⁹ R. A., 1781, St. 7.

¹⁰ Piemēram, Pētera baznīcā, nododot uzticības zvērestu, samainīts kažoks, oderēts ar vilkādu, baltu virsdrēbi un sarkanu samta apkakli. — R. A., 1762, St. 2.

¹¹ R. A., 1792, St. 3.; R. A., 1788, St. 8.

¹² R. A., 1762, St. 11; piemēram, braucot no pirkstiem nokrituši 2 zelta gredzeni.

Daudzie sludinājumi par aizklīdušiem mājlopiem liecina, ka to skaits XVIII gs. Rīgā bijis liels un ka tie vēl pastaigājušies pa Rīgas ielām; tā tas bijis kaut vai ar Dr. Hūna balto kazu, kura «bieži bijusi redzama Kaļķu ielā».¹ Latviešu transportstrādnieki un zemnieki ziņo par zirgiem, kas nozuduši parasti veikala priekšā, piemēram, nododot labību², vai citos gadījumos. Par nozaudētām kungu mantām ziņo arī mājkalpotāji, kam, pildot darba devēja uzdevumu, mantas ceļā pazudušas (piemēram, braucot nozaudēts koferis ar drēbēm, kas sludinājumā sīki aprakstītas)³. Sludinājumā dažreiz uzaicina atrasto priekšmetu atdot «aiz līdzjūtības pret nabaga kalponi»⁴. Ka nav trūcis godīgu atradēju, liecina sludinājumi par atrastām mantām; tos ievietojuši arī zemnieki.⁵

Par rīdzinieku sadzīves priekšmetiem atrodamas ziņas arī nozagto mantu pieteikumos, bet to ir samērā maz. Mantu ūtrupju sludinājumu nozīme šajā ziņā ir mazāka, jo tajos priekšmeti parasti ir tikai minēti, bet nav sīkāk aprakstīti.

Tirdzniecība

Tā kā avīze bija domāta galvenokārt tirgotājiem, tad vairoms iedaļu tanī saistījās ar tirdzniecību. Speciāla iedaļa bija paredzēta labības un citu preču cenām; paziņoja arī naudas kursu. Vērtīgs avots tirdzniecības vēstures pētījumiem ir ziņas par Rīgas ostā ienākušiem un no tās izgājušiem kuģiem⁶, par pārvadājamām precēm. Bieži vien minēti arī kuģu kapteiņu uzvārdi.⁷ Ievesto preču vidū laba tiesa bija vietējo muižnieku un turīgo namnieku patēriņam domātās delikateses (piemēram, svaigas austeres⁸, augļu konservi, kastaņi⁹, kaviārs, šampanietis u. c.). Tāpat turīgo iedzīvotāju vajadzībām bija domātas greznās mēbeles — ozolkoka gultas ar jumtu, gatavotas «pēc

¹ R. A., 1798, St. 24.

² R. A., 1776, St. 13;

³ R. A., 1788, St. 24.

⁴ R. A., 1771, St. 6.

⁵ R. A., 1780, St. 19.

⁶ Piemēram, 1762. g. no Rīgas izbraukuši 872, bet ienākuši 958 kuģi. — R. A., 1763, St. 1.

⁷ Piemēram, Ignacs Siliņš (Sillin) (R. A., 1763, St. 24); Tennis Janz (R. A., 1763, St. 27); Stanītis (Stannit) (R. A., 1763, St. 47) u. c.

⁸ R. A., 1785, St. 51 u. c.

⁹ R. A., 1764, St. 5.

Pēterburgas parauga ar smalkiem, sarkaniem damasta aizkariem»¹, kā arī rakstāmās pultis ar apzeltījumu, no ārzemēm ievestie mūzikas instrumenti, porcelāns un Anglijas sienas pulksteņi, kas spēlējuši menuetus un polonēzes.

Valdība stingri sekoja, lai zemnieki Rīgā ievestās preces nepārdotu jau pa ceļam vai iebrucamās vietās («Mageweeten»), kur viņu preces labprāt uzpirka, un nepārnakšnotu pie namniekiem, bet tikai iebrucamās vietās.² Sludinājumi pauž arī ziņas par dažādiem zemnieku apkrāpšanas gadījumiem, kad starpnieki saņēma precī, bet neatdeva zemniekiem naudu.³

Interesantas ziņas atrodamas par transporta līdzekļu (darba ratu, kamanu un laivu) tirdzniecību; tās sniedz vērtīgu materiālu etnogrāfijai. Paziņojot par liellaivu, kuģu un burinieku pārdošanu, minēts arī to tilpums. Piemēram, kādā divmastu buriniekā varot iekraut 60 lastu rudzu.⁴ Kādā gadījumā pārdeva pusi no kāda neliela kuģa (Bording)⁵, citreiz pārdeva loču un pārcēlāju laivas.⁶ Pircējiem bieži vien piedāvāja transporta ratus, t. s. «sunīšus»⁷, bet tālākiem braucieniem — ceļojuma ratus, karietes⁸, kā arī guļamkamanas. Piedāvājumos netrūkst arī no Krievijas ieviestās tā saucamās Kazaņas kamanas, kurās varējusi novietoties vesela ģimene.⁹

Preču piedāvājumus dažreiz ievietoja arī citu profesiju ļaudis. Tā, piemēram, aptiekārs Ilišs piedāvāja svaigas Braunšveigas desas¹⁰, aptiekāra Vilkena atraitne — zālāju sēklas, bet bāriņu nama ēdienu pārzinis tirgojās ar sviestu¹¹, vai arī citreiz pie viņa varēja dabūt pirkt «šā gada zelteri»¹². Vienā un tajā pašā veikalā var dabūt dažāda veida nesaderīgas preces, piemēram, labi apkaltas zirga lietas un citronu sulu.¹³

¹ R. A., 1773, St. 51.

² R. A., 1766, St. 41.

³ R. A., 1794, St. 24.

⁴ R. A., 1766, St. 17.

⁵ R. A., 1796, St. 5 u. c.

⁶ R. A., 1785, St. 20; 1798, St. 25.

⁷ «Sunīši» — mazi transporta rati. — R. A., 1765, St. 11 u. c.

⁸ R. A., 1766, St. 34.

⁹ Šīs kamanas attēlojis J. Broce savā rokrakstu krājumā: «Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente...» (turpmāk — Monumente...), T. 3, S. 76.

¹⁰ R. A., 1792, St. 18.

¹¹ R. A., 1775, St. 21.

¹² R. A., 1764, St. 26.

¹³ R. A., 1792, St. 42.

Runājot par ievesto preču dažādību, nevar neminēt, ka Rīgā acīmredzot zēla arī putnu tirdzniecība, jo putnu tirgotāji ieradušies pat no Tiroles un citām tālām vietām, visbiežāk piedāvājot kanāriļputniņus. Daži putni esot tik mācīti, ka dziedot «tiklab garīgas, kā laicīgas dziesmas».¹ Putnus pārdeva arī vietējie tirgotāji un amatnieki.² Daudz ir darba rīku un mājsaimniecības piederumu piedāvājumu.³ Jāpiemin vēl arī tirgošanās ar sēdvietām baznīcā, kas krasi izceļ šķirisko norobežošanos Rīgas iedzīvotāju starpā.⁴

Sludinājumus ievietoja arī Rīgas manufaktūras, bieži vien ar lepno nosaukumu «fabrika», kuru skaits auga, attīstoties kapitālistiskajai rūpniecībai Latvijā. Tā 1772. g. Lielās ģildes vecākā — Heidefogeļa manufaktūra piedāvāja stērķeli un pūderi ne mazākos daudzumos kā veselām mucām.⁵ Tā kā bagātie mālu, smilšu un kaļķakmeņu krājumi Latvijā no seniem laikiem sekmējuši ķieģeļu, kaļķu un keramikas rūpniecības attīstību⁶, tad lasām ne vienu vien piedāvājumu šajā nozarē.⁷ Papīru piedāvāja ne vien Steinhauera, bet arī bijušā Māna manufaktūra⁸; no ārpus Rīgas esošajām manufaktūrām minamas — Veselauskas tabakas, Igaunijas cukura manufaktūra Kāva u. c.

Bieži sludinās Rīgas balzāma ražotāji, kas tā izgudrotāja vārdā bija nosaukts par Kunces balzāmu. Lai iepazīstinātu pircējus ar balzāma dziedinošajām īpašībām, sludinājumos doti gari paskaidrojumi, pret kādām kaitēm tas līdz, proti: «pret drudzi, vēdera, zobu un galvas sāpēm, apdedzinātiem, apsaldētiem un izmežģītiem locekļiem, kā arī pret rozi, indīgiem kodumiem, brūcēm utt.»⁹ Pēc Kunces nāves sākās balzāma viltošana. Tādēļ ne-

¹ R. A., 1765, St. 22.

² R. A., 1762, St. 49.

³ R. A., 1769, St. 21 u. c.

⁴ Sēdvietas baznīcās arī iznomāja, piem., Jēkaba baznīcā slēgto sēdvietu nomāšanas jautājumā norādīts griezties pie ķestera Krastiņa (Krasting), kas ierādišot krēslus un izsniegšot atslēgas. Publikai piekudināja nesēsties krēslus, kuriem nav iegūtas tiesības un atslēgas. — R. A., 1789, St. 37 u. c.

⁵ R. A., 1772, St. 19.

⁶ J e n š s J. Op. cit., 16. lpp. — Par ķieģeļu cepļiem sk. arī Z e i d a A. Ķieģeļu un kaļķu cepļi Latvijā feodālisma laikā. — Grām.: Vēstures problēmas, 5. R., 1962, 111.—181. lpp. (LPSR ZA Vēstures inst.)

⁷ R. A., 1789, St. 7; 1785, St. 2.

⁸ R. A., 1792, St. 41 u. c.

⁹ R. A., 1762, St. 51.

laika atraitne brīdināja publiku nepirkt viltoto balzāmu, bet tikai to, kas dabūjams sālsnesēja Valta mājā.¹

Tā kā rīdzinieki diezgan plašos apmēros nodarbojās ar dārkopību, tad sludinājumos netrūkst augļu kociņu, ogulāju, puķu stādu (piem., krokusu 20 krāsās) un dārzeņu piedāvājumu, kurus ievietojuši dārznieki Virziņš², Ņikitins³, Broze u. c.

Daudzie sludinājumi par pārdodamām precēm noder par ziņu avotu saimniecības vēsturei XVIII gs., preču cenu pētišanai, mēru un svaru noskaidrošanai, kā arī citām nozarēm.

Darba pieprasījumi un piedāvājumi

Sakarā ar tirdzniecības un rūpniecības attīstību Rīgā nepārtraukti no laukiem ieplūda darbaspēks. Zināmu ieskatu šajā strādnieku pieplūdumā sniedz darbaroku piedāvājumi, kas norāda, kādi strādnieki visvairāk piesolījuši savus pakalpojumus.

Pārsvarā tie ir jaunieši un pusaudži, kas nāk no laukiem, no Kurzemes un Vidzemes, 13—17 gadu vecumā. Ļoti bieži lasām šāda veida sludinājumu: «13—14 gadus vecs zēns, kas dzimis Kurzemē, no godīgiem vecākiem, vēlas iemācīties tirdzniecību, meklē nodarbošanos kādā zīdā, pārtikas preču vai dzelzs lietu tirgotavā»⁴, vai arī — «meklē darbu pie kungiem».

Dažreiz minētas valodas, kādas jaunietis prot. Parasti tās ir vairākas, piemēram, latviešu, krievu, poļu, vācu, leišu u. c.⁵ Ja valodas nav uzskaitītas, ir minēts, ka prot «šeit vajadzīgās valodas». Rīgā, kur noritēja raita tirdzniecība acīmredzot valodu zināšanas bija nepieciešamas. Tāpat sludinājumos atzīmēts, ka jaunietis prot labi rēķināt un rakstīt.⁶ Dažkārt speciāli pieminēts, ka prot krieviski rakstīt.⁷

Tā kā strādāšana pie tirgotājiem saistījās arī ar fizisku

¹ R. A., 1769, St. 48. — Vēlāk ar Medicīnas kolēģijas piekrišanu Rīgas tirgotājs Leļuhins saņēma privilēģiju ražot balzāmu un pārdot to Krievijā un ārzemēs. — Jen š s J. Op. cit., 52. lpp.

² R. A., 1797, St. 15.

³ R. A., 1789, St. 6.

⁴ R. A., 1764, St. 18 u. c.

⁵ R. A., 1763, St. 42. — Citā sludinājumā minēts, ka «šejienu bērns», 12—13 g. vecs, vēlas iemācīties tirdzniecību ar zemniekiem vai arī strādāt tirgotavā. — R. A., 1763, St. 20; sk. arī R. A., 1786, St. 25 u. c.

⁶ R. A., 1767, St. 23.

⁷ R. A., 1766, St. 52 (kāds zēns no Vidzemes).

darbu, tad sludinājumos nereti uzsvērtas jauniešu fiziskās īpašības — spēcīgs vai liels augums¹ u. c.

Jaunieši, kas vēlējās strādāt kantorī, piemetināja vēl, ka prot arī latīņu valodu un grāmatvedību² vai arī franču valodu.³

Ļoti bieži vecāki trūkuma dēļ pieteica darbam skolas vecuma bērņus, lūdzot darba devēju ļaut tiem dažas stundas dienā apmeklēt skolu, lai tie iemācītos pilnīgi lasīt un rakstīt.⁴ Pieteica darbā bērņus arī no bāreņu nama un mazturīgo skolas Pārdau-gavā.⁵

Savus pakalpojumus piedāvāja dažādu profesiju ļaudis: dārznieki, pavāri, muižas pārvaldnieki, sulaiņi. Tā darbam pie-sakās kāds «brīvībā atlaists latviešu dārznieks»⁶, dažādu tau-tību pavāri, kas runā vairākas valodas⁷, gan vācu pavārs, kas mācījies savu mākslu «firšta virtuvē»⁸, gan Kurzemes pavārs Didriķis Tenis (Tennis).⁹ Muižu pārvaldnieki piemin ne vien sa-vas valodu zināšanas, bet atzīmē arī darba prasmi lauksaimnie-cībā, lopkopībā, degvīna tecināšanā u. c. Kāds muižas pārzinis ir ar mieru uzņemties vēl ķestera pienākumus, jo prot latviešu valodu.¹⁰ Kāds sulainis protot ne vien frizēt, bet arī «pēc notīm spēlēt vijoli», cits klavieres.¹¹ Ievietoti arī iebraucēju strādnieku sludinājumi.¹²

Sievietes vai nu piesakās par mājskolotājām, vai ir ar mieru uzņemt bērņus pansijā, darboties mājsaimniecībā¹³, par veļas mazgātājām, moderēm vai kalponēm¹⁴.

Samērā daudz sludinājumu ievietojuši dažādi privātskolo-tāji, uzskaitot savas daudzpusīgās zināšanas valodās, kā arī

¹ R. A., 1776, St. 2.

² R. A., 1764, St. 35 u. c.

³ R. A., 1781, St. 28.

⁴ R. A., 1762, St. 13; sk. arī R. A., 1775, St. 8.

⁵ R. A., 1788, St. 11.

⁶ R. A., 1794, St. 16.

⁷ R. A., 1791, St. 14 u. c.

⁸ R. A., 1777, St. 52.

⁹ R. A., 1785, St. 41.

¹⁰ R. A., 1797, St. 14.

¹¹ R. A., 1785, St. 37 u. c.; 1763, St. 22.

¹² Piem., 30 poļu grāvraču. — R. A., 1770, St. 18.

¹³ R. A., 1795, St. 8 u. c.

¹⁴ Piem., kāda krievu dzimtļaužu meitene, kas prot daļēji arī vācu va-lodu. — R. A., 1792, St. 23.

prasmī spēlēt dažādus mūzikas instrumentus, mācīt jāt, dejoj un paukot.¹ Domskolas rektors K. Snels piedāvājas pasniegt angļu valodu.²

Savus pakalpojumus pieteica arī gleznotāji, kas īsā laikā spēja iemācīt gleznot gan uz tafta, gan atlasa u. c. materiāla.³

Sludinājumus ievietojuši zobārsti, gan iebraucēji, gan vietējie. Tā 1777. g. sludinājumā ziņots, ka pārbaudījumus Pēterburgā pie Medicīnas kolēģijas nokārtojis zobārsts Jāns (Johann Martin Jahn) un dabūjis atļauju strādāt. Viņš protot ne vien ārstēt slimus zobus, bet arī valējus nostiprināt.⁴ Citam zobārstam esot «māka spēcīgākās zobu sāpes aplūsināt momentā»⁵, kā arī ārstēt varžacis⁶. Pieteicās arī veterinārārsti.⁷

Sludinās arī privātas audzināšanas iestādes un pansijas. Iepazīstoties ar prasībām, kādas uzstādīja šo iestāžu vadītāji, skaidri redzams, ka tās bija pieejamas vienīgi turīgo aprindu bērniem.⁸ Dažreiz jau pašā sludinājumā sacīts, ka pieņem pansijā «dižciltīgu un cienījamu namnieku bērnus».⁹ Mācību maksa bija atkarīga vēl no mācāmo valodu daudzuma.¹⁰ Ir tomēr arī personas, kas piedāvājas dzimtļaužu meitenes apmācīt izšūšanā, aicinot muižniekus nodot tās mācībā.¹¹

Rīgas turīgo aprindu apkalpošanai netrūkst paziņojumu par ārzemju drēbniekiem¹² un cepurniecēm¹³, tāpat vietējiem lietpratējiem modes jautājumos, kas prot mazgāt cepuru spalvas, salabot zīda zeķes u. tml.¹⁴

Darbaspēka pieprasījumu, salīdzinot ar darba piedāvāju-

¹ R. A., 1763, St. 24.

² R. A., 1780, St. 42.

³ R. A., 1791, St. 46.

⁴ R. A., 1777, St. 33 u. c.

⁵ R. A., 1774, St. 26.

⁶ Piemēram, ārsts Franks, kas apmeties pie «Raibā vērsa» un saucās «zobu un varžacu ārsts». — R. A., 1799, St. 45. Minēts arī zobārsts Janaušs (Jannausch). — R. A., 1788, St. 27, 30.

⁷ Piemēram, «zirgu ārsts Franks, kas dzīvo Karātavu ielā, ierīkojis tur «sviedrētavu» un arī smēdi». — R. A., 1794, St. 51.

⁸ Piemēram, kādā pansijā bez maksājuma naudā par ēšanu (10 valsts dālderī mēnesī) jāņem līdz arī gultas veļa un sudraba karotes, dakšiņa un nazis, kas, atstājot pansiju, paliek saimniecei. — R. A., 1777, St. 37.

⁹ R. A., 1765, St. 27.

¹⁰ R. A., 1773, St. 27.

¹¹ R. A., 1795, St. 34.

¹² R. A., 1794, St. 7.

¹³ R. A., 1798, St. 17 («Putzmacherin, Madame Walter von Wien»).

¹⁴ R. A., 1761, St. 15 («Federschmücker») u. c.

miem, ir daudz mazāk. Sāls vai dzelzs tirgotavā bieži meklē 15—16 gadus vecu zēnu, kas prastu latviešu un krievu valodu, kā arī rakstīt un rēķināt.¹ Dažreiz vēl pieprasīts, lai zēns būtu no laukiem², jo darbs sāls vai siļķu tirgotavā prasīja fizisku spēku.

Meklējot mācekļus aptiekai, prasītas ne vien latviešu, bet arī latīņu valodas zināšanas. Latviešu valoda bija jāprot muižas pārvaldniekiem un priekšstrādniekiem, lai tie varētu mācīt zemnieku bērnus³, kā arī sulaiņiem un grāmatu sējējiem.⁴ Ir turpretī amata meistari, kas pieprasa, lai māceklis būtu «no vācu vecākiem».⁵ Daudzos sludinājumos tautība nav minēta (piemēram, Tūrkalnes cepuru «fabrikas» pieprasījumā u. c.)⁶, bet citos teiktis, ka jābūt «brīvam cilvēkam», vienalga, kādas tautības, un jāprot vācu valoda.

Savu bērnu izglītošanai muižnieki un Rīgas patricieši pieprasīja meitenēm guvernantes ne vien ar franču u. c. valodu zināšanām, bet arī ar prasmi rokdarbos. No mājskolotājiem vīriešiem prasīja daudzpusīgas zināšanas dažādos mācību priekšmetos⁷ un mūzikā.

Turpretī trūcīgo darbaļaužu bērnu «skolotājs» jau no mazotnes bija smagais fiziskais darbs. To apliecina pieprasījumi, kuros darbam meklē tieši trūcīgu vecāku bērnus.⁸

Dzimtļaužu bēgļi Rīgā

Sķiet, ka laba daļa no sludinājumos minētajām personām, kas piesakās ne vien smagākiem transporta un izpalīgu darbiem tirdzniecībā, bet arī par dārzniekiem, muižu pārvaldniekiem, pavāriem u. c. speciālistiem, nāk no kādreiz izbēgušo dzimtļaužu vidus.

Par dzimtļaužu bēgšanu uz Rīgu dzirdam jau XIV gs.⁹ Lasot

¹ R. A., 1781, St. 15.

² R. A., 1795, St. 28.

³ R. A., 1768, St. 43.

⁴ R. A., 1780, St. 3.

⁵ R. A., 1799, St. 37.

⁶ R. A., 1799, St. 8.

⁷ R. A., 1763, St. 47.

⁸ Piemēram: «Meklē 10—12 g. vecu zēnu, kas būtu trūcīgs, bez vecākiem un laba izskata.» — R. A., 1796, St. 43.

⁹ Biļķins V. un Kundziņa M. Latviešu dzimtļaužu bēgšana uz Rīgu 1398.—1708. R., 1937.

avīzi «Rigische Anzeigen», var secināt, ka tā turpinās arī XVIII gs., jo dzimtļaudis bija Rīgas darbaļaužu masu dabiskais papildinājums; tie bija lēts darbaspēks tirgotājiem, amatniekiem un topošajām manufaktūrām.

Kaut gan Vidzemes muižniecība 1726. g. bija panākusi divgadīgā noilguma tiesību atcelšanu uz pilsētu aizbēgušiem dzimtļaudīm un muižniekiem bija tiesības zemniekus atprasīt, tomēr zemnieki turpināja bēgt, nevērojot visus bargos miesas sodus. Katrīnas II pavēlē sacīts: «Lai gan tik daudzi un stingri rīkojumi ir izdoti par zemniekiem-bēgļiem, tomēr tie ik dienas bēg. Šīs nepārtrauktās zemnieku bēgšanas nebūtu, ja nebūtu to, kas zemniekus pieņem un slēpj...»¹. Dzimtļaudis vispirms slēpa un atbalstīja citi zemnieki. Valdības rīkojumā noteikts, ka zemniekus, kas bez kunga ziņas savā mājā uzņems bēgļus un dos tiem naktmājas, sodīs ar 10 rīkšu pāriem baznīcas priekšā pie kauna staba.² Mācītājiem, pārlūkojot bērnu mācības, bija jāizjautā zemnieki, vai viņu mājās nav kāds svešinieks. Izbēgušie dzimtļaudis bija jāatdod atpakaļ to īpašniekiem vai pilnvarotājiem, kas tos nežēlīgi sodīja.³

Tā kā stingri noliedza zemniekus pieņemt darbā bez pasēm, tad bieži vien parādījās viltotas pases un uzvārdi. Pases viltošanas gadījumā bija atļauts izmeklēšanā lietot pat spīdzināšanu, bet vainīgos sodīt ar pletni un mantas atņemšanu.⁴ Vajadzēja arī sekot, lai pases būtu pagarinātas. Avīzē norādīts, ka arī daudzi krievu zemnieki bēgļi esot pieņemti darbā mazpilsētās vai muižās par grāvračiem un namdariem.⁵ Bija jāizseko un jāizdod arī tie bēgļi, kas no Vidzemes, Igaunijas un Somijas aizbēga uz Krieviju.⁶

Izbēgušos dzimtļaudis slēpa un labprāt pieņēma darbā Rīgā. Lai varētu pārbaudīt, vai kāds nenodarbina savā mājā bēgļus, rāte izdeva rīkojumu, ka visiem, kam ir mājkalpotāji, tie jāpie-teic 4 nedēļu laikā, uzdodot viņu tautību. Ja tie nebūtu dzimuši Rīgā, jāpārbauda, vai tiem ir dzimtkunga izsniegta darba atļauja vai brīvlaide («Bewilligungs-oder Freiheitsschein», arī «Dienstschein»). Bēgļi tūdaļ jāuzdod vai jāmaksā 50 valsts

¹ R. A., 1765, St. 25 u. c.

² R. A., 1765, St. 25.

³ R. A., 1767, St. 47.

⁴ R. A., 1767, St. 18.

⁵ R. A., 1773, St. 11 u. c.

⁶ R. A., 1767, St. 2.

dālderu sods.¹ Šādus rīkojumus pret bēgļu pieņemšanu darbā rāte vairākkārt atjaunoja, jo pilsētā bija daudz izbēgušu dzimtļaužu, arī krievu. Pret apspiešanu zemnieki reaģēja ne vien ar bēgšanu, bet viņu protests dažreiz izpaudās arī atklātu nemieru veidā, kas pieņēma pat tik plašus apmērus kā Pugačova vadītā sacelšanās Krievijā. Šie notikumi atspoguļojās arī avīzē «Rigische Anzeigen». Ar tās starpniecību varas orgāni lika izziņot, lai zemnieki netic viltotiem, ar roku rakstītiem valdības «rīkojumiem»², bet Pugačova nemieru laikā brīdināja tos «no kazaka Pugačova un viņa bandas».³

Dzimtļaužu bēgšana XVIII gs. vērsās plašumā. «Rigische Anzeigen» sludinājumos laikā no 1761. līdz 1800. g. minēti pāri par 600 meklējamo dzimtļaužu. Visvairāk šo bēgļu ir no Vidzemes (no Valmieras u. c. apgabaliem), tad no Kurzemes, Zemgales, kā arī no Igaunijas, Lietuvas un Krievijas. Nav mazums sludinājumu, kur paši Rīgas namnieki meklē savus aizbēgušos dzimtļaudis.

Kaut gan bēgļu meklēšanas sludinājumos gandrīz kā formula ir ieviesies izteiciens, ka dzimtcilvēks aizbēdzis «bez mazākā iemesla, aiz ļaunprātības»⁴, tomēr īstenībā, kā to raksturojis tā laika liberālās buržuāzijas pārstāvis Rīgas domskolas rektors Snels, dzimtniecības spaidi bija sasnieguši jau verdzības pakāpi.⁵ Protestējot pret muižnieku varmācībām, zemnieki bēga ne vien uz Rīgu, Kurzemi, Latgali, bet arī uz kuģiem un pāri robežai.⁶

Nožēlojams bija dzimtļaužu bērnu stāvoklis. Tie bieži bija šķirti no vecākiem, jau bērnībā aizdāvāti vai pārdoti kādam citam muižniekam.⁷ Daudzi dzimtļaužu bērni, kam vecāki miruši, maizes trūkuma dēļ (kā tas apzīmēts sludinājumos) pamesti uz ceļa⁸ vai mežā⁹.

¹ R. A., 1769, St. 16.

² R. A., 1773, St. 47.

³ R. A., 1774, St. 1. 1793. g. zemniekus brīdina no personām, kas tos musinot pret viņu kungiem, mudinādami rakstīt lūgumus augstākām iestādēm. — R. A., 1793, St. 32.

⁴ «Boshafter Weise, ohne geringste Ursache.»

⁵ Snell K. Beschreibung der russischen Provinzen an der Ostsee. Jena, 1794, S. 165.

⁶ Piemēram, Viļums Breže (Willum Bresche). — R. A., 1761, St. 11.

⁷ R. A., 1791, St. 23; sk. arī 1795, St. 24.

⁸ Ulbrokas muižā ieradīs 3—4 g. vecs latviešu zēns, kas cita nav mācījis pastāstīt, ka tēvs un māte viņam miruši un saimnieks Šimanis viņu maizes trūkuma dēļ izlicis uz ceļa. — R. A., 1786, St. 31.

⁹ R. A., 1785, St. 39.

Tā kā zemniekus un muižas kalpus XVIII gs. parasti sauca tikai vārdā, tad arī sludinājumos tos meklēja, minot vārdu. Tikai retos gadījumos vārdam pievienots uzvārds.¹ Sī iemesla dēļ pazudušos bija grūti atrast, jo tādi priekšvārdi kā Jānis (arī Janka) un Pēteris ļoti bieži atkārtojās.² Tādēļ sludinājumos diezgan plaši raksturoja bēgļu ārējo izskatu — auguma garumu (izteiktu versokos un pēdās vai aptuveni — vidēja vai gara auguma), acu un matu krāsu, matu sukājumu³ u. tml. Raksturota arī bēgļa seja — «sārta» vai «bāla», «gluda» vai «baku-rētaina». Parāsti sīki aprakstīts arī apģērbs. Par latviešu zemniekiem parasti ir sacīts, ka tie ģērbusies «pelēkos vadmalas zemnieku svārkos», kas šūti «pēc latviešu parauga».⁴ Dažreiz minēti arī zilgani vadmalas zemnieku svārki ar brūniem atlokiem vai tumši zils kamzolis ar dzeltenām pogām un kājās paskatas.⁵ Citreiz vadmalas svārki šūti «kā latviešiem, kas dzīvo pie Rīgas»⁶, bet kažoks «šūts pēc zemnieku parauga» (apšūts ar melnām siksnām).⁷ Dažreiz minēts balts līnu «uzvalks» («Uswalck») un vadmalas svārki.⁸ Tikai retos gadījumos atzīmēti pelēki vadmalas svārki, «šūdināti pēc vācu modes ar raga pogām un zaļiem pogcaurumiem».⁹ Šie apģērbi apraksti dod vērtīgu materiālu etnogrāfiem.

Visumā zemnieki stingri turējās pie savām tradīcijām un

¹ Vispār zemniekiem uzvārdus piešķīra tikai XIX gs. 30. gados. Grām.: Latvijas PSR vēsture, I. 274. lpp. Sludinājumos sastopami šādi uzvārdi kopā ar vārdiem: «Wannadsen Hindrich» — R. A., 1770, St. 26; «Rukkel Reins» — R. A., 1795, St. 7; Pēteris Ozoliņš — R. A., 1795, St. 26; Jānis Kalniņš. — R. A., 1793, St. 14; Matīss Ozols (Ossohl) — R. A., 1786, St. 6; Juris Daugels — R. A., 1786, St. 23 u. c.

² Sludinājumos bieži sastopami arī vārdi: Indriķis (Indreck od. Ingull), Juris (Jurre), Jēkabs (Jacob, Jehz), Miķelis (Mikkel), Viļums (Willum), Mārtiņš, Andris (Andress), Ansis (Ansche, Ans), Krišs (Crisch); retāk — Matīss, Kārlis, Justs, Kaspars, Brencis, Bērtulis, Everts, Liberts, Daniels, Lauris, Adams, Jukums u. c. No sieviešu vārdiem izplatīti: Līze, Ede, Babe, Ilze, Trīne, Anna, Marija, Made, Mareta, Maja, Madža, Dārte u. c.

³ «Ar bizi», «matī apgriezti pēc latviešu zemnieka veida» (R. A., 1791, St. 9) vai «pēc krievu parauga» (R. A., 1794, St. 51).

⁴ Piemēram, R. A., 1765, St. 17.

⁵ R. A., 1776, St. 29.

⁶ R. A., 1765, St. 41. Svārki sānos ar brūnu zīdu, kabatas ar brūnu ieloku.

⁷ R. A., 1764, St. 36. Sk. arī Broces J. «Monumente...», 3, 63. lpp.

⁸ R. A., 1778, St. 43.

⁹ Tas sacīts par kādu skroderi, kas pēc savas profesijas, šķiet, vairāk sekojis modei. Matī viņam apgriezti pēc krievu parauga. — R. A., 1794, St. 51.

bija saglabājuši savu īpatnējo apģērbu, jo arī pašā laikrakstā runā par «latviešu» drēbēm pretstatā «vācu» apģērbam. Piemēram, Briežu muižas kalpone Madža (Madsche) atstājusi latviešu drēbes un paņēmusi līdz savas «vācu drēbes», jo bēgot tās bija noderīgākas.¹ Sulaiņi bieži bēguši tāpat livrejās. Sludinājumos aprakstīti arī tie apģērba gabali, kas paņemti līdz.

Lai papildinātu bēgļu aprakstu, dzimtkungi pievienoja norādījumus par bēgļa rakstura īpašībām un paradumiem. Piemēram, kāds bēglis runājot kustinot pirkstus², citam patīkot «smēķēt tabaku, iedzert un spēlēt kārtis»³. Meklējot bēgļus, sludinājumos atzīmēja arī viņu amatu prasmi.⁴ Pārskatot izbēgušo dzimtļaužu aprakstus, redzam, ka vairums no tiem ir muižas kalpi: sulaiņi, kučieri, piķieri, pārvaldieki (Amtmann), vagari, kā arī dažādu amatu pratēji: dārznieki, pavāri, ādmiņi, frizieri, kurpnieki, audēji, krāsotāji, galdnieki, mucinieki, deģi u. c.

Par dažiem bēgļiem atzīmēta arī vēl kāda blakusaroda prasme. Dažs protot izgatavot labas medību somas⁵, cits — nolaiest asinis (kādēl nēsājot vienmēr līdz vajadzīgos instrumentus)⁶, dažs protot tīrīt zirgiem mutes⁷, cits — labi frizēt, kā arī ar eļļas krāsu izkrāsot istabas, kādēl paņēmis līdz no koka izgrīztus paraugus.⁸

Dažreiz minētas arī dzimtļaužu muzikālās dotības, piemēram, «prot dziedāt», «prot spēlēt klarneti un flautu»⁹, «harfu»¹⁰, «spēlēt krogā vijoli»¹¹. Dažs prot izgatavot mūzikas instrumentus (piemēram, vijoles)¹².

Pārsteidz dzimtļaužu plašās valodu zināšanas. Parasti atzīmēts, ka tie runā 3 valodas — latviešu, vācu un krievu. Ir gadījumi, kad bēglis prot 4 un pat 5 valodas, bez minētajām vēl

¹ R. A., 1778, St. 48; sk. arī 1773, St. 8.

² R. A., 1796, St. 34.

³ R. A., 1794, St. 12.

⁴ R. A., 1796, St. 18; 1771, St. 18; 1774, St. 20 u. c.

⁵ R. A., 1795, St. 31.

⁶ R. A., 1774, St. 39.

⁷ R. A., 1785, St. 47.

⁸ R. A., 1797, St. 32.

⁹ R. A., 1794, St. 12.

¹⁰ R. A., 1792, St. 30.

¹¹ R. A., 1798, St. 3.

¹² R. A., 1761, St. 3.

igauņu¹ vai poļu² un pat franču valodu³. Dažreiz sacīts, ka svešvalodu prot ļoti labi⁴ un var tajā ne vien lasīt⁵, bet arī rakstīt.⁶

Vairums bēgļu 18, 20—30 gadus veci, bet ir gadījumi, kad bēg gados vecāki vai arī vēl jaunāki — pat 10 un 12 gadus veci bērni.⁷

Dzimtļaudis bēguši gan atsevišķi, gan veselām ģimenēm, kā tas sacīts, piemēram, par Pūres muižas bēgļiem. Kāds cilvēks aizbēdzis ne vien ar visu ģimeni, bet paņēmis līdz no Vidzemes vēl citus ļaudis.⁸ Bieži bēg ar muižas zirgu, ko iejūd vienkāršās kriju kamanās vai ratos. Zirgu pēc tam pamet kādās mājās, tirgū⁹ vai pie kroga. Tā kādā sludinājumā minēts, ka Ādažos pie Maka kroga (Macke Krug) agrā rīta stundā atstāts brūns zirgs, iejūgts kriju kamanās. Domājams, ka tas esot bēgļu zirgs, jo tas bijis ļoti nodzīts un acīmredzot tālāk nav varējis paskriet.¹⁰ Bēgļi ņēma līdz arī šautenes.¹¹ Dažreiz bēga ar laivu. Parasti bēga vai nu naktī, vai rītausmā. Dažkārt bēgšanai izmantoja svētku dienas vai iešanu uz baznīcu.¹² Ļoti bieži dzimtļaudis bēgšanai izlietojuši gadījumu, kad tos ar labību¹³, sienu¹⁴, lopiem¹⁵, degvīnu¹⁶ un citām precēm sūtīja uz Rīgu. To darījuši arī igauņu dzimtļaudis.

¹ Piemēram, «...von dem Gute Homeln ein Erbkerl Namens Michel, welcher allda als Amtmann gewesen, alt 23 Jahr, entlaufen. Selbiger ist mittelmässiger Statur, von blondem Gesicht und dergleichen Haaren dabei etwas pockengrübigt, spricht gut teutsch, lettisch, ehstnisch und russisch». — R. A., 1763, St. 37; sk. arī R. A., 1761, St. 14 u. c.

² R. A., 1770, St. 26. No Bērmuižas aizbēgušais Pikiņš Jēkabs (Picking Jacob) runā ne vien latviešu, vācu un krievu, bet arī poļu valodā.

³ R. A., 1763, St. 39.

⁴ R. A., 1786, St. 39.

⁵ R. A., 1777, St. 42.

⁶ Piemēram, majoram Stokirham aizbēgusi dzimtļaužu meitene Šarlote Skopiņa (Scoping), 17 g. veca; viņa bez mātes valodas labi runā un raksta vācu un krievu valodā. — R. A., 1798, St. 16.

⁷ R. A., 1781, St. 5.

⁸ R. A., 1775, St. 2.

⁹ R. A., 1779, St. 23.

¹⁰ R. A., 1771, St. 11.

¹¹ R. A., 1763, St. 27 u. c.

¹² R. A., 1775, St. 16.

¹³ R. A., 1778, St. 12.

¹⁴ Piemēram, kāda dzimtļaužu meitene Babe pametusi Rīgā starp Kārļa un Jāņa vārtiem sienu vezumu un aizbēgusi. — R. A., 1781, St. 19.

¹⁵ R. A., 1790, St. 21.

¹⁶ R. A., 1778, St. 9. — Dzimtļaudis aizbēguši dažkārt arī no plostiem. To lasām par kādu Jāni Steģi (Stege), kas braucis ar plostu no Rīteru muižas uz Rīgu un pie Jāņa vārtiem aizbēdzis. — R. A., 1774, St. 18.

Daudzi aizbēguši ceļā uz Rīgu, pavadot savus kungus. Tā kāds 14 gadu vecs zēns priekšpilsētā nolēcis no karietes aizmugures kāpšļa un nozudis¹. Vairāki bēguši arī, pavadot kungu no pilsētas un piestājot kādā krogā.² Bēgļi bieži jau iepriekš Rīgā sazinājušies ar saviem radiem³ vai paziņām, latviešu ormaņiem un kalpiem.⁴ Dažreiz bēgļi sazinājušies ar jūrniekiem.⁵

Arī citu pilsētu (Limbažu, Valkas, Valmieras, Cēsu u. c.) tirgotāji, amatnieki, ārsti u. c. personas ievietojušas sludinājumus par saviem aizbēgušajiem dzimtcilvēkiem.⁶

Dažreiz sudinājumos norādīts, no kā dzimtcilvēks pirkts. Tā, birģermeistara Vihmaņa atraitne sludina, ka tai aizbēdzis dzimtcilvēks Kārlis, kas 4 gadus atpakaļ nopirkts no barona Delviga.⁷

Iespēja bēgt radās arī tiem dzimtļaudim, ko kungs bija atlaidis uz laiku Rīgā darbā. Tādu sludinājumu ir diezgan daudz.⁸ Visbiežāk gan Rīgas patriciešu pieprasījumos nemaz nav sacīts, vai dzimtcilvēks, ko viņi meklē, ir nodots viņiem tikai darbā, vai arī ir viņiem pašiem personīgi pieder. Savus aizbēgušos dzimtļaudis meklē birģermeistari, tirgotāji, ārsti, muitas direktori, virsnieki, amatu vecākie, rātes locekļi, sekretāri, aptiekāru atraitnes, cepurnieces u. c. personas.⁹

Bieži tos dzimtļaudis, kuri bija nokļuvuši cietumā un kurus kungs nemeklēja, nodeva darbā kādam pilsētniekam, atstājot īpašuma tiesības dzimtkungam.

¹ R. A., 1763, St. 16.

² R. A., 1772, St. 29.

³ R. A., 1762, St. 30.

⁴ Piemēram, «...er ist allhier in der Stadt nicht unbekannt u. hat mit den hiesigen lettischen Kutschern u. Bauernknechten vielen Umgang gehabt». — R. A., 1787, St. 39.

⁵ R. A., 1780, St. 27.

⁶ Piemēram, Limbažu galdniekmeistars Biškens (Büschken) meklē savu dzimtcilvēku, kas aizbēdzis ar sievu un 2 gadus vecu bērnu. — R. A., 1767, St. 26.

⁷ R. A., 1765, St. 27.

⁸ Piemēram, «amata vecākajam N. Meleram Mārstaļu ielā aizbēgusi latviešu dzimtļaužu meitene Anna, kas pieder slepenpadomniekam Fitinghofam». — R. A., 1772, St. 26. Tāpat: «Rīgā nakti aizbēgusi kāda dzimtļaužu kalpone Līze, kas bijusi nodota darbam virtuvē.» — R. A., 1786, St. 33. Vai arī: «...no madamas Stameres mājas aizbēgusi dzimtļaužu kalpone, kas pieder Hibeneta kungam.» — R. A., 1785, St. 10 u. c.

⁹ Piemēram, dakteris Sarnovs meklē savu aizbēgušo dzimtļaužu kalponi. — R. A., 1764, St. 1. Tāpat aptiekāra Vilkes atraitne meklē 2 aizbēgušas dzimtļaužu kalpones. — R. A., 1786, St. 1. Cepurniecei Urbanoyicai aizbēgusi 13 g. vecā Trīne. — R. A., 1786, St. 11 u. c.

Bēga arī dzimtļaudis, ko muižnieks bija nodevis pilsētā mācīties amatu. Dažreiz sludinājumos ievietoti uzaicinājumi muižniekiem sūtīt savus ļaudis apmācībā (piemēram, Mārcienā, Cēsu apr., apmācīja māju sienu mūrēšanā no māliem un salmiem, lai taupītu kokmateriālu).¹

Slēpšanās nolūkā dzimtļaudis savam vārdam dažreiz pievienojuši vācu uzvārdu. Tā kāds dzimtcilvēks Kārlis esot pieņēmis uzvārdu «Hincs» (Hintz)², cits saucoties «Adlerbergs»³. Kāds cits dzimtļaužu zēns no Ropažiem, kas izbēdzis Rīgā, esot viltojies muižas uz 1 gadu izdoto darba atļauju, un pierakstījis klāt uzvārdu «Blau».⁴ 20 gadus vecais latviešu pavārs Jānis saucoties par «Johann Torrmann».⁵

Tādējādi daudzi latvieši jau XVIII gs. tika pie vāciskiem uzvārdiem. Šī tendence bija instinktīvas aizsardzības dziņas dik-tēta, lai izvairītos no vajātājiem, vergturiem un iekļūtu brīvākā Rīgas strādnieku saimē.

Avīzē ievietoti atgādinājumi nepaturēt dzimtļaudis darbā ilgāk, nekā atļauts.⁶ Tāpat brīdina neticēt citu personu parakstītām atļaujas zīmēm.⁷ Dažreiz dzimtļaudis pat pametuši savu atļauju un aizbēguši arī no Rīgas kungiem. Citi bēgļi slēpās ar nopirkto svešu pasi.⁸

Ar sludinājumiem Rīgas kungi meklēja arī aizbēgušus kalpus, par kuriem nav minēts, ka tie nebūtu brīvi ļaudis. Tā meklē kādu «nevācu zēnu Miķeli Samu», kas dzimis priekšpilsētā un esot viņa nesēja Sama dēls.⁹

Tā kā Rīgā XVIII gs. saasinās attiecības meistarū un mācekļu starpā, jo meistari pat vēl XVIII gs. mācekļus dažkārt sodījuši ar pātagu¹⁰, tad nav jābrīnās, ka mācekļi dažreiz slepus

¹ R. A., 1779, St. 9.

² R. A., 1792, St. 23.

³ R. A., 1796, St. 22.

⁴ R. A., 1798, St. 39.

⁵ R. A., 1774, St. 27.

⁶ R. A., 1796, St. 44.

⁷ R. A. 1788, St. 14. Piemēram, tirgotājs Hēnēls esot izdevis savam dzimtcilvēkam, latviešu zēnam Andrim Andresonam 1792. g. 6. janvārī atļauju vienu gadu strādāt pilsētā vai priekšpilsētā pie kādiem kungiem. Tā kā zēns pēc noteicējušā termiņa nav ieradies pagarināt atļauju, tad Hēnēls lūdz paziņot bēgļa atrašanās vietu. — R. A., 1793, St. 8.

⁸ Piemēram, kāds dzimtcilvēks nopircis pasi no akas racēja pie Tērbatas. — R. A., 1793, St. 3.

⁹ R. A., 1763, St. 16.

¹⁰ Bērziņa A. Zeļļu un mācekļu stāvoklis Rīgas cunītu amatniecībā. (Kand. dis.) R., 1959, 595. lpp. (Mašīnrakstā.)

aizbēga no saviem meistariem. Par to liecina arī sludinājumi. Kādam parūku gatavotājam Rīgā aizbēdzis 14 gadus vecs mācekļis, kas pie viņa nostrādājis 6 gadus. Tā kā māceklim bija vairs atlicis nokalpot tikai viens gads, tad tas «acīmredzot esot no citiem pavedināts uz bēgšanu».¹

Lai veicinātu bēgļu meklēšanu, sludinājumos minēta arī atlīdzība par to uzrādīšanu. Atlīdzība svārstījās no 5 līdz 50 valsts dālderiem. Dažreiz tā ir augsta. Piemēram, par kāda pavāra Pētera atdabūšanu, kas protot 4 valodas un kam, izņemot «brīvības māniju», neesot nekādu kļūdu, ir apsolīts pat 300 rubļu.² Citreiz mēģināts izbēgušo dzimtcilvēku atvilināt atpakaļ, solot, ka bēgli nesodīs, ja tas 8 dienu laikā pats pieteiksies.³ 1763. g. Rīgā darbojās īpaša komisija pilsētā iebēgušo dzimtlaužu atrašanai un izdošanai.⁴

Centīgiem bēgļu meklētājiem bieži arī izdevās uzziņāt, ka bēglis Rīgā strādā⁵ vai ir tur redzēts, tomēr ne katrreiz izdevās to dabūt atpakaļ. Tā kādu Ogres muižas zēnu Jāni Rīgas ielās nejauši sastapuši muižas ļaudis, kad viņš pie Smilšu vārtiem braucis ar vezumu. Vagars viņu jau aizturējis, bet citi kalpi piešķrējuši un ar varu atbrīvojuši no vagara rokām.⁶

Lai atdabūtu savus dzimtcilvēkus, kas bija aizbēguši uz Kurzemi, Vidzemes muižnieki panāca 1783. g. noslēgtajā tirdzniecības konvencijā noteikumu, ka hercogistes valdībai jātur speciāli kurjeri Vidzemes bēgļu notveršanai, lai nodotu tos atpakaļ īpašniekiem. Par bēgļu pieturēšanu draudēja 200 dālderu sods, no kā pusi saņēma bēgļu īpašnieks, bet otru pusi — uzrādītājs.⁷

1784. g. Vidzemes bruņniecība par komisāru bēgļu atgūšanas lietās bija iecēlusi Zamueli Simonu; par to avizē paziņoja plašākai publikai⁸, «... lai bēgļu īpašnieki varētu Jelgavā pie viņa griezties...».⁹ Ar bēgļu ķeršanu Simons nopelnījis krietnu

¹ R. A., 1766, St. 32.

² R. A., 1795, St. 31.

³ R. A., 1793, St. 41.

⁴ Senāta 1763. g. 7. sept. ukazs. Tuvāk sk. Stepermanis M. Op. cit., 51.—52. lpp.

⁵ R. A., 1777, St. 34.

⁶ R. A., 1796, St. 5.

⁷ Altements A. Vidzemes dzimtlaužu bēgļu gūstīšana XVIII gs. pēdējā ceturksnī. R., 1936, 162. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ R. A., 1785, St. 6.

summu.¹ Neatlaidīgā dzimtļaužu ķeršana liecina par lielo ekonomisko zaudējumu, kādu dzimtļaudis ar savu bēgšanu sagādāja muižniekiem.²

Par to, kam nodot sagūstītos bēgļus, sludinājumos ir diezgan liela dažādība. Dažreiz tie jānodod tieši muižā, citreiz arī Rīgā kādai pazīstamai personai³, sardzei vai cietumā. Taču sagūstītie dzimtļaudis izbēga dažkārt arī no sardzes⁴, tāpat arī no gūsta, kaut bijuši sasieti.⁵

Visi šie fakti liecina par feodālās iekārtas krīzi, tomēr vairums muižnieku negribēja atzīt dzimtļaužu cilvēku tiesības; viņu acīs zemnieks joprojām palika priekšmets, peļņas nesējs, kapitāls⁶. Līdzīgs uzskats bija ieviesies arī bagāto Rīgas tirgotāju un namnieku aprindās, ko spilgti apliecina avīzē ievietotie dzimtļaužu pārdošanas paziņojumi, kur tos piedāvā līdzīgi dažādām mantām. Tikpat necilvēcīgi izklausās dzimtļaužu pieprasījumi pirkšanai.

Dzimtļaužu pirkšana un pārdošana

Paziņojumi par dzimtļaužu pārdošanu ievietoti gan nodalījumos «Pārdodamās lietas», «Nekustamu īpašumu pārdošana», gan «Paziņojumos», «Tiesas sludinājumos», kā arī nodalījumā «Priekšmetu iznomāšana».⁷

Sastopami sludinājumi, kuros muižnieki piedāvā pirkēt muižu ar visiem dzimtļaudīm. Līdzīgus piedāvājumus ievietojuši arī Rīgas namnieki, kas pārdeva māju kopā ar mēbelēm u. c. lietām.⁸

¹ Altements A. Vidzemes dzimtļaužu bēgļu gūstīšana XVIII gs. pēdējā ceturksnī. R., 1936, 163. lpp.

² Liepiņa Dz. Agrārās attiecības Rīgas lauku novadā vēlā feodālisma posmā (17.—18. gs.). R., 1962, 95. lpp.

³ Piemēram, kādu Oleru muižai piederīgu dzimtcilvēku, kas priekšpilsētā aizbēdzis, lūdz nodot pie subrektora Broces Tirgoņu ielā, Tizena mājā. — R. A., 1777, St. 43 u. c.

⁴ Piemēram, Andris Zāle ar sievu Madi. — R. A., 1761, St. 14.

⁵ R. A., 1773, St. 8.

⁶ Altements A. Vidzemes zemnieku reformas jautājums 1795.—1786. g. — Latv. Vēst. Inst. Žurnāls, 1938, Nr. 1, 54. lpp.

⁷ Dažreiz pilsētā iznomā karietes, zirgus un brauceju. — R. A., 1786, St. 40.

⁸ Tā priekšpilsētā, netālu no ormaņa Krūzes mājas, pārdodama jauncelta māja ar 6 istabām..., dažādām mēbelēm, diviem dzimtļaudīm un būvmateriālu. — R. A., 1780, St. 39.

Sludinājumi par dzimtļaužu pārdošanu ir diezgan bieži.¹ Raksturīgs šāds sludinājums: «Kādi zināmi kungi šeit pārdod dzimtcilvēku, kas ir luterticīgs, 14 gadus vecs, runā vācu, krievu un igauņu valodu. Pircēji tuvāku paskaidrojumu saņemšanai var pieteikties laikraksta ekspedīcijā. Šie paši kungi pārdod šādus zirgus...»² Sludinājumos pārdevējs dažreiz min savu uzvārdu un uzdod adresi.³ Parasti tomēr pārdevēju nemin, bet norāda, ka informāciju sniegs laikraksta kantorī vai arī tā saņemama pie kādas noteiktas personas.⁴ Bija pat gadījumi, kad dzimtļaudis pārdeva vairāksolišanā. Piemēram, Rīgas tirgotāja Pervova dzimtļaužu ģimeni pārdeva Rīgas zemes fogtijas tiesa, uzaicinot pieteikties pircējus, kam ir tiesības turēt dzimtļaudis.⁵ Pirkšanai dažkārt piedāvāja arī bēgļus, kuru atrašanās vieta esot zināma.

Pārdodamo dzimtļaužu vidū redzam dažādas tautības: latviešus, igauņus, krievus un arī kādu vācieti, kas pārdodama ar 4 gadus vecu bērnu, bet bērnu varot pirkt arī atsevišķi.⁶

Sludinājumos minētas pārdodamo dzimtļaužu īpašības, valodu un amatu prasme. Tie ir vai nu audēji, kalēji, pavāri⁷, kurpnieki, aldari, frizieri, ādmiņi⁸, dārznieki⁹, vai arī kalpi un kalpones, kas derīgi «dažādiem darbiem». Par sievietēm parasti sacīts, ka tās prot labi gatavot ēdienu, šūt, adīt, mazgāt un gluudināt veļu u. c. darbus. Pieminēta kāda meitene, kas prot strādāt ne vien virtuvē, bet radusi strādāt arī citus darbus. Dzimtļaužu cena sludinājumā parasti nav minēta, tomēr dažos

¹ Piemēram, tirgotājs Henings pārdod 4 dzimtļaudis... — R. A., 1766, St. 31. Pēterburgas tirgotājs Nikolajs Sapošņikovs pārdod 36 g. vecu krievu sievieti ar 16 g. vecu zēnu. Cenas uzzināšanai pieteikties krievu tirgotavā. — R. A., 1787, St. 38. Majors Jevdakovs pārdod kādu no savām kalponēm, uzdodams savu adresi pie Raunas vārtiem. — R. A., 1787, St. 11. Dažus gadus vēlāk viņš pārdod savu 14 g. veco kalponi Annu (R. A., 1789, St. 8), bet 1791. g. kādu igauņu kalponi. — R. A., 1791, St. 26.

² R. A., 1771, St. 6.

³ R. A., 1787, St. 38 u. c.

⁴ Piemēram, kādā sludinājumā par kalpa un kalpones pārdošanu norādīts, ka pēc kalpones varot pieteikties pie Jēkaba baznīcas ķestera Krastiņa (Krasting), bet pēc kalpa — pie «Fr. Vēveļa kunga». — R. A., 1788, St. 26.

⁵ R. A., 1789, St. 36. Tāpat vairāksolišanā pārdeva Valkas rātes locekļa Pētera Berga dzimtļaudis. — R. A., 1789, St. 49.

⁶ R. A., 1789, St. 3.

⁷ R. A., 1788, St. 33.

⁸ R. A., 1786, St. 46.

⁹ R. A., 1788, St. 33.

gadījumos ir atzīmēts, ka tas pārdod «lēti».¹ Kādā gadījumā par 25 gados vecu mācītu audēju, kas protot izaust visgrūtākos paraugus un kas pie tam esot veselīgs, nedzērājs, labas dabas, kopā ar aužamām stellēm prasīti 150 valsts dālderī.² 250 dālderus prasa par kādu dārznieku no Ķirbižu muižas, kas dārzkopību esot mācījis Vācijā, pārvaldot vācu valodu un protot zīmēt dārzu plānus un patstāvīgi iekārtot apstādījumus; viņu varot lietot arī par pikieri medībās.³

Skaitliski mazāk ir pircēju sludinājumu. Pirkst vēlas ne vien pieaugušus cilvēkus, bet arī bērnus — meitenes un zēnus 10—18 gadu vecumā. Kādā pieprasījumā minēts, ka vēlas pirkt 12—18 gadus vecus zēnus, kurus varētu nodarbināt «fabrikā» (manu-

Ein Erbjunge von 15 Jahren, der ein
ausgelernter Weber ist, kein wand
und Drell nach allen, auch nach den
schweisten Mustern, halb und ganz flas-
misch wüklen kann, dabey ein gesunder
nüchternen und nicht bösarziger Mensch
ist, wird, nebst seinem Weberstuhl, für
150 Rthlr. Alberts ausgebothen. Nä-
here Nachricht ist bey der Intelligenz
Expedition zu erstagen.

Sludinājums, kurā teikts, ka pārdod audēju ar visām stellēm
(R. A., 1785, St. 20).

¹ R. A., 1787, St. 46; 1787, St. 49.

² R. A., 1785, St. 20.

³ R. A., 1785, St. 14. Cenu salīdzinājumam: sievietes zīda tērps 1787. g. maksāja 25 valsts dālderus (R. A., 1787, St. 11), bet kāda pārcelāja māja — 330 valsts dālderu (R. A., 1787, St. 20). Kādu igauņu zēnu, kas izmācījies kurpnieku amatu un prātis gatavot arī ēdienus, pārdeva par 75 valsts dālderiem jeb par 100 rbl. — R. A., 1787, St. 12.

faktūrā).¹ Kāds Rīgas namnieks vēlas pirkt 14—15 gadu vecu meiteni, kas prastu kaut cik vācu valodu, lai tā varētu viņa bērniem mācīt latviešu valodu.² Dažreiz no bērniem prasīja arī krievu valodas zināšanas³, «labu izglītību» un «nevainojamu uzvedību»⁴. Bieži vien ir atzīmēts, kādai vajadzībai dzimcilvēku vēlas pirkt: lauku darbiem⁵, virtuvei⁶ vai darbam stallī⁷.

Kultūras dzīve

Avīzē «Rigische Anzeigen» sastopam samērā maz ziņu par Rīgas skolām. Ir ievietots kāds sludinājums par tautskolas dibināšanu priekšpilsētā⁸, noteikumi par skolas kavēšanu⁹ u. c. Skolās lielu vērību veltīja reliģijas un vācu valodas mācīšanai. Kādā sludinājumā Jāņa baznīcas latviešu skolas turētājs Pēteris Kārstens paziņoja, ka turpmāk lasīt, rakstīt un rēķināt viņš mācīs vācu valodā. Latviešu mājkalpotājiem vakaros būs veltītas atsevišķas stundas.¹⁰ Bija īpašas skolas turīgo un trūcīgo vecāku bērniem. Tā, piemēram, ziņots par kādu jaunatvērtu brīvskolu «trūcīgo iedzīvotāju bērniem».¹¹ Citā ziņojumā turpretī norādīts, ka dižciltīgo skolā neuzņem dzimtļaužu bērnus.¹² Protams, ka arī dažādās franču audzināšanas iestādes¹³ u. c. privātskolas lielās maksas dēļ bija pieejamas tikai turīgo aprindu bērniem.

¹ R. A., 1787, St. 52.

² R. A., 1779, St. 7.

³ R. A., 1792, St. 28. — «Wer eine lettische Erbmagd von etwa 13 Jahren, die zugleich russisch sprechen muss, zu verkaufen hat, beliebe sich allhier bey Herrn W. R. Kymmel zu melden.»

⁴ Piemēram, «Zweene lettische Jungen von 14—15 Jahren, die gut gebildet u. von untadelhafter Führung seyn müssen, werden zu Kauf verlangt.» — R. A., 1782, St. 13.

⁵ R. A., 1782, St. 13; 1785, St. 37 u. c.

⁶ R. A., 1788, St. 26.

⁷ R. A., 1791, St. 37.

⁸ R. A., 1789, St. 6 u. c.

⁹ R. A., 1790, St. 21.

¹⁰ R. A., 1790, St. 26.

¹¹ R. A., 1796, St. 32.

¹² R. A., 1769, St. 42.

¹³ R. A., 1782, St. 15.

Avīzē redzams diezgan plašs publikai piedāvāto grāmatu un periodisko izdevumu klāsts. Sludinājumos, kuros autori uzai-
cina publiku pasūtīt grāmatas ar iepriekšēju samaksu, izpaužas
grāmatu iespiešanas grūtības, ko vēl palielināja cenzūras spaidi.
Ne katreiz grāmata, ko autors pieteica publikai, tika iespiesta;
tas, piemēram, sakāms par Rīgas latviešu iedzīvotāju privilē-
ģiju sakopotāja J. Maskova darbu Rīgas vēsturē.¹

Grāmatu sludinājumi labi papildina attiecīgās grāmatas tap-
šanas vēsturi, raksturojot arī citus tā laika kultūras dzīves ap-
stākļus. Piemēram, sakarā ar Jelgavā izdodamo «Der prakti-
sche Landarzt» norādīts, ka reti gan esot kāda māja bez ārstnie-
cības grāmatām, tomēr tajās ieteiktās zāles uz laukiem ne kat-
reiz esot pieejamas, toties šajā grāmatā būšot praktiski padomi.²
Alūksnes mācītāja Pricbuera sludinājumā par «Tiesas sprediķi»,
ko viņš teicis pirms Lāsberģes zemnieku sodīšanas (1771. g.)³
un kas iespiests citiem zemniekiem par brīdinājumu, autors no-
rāda, ka darbs būšot neiesiets, jo muižās netrūkstot zemnieku,
kas to protot izdarīt.⁴

Publikai ieteica arī dažādus moralizējoša, didaktiska satura
nedēļas izdevumus, kas izdoti Pēterburgā.⁵ Arī Rīgā iespieda
līdzīgus periodiskus izdevumus: «Unterhaltungen am Sonnta-
ge...», «Die vernünftige Einsamkeit», «Der ruhige Bemercker»⁶.

¹ R. A., 1763, St. 7.

² R. A., 1773, St. 19.

³ Zutis J. Baltijas jautājums XVIII gadsimtā. R., 1951, 319. lpp.

⁴ R. A., 1772, St. 15.

⁵ Piemēram, Spaziergänge, eine moralische Wochenschrift. — R. A., 1772, St. 13.

⁶ ZA Fundamentālajā bibliotēkā atrodas: Unterhaltungen am Sonntage für den Verstand und das Herz des Christen. Eine Wochenschrift zur Beförderung der Religion, der Tugend und guter Sitten in Riga und Liefland. Hrsg. v. Chr. Dingelstädt. R., 1782, St. 1—51; 1780, St. 1—50; Die vernünftige Einsamkeit. R., 1739, St. 1—5; 1740, St. 6—8; Der ruhige Bemercker. R., [b. g.] St. 1—50. Par šiem izdevumiem sk. tuvāk: Reinharde H. Astoppadsmiņa gadsimta Rīgas morāliskie laikraksti. — Izgl. Min. Mēnešraksts, 1924, 3.

Rīgā XVIII gs. beigās iznāca vēl šādi periodiski izdevumi: Nordische Miscellaneen von A. Hupel. R., 1781—1791; Neue nordische Miscellaneen von A. Hupel. R., 1792—1797; Patriotische Unterhaltungen, hrsg. v. K. Snell. R., 1785, 1. St.; Monatsschrift zur Kenntnis der Geschichte u. Geographie des Russischen Reichs, von K. G. Sonntag. I, 6 Hefte, R., 1790; II, 6 Hefte, R., 1791; Lieflands Musicalisches Wochen Blatt. R., 1783 (notis).

Daudzus sludinājumus ievietojuši Rīgas grāmatu izdevēji un sējēji. Ļoti dažāda ir piedāvāto grāmatu satura vērtība. Līdzās Voltēra¹ un Ruso darbiem piedāvā arī sēnalu literatūru². Sludinājumos minētās grāmatas latviešu valodā ir gan garīga satura darbi, gan skolas grāmatas, kalendāri, vārdnīcas u. c. Latviešu valodas mīļotājiem paziņots, ka ir iespiesta ilgi gaidītā latviešu gramatika līdz ar vārdnīcu, atzīmējot, ka tās autors ir «slavenais latvietis Gothards Fr. Stenders».³ 1765. g. «patriotiski noskaņotiem latviešu literatūras veicinātājiem» paziņots, ka nodotas iespiešanai Stendera latviešu fabulas un stāsti.⁴

1768. g. no Peltsamā (Oberpahlen) ievietots paziņojums, ka iznācis periodisks izdevums («Wochenschrift»)⁵ latviešu valodā, neminot tā nosaukumu, bet pēc apraksta redzams, ka te domāts «Latviešu ārste...».

Dažreiz cenzūra aizliedza jau tautā izplatītās grāmatas, kas bija jānodod uzraudzības iestādēm. Par vienu no tādām izsludināja J. Kņazņina grāmatu «Вадим Новгородский», kas esot pārpildīta ar «rupjiem un kaitīgiem, pret likumīgo, suverēno valdību vēršiem izteicieniem».⁶

Par grāmatu un manuskriptu cenzēšanas kārtību cenzūras sekretārs A. Vladislavļevs ievietojis speciālu rakstu. Lai nerastos sastrēgums darbā, paziņots, kad jāierodas tiem, kam jāpārbauda grāmatas, un kad pārējiem, kam ir tikai nelieli dzejoļi, kurus «nevar atlikt, ja grib, lai tie nezaudē savu vērtību».⁷

Par Rīgas pilsētas bibliotēku lasāms maz. Ir gan pasacīts, ka tā «iekārtota atkal jaunā spožumā»⁸, tomēr plašākām tautas masām tā bija ļoti maz pazīstama.⁹ Toties bieži sludinājās dažādas privātas bibliotēkas (t. s. «Lesebibliotheken»), paziņojot par jaunu grāmatu saņemšanu¹⁰ vai arī uzaicinot atdot izsnieg-

¹ R. A., 1765, St. 48. Pie Hartknoha esot arī dabūjami Pēterburgas ZA izdevumi.

² Piem., Die Weiberschule oder Kunst den Mann zu quälen.

³ R. A., 1761, St. 18.

⁴ R. A., 1765, St. 36.

⁵ R. A., 1768, St. 45.

⁶ R. A., 1794, St. 3; sk. БСЭ, т. 21, изд. 2, с. 483—484.

⁷ R. A., 1799, St. 33.

⁸ R. A., 1788, St. 22.

⁹ Lācis M. Rīgas pilsētas bibliotēkas, tagadējās Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas, vēsture. Atskats bibliotēkas vēsturē (1524—1944). — Latv. PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas raksti, 1. R., 1960, 18. lpp.

¹⁰ R. A., 1788, St. 41.

tās grāmatas, kas dažreiz pat vairākus gadus stāv pie lasītāja.¹ Jūtama arī Rīgas policijas valdes noraidošā nostāja pret šīm bibliotēkām, kuru īpašnieki izsniedzot skolniekiem nepiemērotas, «netikumīgas un kaitīgas grāmatas». Lai to novērstu, bibliotēku īpašniekiem jāiesniedz pilnīgi grāmatu saraksti.²

Tā laika Rīga izcēlās ar rosīgu mākslas dzīvi. To sekmēja apstākļi, ka Rīgā viesojās daudzi ievērojami mākslinieki, kas devās tālāk uz Pēterburgu. Tomēr sludinājumi šajā nozarē ir samērā trūcīgi un ievietoti galvenokārt, lai informētu publiku par biļešu iegādāšanās vietu vai mudinātu iegādāties koncertu abonementus.³ Par pašiem māksliniekiem sacīts maz. Dažreiz pat nav minēts mākslinieka uzvārds. Atzīmēts tikai, piemēram, ka «kāds itāļu tenors pa ceļam koncertēs arī Melngalvju namā».⁴ Tikpat īsi atzīmēts arī, ka no Varšavas galma ieradusies itāļu dziedātāja Vinja (Vigna)⁵ vai arī vijolnieks Kormjē (Cipriano Cormier)⁶, kas spēlēsot arī savas kompozīcijas. Īsus sludinājumu ievietoja vēl Rīgas teātra biedrība.⁷

Daudz sludinājās cita veida «mākslinieki», piem., vaska figūru demonstrētāji, kas tolaik bija ļoti populāri. Kāds mākslinieks ievieojis sludinājumu, ka varot ne vien atdarināt putnu balsis, bet arī nodziedāt operu ārijas. Viņam «bijis tas gods rādīt savu mākslu pašai ķeizarskai majestātei». Uz kungu vēlēšanos viņš varot ierasties arī mājās.⁸ Ieejas maksa šajās izrādēs parasti bija atkarībā no apmeklētāja sabiedriskā stāvokļa.⁹ Šaurās izrāžu telpas ierobežoja apmeklētāju skaitu (piem., kādā izrādē tikai 25 personas)¹⁰. Sludinājumus ievietoja arī cirkus mākslinieki, minot programmas numurus.¹¹ Netrūkst laikrakstā sludinājumu par ballēm un karnevāliem, kurus rīkoja gan Melngalvju namā, gan arī Lielajā vai Mazajā ģildē, Muses bied-

¹ R. A., 1791, St. 12.

² R. A., 1795, St. 3.

³ Piemēram, 1763. g. koncerta sezonas abonements maksāja 5 dālderus. — R. A., 1763, St. 43. Cenu salīdzinājumam: 1763. g. 40 mārciņu sviesta maksāja 3 dālderus, bet 10 stopu degvīna — 1 dāld.

⁴ R. A., 1776, St. 3.

⁵ R. A., 1777, St. 29.

⁶ R. A., 1774, St. 27.

⁷ R. A., 1768, St. 36.

⁸ R. A., 1796, St. 32.

⁹ R. A., 1764, St. 26.

¹⁰ R. A., 1785, St. 44.

¹¹ R. A., 1765, St. 27.

ribā vai «Ķeizara dārzā». Karnevāla sludinājumiem dažkārt pievienota piezīme, ka noliegts ierasties «pretīgās un nepieklājīgās maskās».¹ Tomēr ne visiem šīs balles bija pieejamas. Tā par kādu masku balli Mazajā ģildē skaidri pateikts, ka zeļļiem un mājkalpotājiem ieeja aizliegta.² Arī «Ķeizara dārzā» rīkotajās ballēs ar iluminācijām un «visādiem atsvaidzinājumiem» mājkalpotājiem un sulaiņiem ieeja bija noliegta.³ Līdzīgus noteikumus lasām arī tā laika Rīgas teātra programmās.⁴

Laikrakstā atspoguļojas arī tā laika ārstniecība. Zāles gatavoja un pārdeva ne vien paši ārsti un aptiekāri, bet arī citas personas, kas bieži vien piesolīja gan zāles pret zobu sāpēm, «dzīvības balzamu»⁵, gan arī medicīniskās dēles (kuras piedāvā kāds mūrnieks, kas dzīvo pie Rīdziņas).⁶

Tāpat kā netrūka dažādu zāļu gatavotāju un pārdevēju, tā tolaik darbojās vēl dažādi nelegāli «dakteri», pūšlotāji, pret kuriem vēršas valdības brīdinājumi, paredzot sodu.⁷

Laikrakstā ziņots par ārstiem, kas beiguši Medicīnas kolēģiju un kam ir tiesības ārstēt slimniekus.⁸

Lasām arī par pasākumiem pret dažādām slimībām. Tā, lai cīnītos pret bakām, Dr. Hūns ievietojis sludinājumu, ka trūcīgu ļaužu bērniem par brīvu potēs bakas.⁹ Dr. Hūns bija ierīkojis arī Daugavā peldu iestādi, uzaicinot publiku pieteikties uz abonementu; atlikumu ziedošot trūcīgiem slimniekiem.¹⁰ Aizsardzībai pret mēra ievazāšanu publicēja rīkojumus nepirkt ūtrupēs vecas drēbes, kažokus un pēļus, bet, saņemot vēstules no slimības apdraudētiem apgabaliem, tās iepriekš vajagot dezinficēt etiķa ūdenī.¹¹ Lai neizplatītos dizentērija, noliedza pirms 1. septembra ēst kartupeļus.¹² Hospitāļu vajadzībām publiku uzaicināja pārdot baltas, tīri izmazgātas linu lupatas un kreklus.¹³

¹ R. A., 1764, St. 8.

² R. A., 1764, St. 8.

³ R. A., 1795, St. 25.

⁴ ZA FB kolekcijā «Theaterzettel», 1782 u. c.

⁵ R. A., 1763, St. 6 u. c.

⁶ R. A., 1791, St. 19.

⁷ R. A., 1791, St. 41.

⁸ R. A., 1785, St. 25 (piem., ārsts Jākobsons); 1785, St. 28 (ārsts Biliņš-Biling).

⁹ R. A., 1798, St. 42.

¹⁰ R. A., 1792, St. 20.

¹¹ R. A., 1770, St. 40.

¹² R. A., 1800, St. 30.

¹³ R. A., 1792, St. 21.

Lai sagatavotu lauku medicīnas personālu, Rīgas ārsti dažkārt rīkojuši anatomikumā apmācības, uzaicinot sūtīt uz kuršiem sievietes, kas prot vācu valodu, taču nesūtīt gados vecas, jo tām pašām drīz būšot vajadzīga kopšana.¹

GELEHRTE BEYTRÄGE ZU DEN RIGISCHEN ANZEIGEN

(Zinātniskais pielikums...)

Laikrakstam «Rigische Anzeigen» iznāca atsevišķs pielikums «Gelehrte Beyträge...» (1761—1767).² Bija paredzēts, ka tas iznāks ik pēc 14 dienām; 1761. g. iznāca 12 numuri, bet nākošajos gados — pa 26 numuriem katrā.

Šim izdevumam daudz rakstu iesūtījis vēsturnieks J. Arndts. Pēc viņa nāves 1767. g. pielikums vairs neiznāk. Vēl ar rakstiem piedalījušies J. Harders, J. Maskovs, J. Herders³, Fr. Gādebušs, J. Loders, K. Lencs u. c. Vairums rakstu iespiesti anonīmi. Par zinātniskā pielikuma saturu un autoriem ziņas sniedzis Fr. Gādebušs.⁴ Pielikums aptver dažādas nozares — pārsvarā vēsturi, folkloru, valodniecību, dabas zinības; ir arī reliģiska, filozofiska satura darbi, kā arī raksti par astronomiju, meteoroloģiju un tautas ārstniecību. Nereti atsevišķs raksts aizņem visu pielikumu vai arī turpinās vairākos numuros.⁵ Dažos rakstos jaušama jau apgaismes ideju ietekme. Tā diezgan plašajā J. Hardera rakstā par seno latviešu tradīcijām⁶ izteiktas šādas atziņas: lai muižnieki un mācītāji pārāk bargi nenosodītu zemnieku parašas, tiem būtu pamatīgāk jāiepazīstas ar latviešu valodu. Analizējot vārda «lielskungs» un «gaspaža» izcelsmi, autors konstatē, ka tas esot vāciešu ievedums, jo katrs trūcīgs vācu krodzinieks sevi liekot saukt par «kungu», bet savu sievu par «gaspažu» un bērnus par «kundziņiem» un «jumpravām», lai gan tie skraidot «basām kājām kā pīles». Šādi titulēšanai esot jādara gals, jo «... tāda rīcība nostāda nabaga zemnieku dzīvnieka stāvokli, kaut gan tas ar savu cēlo rīcību ir daudz cienījamāks nekā vācu dikdieņi, kuri, aizbēguši no

¹ R. A., 1786, St. 16.

² Zinātniskā pielikuma formāts — 19×16 cm, tā apjoms vidēji 8 lpp.

³ Suphan B. Die rigischen «Gel. Beiträge» u. Herders Anteil... [1874]

⁴ G a d e b u s c h Fr. Livländische Bibliothek, T. 1. R., 1777, S. 13—20.

⁵ Piem., vēstures avoti «Codex diplomaticus Poloniae».

⁶ Untersuchungen des Gottesdienstes, der Wissenschaften, Handwerke, Regierungsarten und Sitten der alten Letten aus ihrer Sprache. — «Gelehrte Beyträge...» (turpmāk — G. B.), 1764, St. 2 u. c.

arkla savā dzimtenē un šeit nopirkuši parūku un medību dunci, liek sevi saukt par kungu, bet pret zemnieku izturas neciešami lepni un nežēlīgi.»¹ Autors cildina latviešu mīklu minēšanas tradīciju, kas esot daudz cienījamāka nodarbošanās sabiedrībā nekā muļķošanās ar kāršu spēli, masku ballēm vai tenkošanu.²

Topošā buržuāzija, kas bija ieinteresēta kapitālisma attīstībā, sāka kritizēt pastāvošās dzimtniecības balstu — muižniecību. Pielikumā ievietots raksts, kas vēršas pret muižnieku šķiras nederīgumu un augstprātību. Muižnieks neapdomājot, ka viņš pats nevarot nopelnīt ne 3 grašus; «viņš nesaprot, ka mums viens vienīgs tirgotājs ir derīgāks, vajadzīgāks un nepieciešamāks nekā viņš, viņa sieva, viņa bērni un visi viņa 32 senči kopā...».³

Ar zobgalības nokrāsu aprakstīta Rīgas sabiedrībā iecienītā pupiņu kaļijas lietošana, par kuras derīgumu vai kaitīgumu debatēts vairākos pielikuma numuros.⁴ Pavīd arī citas rīdzinieku vājības — tabakas smēķēšanas kritika.⁵ Ar zināmu sarkasmu pieskaras pārspilējumiem rīdzinieku «augstāko» un «zemāko» aprindu attiecībās, kaut vai sveicināšanā, kas Rīgā nonākusi tiktāl, kā sveicinot uz ielas pat tukšu karieti tādēļ vien, ka tur varētu kāds sēdēt iekšā.⁶ Tāpat pamatīgi nokritizēti daži anonīmu autoru mazvērtīgi darbi.⁷

Kad beidza iznākt pielikums «Gelehrte Beyträge», to centās aizstāt laikraksta nodaļa «Vermischte Nachrichten», kur līdzās vēstures apcerējumiem un daiļliteratūrai⁸ plašu vietu ieņēma saimnieciski vai tautas ārstniecības padomi. Turpinās arī «Zinātniskā pielikumā» uzsāktā muižniecības kritika. Kādā vietā, piemēram, lasām: «... kamēr augstāko aprindu dēlus ielenc vesels skolotāju bars, tikmēr par dzimtļaudim domā, ka tie nekam citam nav derīgi kā tikai mājas darbu veikšanai. Nav jāaizmirst, ka nicinātais dzimtcilvēks ir muižnieku dēlu pirmais sko-

¹ G. B., 1764, St. 7.

² G. B., 1764, St. 12.

³ G. B., 1767, St. 1.

⁴ G. B., 1763, St. 7 u. c.

⁵ G. B., 1767, St. 5.

⁶ G. B., 1763, St. 3.

⁷ Piemēram, dzejolis «Wein und das Mädchen» esot pārāk «auksts un ūdeņains». — G. B., 1767, St. 5.

⁸ Piem., ievietota dzejnieka J. Herdera oda, veltīta Katrinai II. — R. A., 1765, St. 27.

lotājs, kura valoda ir jo bīstamāka, jo lepnāk un nežēlīgāk pret dzimtļaudīm izturas.»¹

Sniedzot nozīmīgus materiālus vēsturniekiem, etnogrāfiem, medicīnas vēstures un folkloras pētniekiem, laikraksts «Rigische Anzeigen» ir vērtīgs tā laika feodālās sabiedrības atspulgs.

«Rigische Anzeigen...»

(1761—1852)

Šādi laikraksta numuri atrodas LPSR ZA Fundamentālajā bibliotēkā:

1761, St. 1—26	1801, St. 1—52
1762, St. 1—52	1802, St. 1—52
1763, St. 1—12; 14—52	1803, St. 1—52
1765, St. 1—52	1804, St. 1—52
1766, St. 1—52	1805, St. 1—52
1767, St. 1—52	1806, St. 1—53
1768, St. 1—19; 21—53	1807, St. 1—52
1769, St. 1—52	1808, St. 1—52
1770, St. 1—52	1809, St. 1—52
1771, St. 1—51	1810, St. 1—52
1772, St. 1—51; 53	1811, St. 1—52
1773, St. 1—52	1812, St. 1—53
1774, St. 1—52	1813, St. 1—53
1775, St. 1—52	1814, St. 2—52
1776, St. 1—52	1815, St. 2—44; 46; 48—52
1777, St. 1—52	1816, St. 1—10; 13—22; 24—31; 33—52
1780, St. 1—52	1817, St. 1—24; 26—29; 31—53
1782, St. 1—52	1818, St. 1—29; 31—42; 44—52
1785, St. 1—52	1819, St. 1—52
1786, St. 1—52	1820, St. 1—5; 7—52
1787, St. 1—52	1821, St. 1—52
1788, St. 1—52	1822, St. 1—52
1789, St. 1—53	1823, St. 1—53
1790, St. 1—52	1824, St. 1—52
1791, St. 1—40; 42—52	1825, St. 1—52
1792, St. 1—52	1826, St. 1—52
1793, St. 1—52	1827, St. 1—52
1794, St. 1—52	1828, St. 1—53
1795, St. 1—53	1829, St. 1—52
1796, St. 1—52	1834, St. 3—36; 38—53
1797, St. 1—52	1836, St. 1—52
1798, St. 1—52	1838, St. 1—52
1799, St. 1—52	1839, St. 1—52
1800, St. 1—53	1840, St. 1—9; 11—53

¹ R. A., 1770, St. 14.

- 1841, St. 1—21; 23—52
 1842, St. 1—34; 36—52
 1843, St. 5—68; 70—104
 1844, St. 1—104
 1845, St. 1—105
 1847, St. 1—104
 1848, St. 1—105
 1849, St. 1—104
 1850, St. 2—104
 1851, St. 1—28; 30—105
 1852, St. 1—86

LPSR Valsts bibliotēkā ir gandrīz pilns laikraksta komplekts (trūkst 1776. g. Nr. 13, 15, 38, 39, 51; 1797. g. Nr. 1—3, 20, 35, 45, 51).

«Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen»

LPSR ZA Fundamentālajā bibliotēkā atrodas šādi pielikuma numuri:

- 1761, St. 4—12
 1762, St. 1—26
 1763, St. 1—26
 1764, St. 1—26
 1765, St. 1—26
 1766, St. 1—26
 1767, St. 1—26

LPSR Valsts bibliotēkā atrodas pilns komplekts no 1761. līdz 1767. g.

«RIGISCHE POLITISCHE ZEITUNG»

Tā kā «Rigische Anzeigen» nesniedza pārskatu par politiskiem notikumiem, tad 1777. g. notārs G. Caharija iesniedza rātei lūgumu piešķirt viņam privilēģiju izdot laikrakstu «Rigische politische Zeitung». Atļauju viņš saņēma ar noteikumu, ka neievietos laikrakstā nekā tāda, kas ietilpst «Rigische Anzeigen» kompetencē.¹ 1777. g. 16. oktobrī «Rigische Anzeigen» parādījās paziņojums publikai, ka 1778. g. nāks klajā «Rigische politische Zeitung» (divas reizes nedēļā, ja pierakstīsies pietiekams abonētu skaits).² Paziņojumam pievienots izdevniecības solījums izveidot šo laikrakstu pēc iespējas derīgu un interesantu. Svarīgākos notikumus sniegsot ātri un pēc autentiskiem avo-

¹ Buchholtz A. Op. cit., S. 223. Rigische politische Zeitung (turpmāk — R. pol. Ztg.) formāts 25×19 cm. (1778. g. 1. nr., neiesiets.)

² R. A., 1777, St. 42.

tiem, jo laikrakstam būšot krietni korespondenti. Laikrakstam nenācās viegli nodrošināt pasūtītāju skaitu un bija jācīnās ar ārzemju laikrakstu konkurenci. Tā 1781. g. laikrakstā ar lepmumu konstatēts, ka iepriekšējā gadā tas varējis sniegt vienu otru tādu jaunumu, kāda neesot bijis pat viņa spēcīgajam konkurentam «Hamburger Correspondent». Laikraksts esot devis īsus, kodoļigus jaunumus no ārzemēm, pie kam nepārsteidzīgus, lai tie vēlāk nebūtu jāatsauc.¹

Laikraksta izveidojumā vērojama zināma vienveidība. Gada sākumā parasti ievietots jaunajam gadam veltīts dzejolis. Tad seko Rīgas vai Pēterburgas ziņojumi, atzīmējot valdnieku godadienu svinēšanu, valdības pavēles par amatpersonu iecelšanu vai paaugstināšanu. Pēc tam seko ārzemju ziņas, tad «jauktas un derīgas ziņas», bet noslēgumā — iebraucēju un aizbraucēju saraksts.

Laikrakstam bija arī pielikums (Beilage), bet tas iznāca neregulāri. Dažreiz pielikumam bija noteikta tēma (piemēram, 1778. g. 28. numura pielikums: «Schreiben eines Kaufmanns aus Riga das Dessauische Philantropin betreffend»), bet ļoti bieži tanī ievietoja papildu ziņas, kā arī praktiskus padomus ārstniecībā, lauksaimniecībā u. c. nozarēs. Vēlākajos gadagājumos laikraksta janvāra numurā sniedza arī statistiskus datus par Rīgas iedzīvotājiem, bet kopš 1781. g. — tirgotāju vajadzībām — pārskatu par Rīgas ostā ienākušo un izbraukušo kuģu skaitu. Tāpat ziņots par ievestajām un izvestajām precēm.

Ārzemju ziņas

Līdzīgi avīzei «Rigische Novellen» arī šajā jaunajā laikrakstā lielāko daļu aizņem ārzemju ziņas. Uzmanības centrā ilgāku laiku ir krievu-turku karš, bet jo sevišķi franču buržuāziskā revolūcija. Ārzemju ziņu sniegumā manāma zināma atšķirība, salīdzinot ar iepriekš apskatītajiem laikrakstiem. Pārsvarā nav vairs frontes ziņojumi, bet liela vērība veltīta atsevišķo valdnieku un valstsvīru personām un viņu politiskajai darbībai. Tā vairākos laikraksta numuros ievietota Krievijas carienes Katriņas II ceļojuma dienasgrāmata («Reise-Journal»)² Ziņas par Francijas karaļa Ludviķa XVI personisko dzīvi laikraksts sniedz

¹ R. pol. Ztg., 1781, Bekanntmachung (atsevišķa lapa).

² R. pol. Ztg., 1787, Nr. 7 u. c.

visos sīkumos, izsekojot līdz pat ešafotam. Vispār laikraksts labprāt citē valdnieku un citu amatpersonu izteicienus un runas. Dažreiz pārsteidz lielā naivitātē valstsvīru raksturošanā.¹ Liela interese manāma arī par franču filozofiem Ruso un Voltēru. Sīki aprakstīta franču buržuāziskās revolūcijas nobriešana un norise, sākot ar Francijas smago finansu krīzi un beidzot ar pašu revolūciju.

Revolūcijai tuvojoties, laikrakstā tiek kritizēta franču valdība. Ievietots šāds Nekera runas citāts: «Virkne kļūdu un maldīšanās, šķiet, vēsta tuvojamies lielu apvērsumu...»² Norādīts, ka nelielā privileģēto šķira nespējot neko iesākt pret pilsoņu pārsvaru.³

Karikatūras laikrakstā vēl neievietoja, bet labprāt sniedza satīrisku plakātu aprakstus. Tā Lionā esot pārdota kāda veste ar attēliem un uzrakstu: «Bankrots, slēpšana, krāpšana.» Kad revolūcijas laikā kareivji atteicās šaut uz tautu, laikraksta simpātijas bija kareivju pusē, atzīmējot, ka viņu uzdevums esot aizstāvēt dzimteni, nevis to apspiest.⁴ Kāds ministrs, kas uzdrošinājies izteikties, ka «Parīze jāpļauj kā pļava!», esot pazudis. No saniknotās tautas, kas vērsoties pret tēvijas un tautas nodevējiem, esot jābīstas.⁵

Ziņās par zemnieku sacelšanos citās zemēs laikraksta nicīgā nostāja ir acīm redzama. Tā tas ir 1787. g. ungāru zemnieku nemieru aprakstā un plašajos ziņojumos par poļu tautas nemieriem Koštjuško vadībā. Varšavas pūlis sekojot Parīzes pūļa paraugam. Poznaņas ziņās nemiernieki — poļu zemnieki — nicīgi nosaukti par «izkapšu zemniekiem».⁶

Notikumu apraksti atspoguļo tā laika dzīvi: nav vēl atcelti viduslaiku smagie miesas sodi⁷, sodu likumos joprojām vēl ievēro kārtu privilēģijas; pret to izskan kritika kādā ziņojumā no Romas. Izrādās, ka aristokrātijas paraugam — nodoties

¹ Piemēram, Normandijas hercoga mirušo brāli raksturo šādi: «Viss, ko stāsta par aizgājēju, liecina, ka viņš kā valdnieks būtu bijis īsts cilvēku draugs. Viņš ēda ļoti labprāt kartupeļus, jo viņš apgalvoja, ka tas viņu tuvinot zemniekiem... bet zemniecība taču ir tā, kas visus baro.» — R. pol. Ztg., 1789, Nr. 51.

² R. pol. Ztg., 1787, Nr. 35.

³ R. pol. Ztg., 1789, Nr. 13.

⁴ R. pol. Ztg., 1789, Nr. 55, Beylage.

⁵ R. pol. Ztg., 1789, Nr. 63.

⁶ R. pol. Ztg., 1794, Nr. 78.

⁷ R. pol. Ztg., 1787, Nr. 9. u c.

azarta spēlēm — gribējuši sekot arī «zemākas kārtas ļaudis», par ko tie apcietināti. Sakarā ar to pilsētā izlikti uzraksti, ka slikta likumu piemērošana līdzinoties zirnekļa tīklam, kurā sīkais dzīvnieks ieķeroties, bet lielais to saplēšot un izkļūstot laukā.¹

Laikrakstā spilgti atainojas lielās pretrunas dažādo šķiru dzīves apstākļos. No vienas puses — aristokrātijas greznība, bet, no otras — tautas masu lielā nabadzība. Lai likvidētu nabadzību, iedzīvotājiem ieteikts strādāt kokvilnas manufaktūrā, kur varot nopelnīt sev maizi ne vien pieaugušie, bet arī bērni, jau sākot ar 4—5 gadu vecumu.² Runājot par Parīzi, atzīmēts, ka tur esot pāri par 100 000 trūkumcietēju, tālāk ievietota diezgan raksturīga piezīme: «Parīze vienmēr sniedz lielu dažādību. Tur ir daudz kariešu, bet arī daudz ubagu noplīsušām drēbēm; no vienas puses liela bagātība, spožas izrādes, balles, greznība, izlaidība, zādzības un visāda veida izpriecas, no otras puses — nelaime un posts, kas tur iet roku rokā.»³

Atšķirībā no «Rigische Novellen» laikrakstā «Rigische politische Zeitung» lielāka uzmanība pievērsta ziņu vispusībai. Vairāki materiāli raksturo tehnikas vēsturi (piemēram, korespondence par gaisa baloniem). Franču revolūcijas laikā gaisa balonus nodomāts izlietot arī propagandai, lai nomestu pretinieka zemē skrejlapas.⁴ «Parīzes ziņas» neaizmirst sniegt jaunākās modes pat tik kritiskos brīžos kā revolūcijas laikā.⁵ Dažreiz raksta autors atzīmē modes pārmērības. Tā 1787. g. vīriešiem modē bijis valkāt svīterus ar medību vai ganāmpulku attēliem, dažādām karikatūrām utt.; Parīzes «jaunie kungi» izskatoties kā bilžu grāmatas. «Redzami gan skati no Figaro kāzām, gan no jaunākās operas «Ričards Lauvassirds». Ja šos izkrāsotos svīterus uzglabās, tad kādreiz bērnu bērni savu vecvecāku skapjos atradīs labas hronikas.»⁶

Samērā liela vieta ierādīta literatūras un mākslas apskatam. Ievietoti ne vien grāmatu sludinājumi, bet arī recenzijas par tām. Piemēram, Voltēra darbos cildina autora «interesanto priekš-

¹ R. pol. Ztg., 1787, Nr. 29.

² R. pol. Ztg., 1787, Nr. 26, Beylage.

³ R. pol. Ztg., 1796, Nr. 102.

⁴ R. pol. Ztg., 1792, Nr. 66.

⁵ R. pol. Ztg., 1789, Nr. 42.

⁶ R. pol. Ztg., 1787, Nr. 5.

nesuma veidu, stila vieglumu, grāciju un eleganci».¹ Arī par Ģētes drāmu «Ifiģēnija Tauridā», kas izrādīta Veimārā, ir atziņīga atsauksme ar ieteikumu šo darbu iespiest.² Apskatītas arī politiska satura grāmatas. Parīzē «no daudzām pārdrošām grāmatām» jaunākā esot «Kāda Francijas karaļa atmiņas». Ievietoti paziņojumi par operām. No operas «Romeo un Džuljeta» Leipcīgā esot izdots klavierizvilkums. Veidotai visumā pēc Šekspīra pazīstamās traģēdijas sižeta, operai šoreiz esot laimīgas beigas, tā ka skatītāji varot raudāt prieka asaras.³ Diezgan bieži ziņots par anekdotiskiem notikumiem, piemēram, par baznīcas noliegumu apglabāt Moljēru kapsētas «svētītājā zemē».⁴

Vietējās ziņas

Šajā nodaļā laikraksts izcēla galma dzīves svinīgos notikumus, kā arī amatpersonu darba jubilejas.⁵ Nekrologus parasti ievietoja tikai par dižciltīgām personām. Kā rets izņēmums minams sludinājums par kāda Rīgas namdara pāragro nāvi — viņš gājis bojā nelaimes gadījumā, ieliekot plosta tiltu.⁶ Sludinājums par 114 gadus veco Plānupes muižas iemītnieku Duglasu, kas ieradies Rīgā⁷, nobeidzas ar uzaicinājumu sabiedrībai atbalstīt veco vīru. Šis aicinājums lieku reizi atgādina tā laika darbaļaužu sociālo nenodrošinātību.

Laikrakstā ievietoja arī sarakstu par Rīgā ieceļojušām un no Rīgas aizbraukušām personām. Sajā ļaužu kustībā minētas gan «augstākās kārtas» personas, gan dažādi amatu pratēji, kas

¹ R. pol. Ztg., 1778, Nr. 42.

² R. pol. Ztg., 1780, Nr. 3.

³ R. pol. Ztg., 1778, Nr. 30. Par mūzikas komponistu minēts Benda, bet libreta pārstrādātāju — Goters (Gotter).

⁴ R. pol. Ztg., 1778, Nr. 53. Šo noliegumu, kuram bijuši pakļauti aktieri, attiecināja arī uz Moljēru, jo viņš piedalījies savu lugu uzvedumos. Uzzinājis, ka «svētītā zeme» skaitās 14 pēdas, karalis līcis apglabāt Moljēru 16 pēdu dziļumā.

⁵ Piem., atzīmēta ģenerālsuperintendenta Kr. Lenca 50 g. darba jubileja. — R. pol. Ztg., 1792, Nr. 53.

⁶ R. pol. Ztg., 1787, Nr. 35.

⁷ R. pol. Ztg., 1794, Nr. 12. Šo sirmgalvi Rīgas brauciena laikā uzzīmējis J. Broce.

brauc ne vien uz Kurzemi, bet arī uz Krieviju, Vāciju, Zviedriju, Dāniju u. c.¹

Sajā avīzē plašāk nekā iepriekš aplūkotajās atspoguļojas Rīgas mākslas dzīve, jo ievietoti ne vien paziņojumi par izrādēm vai koncertiem, bet dotas arī atsauksmes par tiem. No avīzes materiāliem iepazīstamies ar Rīgas teātri jau tajā laika posmā, kad vēl nebija uzcelta speciāla teātra ēka. Tomēr arī toreiz Rīgā viesojušies ievērojami aktieri, par kuru spēli ievietotas kritikas.² Laikraksts sniedz arī īsus lugu satura raksturojumus. Piemēram, no krievu valodas tulkotā luga «Krāpnieks» labi atspoguļojot XVIII gadsimtu, kuru gan saucot par filozofisko un kas nesot dižo vārdu «apgaismība», bet kurā tomēr notiekot vēl dīvainas lietas. Cilvēki izsaucot garus, nodarbojoties ar alķīmiju, buršanu u. c. tamlīdzīgām lietām. Luga publikai acimredzot patīkusi, jo tā lūgusi izrādi atkārtot. Nākamajā vakarā, uztverot publikas gaumi, direktors licis galveno varoni atveidot ne vairs kā komisku, bet kā nopietnu tēlu.³

Kā ievērojams notikums Rīgas mūzikas dzīvē atzīmēts čehu komponista un vijolnieka I. (G.) Bendas viesošana. Viņš spēlējis Muses telpās arī savas kompozīcijas.⁴ Ne mazāk atsauksmē cildināta dziedātāja Benda. Lai gan Rīgā esot koncertējušas daudzas ievērojamas dziedātājas, tomēr viņas dziedājums pārspējot visu līdz šim dzirdēto ar savu lielo meistarību.

Spēcīgu muzikālu kodolu veidoja arī vietējie mūziķi; orķestri darbojās profesionāli un amatieri («Diletanten»). Atsaucoties slepenpadomnieka Fitinghofa aicinājumam, Rīgā ieradās ievēro-

¹ Piemēram, franču valodas «meistars» Zanis Amjē (Amiet) dodas uz Jelgavu (R. pol. Ztg., 1788, Nr. 42), mūrniekzellis Joh. Pieniņš (Piening) — uz Stetinu (R. pol. Ztg., 1788, Nr. 55), varžacu ķirurgs Jēk. Franks ar sievu un kalpu Lācaru — uz Baltkrieviju (R. pol. Ztg., 1788, Nr. 56), skolotājs Jēkabs Pakelnieks (Packelneek) — uz Pēterburgu (R. pol. Ztg., 1787, Nr. 90), tirgotāji Pēteris Leļuhins un Ivans Lutofs — uz Vjazmu (R. pol. Ztg., 1787, Nr. 92), liģeris Višmanis — uz Pēterburgu (R. pol. Ztg., 1787, Nr. 91) u. c.

² Piemēram, 1779. g. viesojās ievērojami aktieri A. Bergers un M. Finka un uzstājās drāmās, kurās darbojās divas personas (R. pol. Ztg., 1779, Nr. 3).

³ R. pol. Ztg., 1786, Nr. 18. Tāds pats lugas raksturojums iespiests arī teātra programmā.

⁴ R. pol. Ztg., 1788, Nr. 6. Sk. arī Theaterzettel, 1788, Nr. 19 (ZA FB). Benda diriģējis arī Rīgā melodramu «Ariadne auf Naxos», kurai viņš komponējis mūziku. Sk. Theaterzettel, 1788, Nr. 20. — Par Bendu sk. Энциклопедический музыкальный словарь. М., 1959, стр. 23.

jamais vijolnieks Feige un kļuva šeit par koncertmeistaru. Līdzās viņa uzvārdam laikrakstā ievietotajā kritikā atzinīgi novērtētas arī jaunās dziedātājas — Ēbele, Krampe u. c.¹, cildinot gan viņu balss intonāciju, gan «sudrabaino toni». No šīm atsauksmēm uzzinām arī, ka «mūzikas mīļotāju» orķestrī spēlējušas 47 personas. Vietējie amatieri koncertējuši gan Melngalvju namā, gan Fitinghofa koncertzālē, tāpat baznīcās, kur uzstājušies ar oratorijām, bieži vien «par labu trūcīgajiem». Atzīmēta arī Fitinghofa paša mūziķu — pūteju orķestra koncertēšana.² Viņa mūzikas kapelā līdzās profesionāliem mūziķiem esot spēlējuši arī dzimtļaudis.³ Sludinājumos izskan autoru sūdzības par grāmatu iespiešanas grūtībām.⁴ Laikrakstā ievietoti vietējo apgaismotāju J. Eizena⁵ un K. Snela raksti. Interesants ir K. Snela sludinājums par iecerēto darbu «Topographische Merkwürdigkeiten von dem Rhein bis an die Dünna», kura izdošanai autors jau dabūjis nepieciešamo pasūtītāju skaitu. Tā kā autoram ik dienas jautājot par šī darba saturu, tad viņš īsumā paskaidro: «Uz rūpīgiem, garlaicīgiem aprakstiem man nav nedz dotību, nedz patikas. Arī valsts satversmes jautājumiem es nekad neesmu nodarbojies, nedz ar mikroloģiskām piezīmēm par tikuņiem un laikmetu vai arī par Vidzemes un Igaunijas baznīcas satversmi; to atstāšu tiem kungiem, kam ir vairāk laika nekā man visur iemaisīties...» Sākumā iecerētā attēlu skaita nebūšot, bet viņš katrā ziņā parūpēšoties par glītu grāmatas titula attēlu. Autors izsakās: «Manā īpašumā ir lielisks zīmējums, kas attēlo Kurzemes muižkungu ar savu «cilvēkiem draudzīgo» pātagu rokā. Šim zīmējumam es gribu likt spīdēt uz titullapas.»⁶ Kā tas autoram ir izdevies, šķiet, atbildi rodam kādā citā viņa paša rakstā dažus gadus vēlāk.⁷

Avīzē ievietoti arī meteoroloģiski dati, kurus vēlākos gadgājumos sniedz tabulu veidā.⁸ Dažreiz atzīmēta arī ledus iešana

¹ R. pol. Ztg., 1787, Nr. 38.

² R. pol. Ztg., 1778, Nr. 29.

³ Rigaer Theater- und Tonkünstler-Lexikon nebst Geschichte des Rigaer Theaters und der Musikalischen Gesellschaft. Hrsg. v. Moritz Rudolph. R., 1890, S. 251.

⁴ Piemēram, M. Arveliuss, aicinādams parakstīties uz darbu «Liefländische Iris», raksta, ka «šeit grūti dabūt izdevēju». — R. pol. Ztg., 1783, Nr. 56.

⁵ R. pol. Ztg., 1778, Nr. 23, 24 u. c.

⁶ R. pol. Ztg., 1781, Nr. 105, Beylage zum Monat December.

⁷ Patriotische Unterhaltungen. R., 1785, St. 1, S. 19.

⁸ R. pol. Ztg., 1795, Nr. 5.

Daugavā, kas bieži vien bija saistīta ar lieliem ūdens plūdiem.¹ Par astronomijas jautājumiem ziņu maz.²

Ievietotas arī ziņas no citām Latvijas pilsētām. Sensacionālu paziņojumu lasām no Jelgavas, kur pacelšoties balons ar izpletņi, kam pievienots grozs «ar dzīvu suni».³ No Jelgavas atsūtīts arī kāds raksts, kurā aizstāvēts Pētera akadēmijas prof. Tilings, viens no Jelgavas amatnieku kustības vadoņiem.⁴ Uzslavējot Tilinga darbu par franču revolūcijas ietekmi Kurzemē, teikts: «Visi gudrie un taisnīgie svētī viņu par to lielo patiesību, ko viņš . . . pateicis.»⁵ Avīzē atstāstīta arī neliela epizode (amatnieku gājiens uz prof. Tilinga dzīves vietu⁶) no t. s. «dzirnavnieku sacelšanās» sākuma posma. Tā kā šis notikums tomēr sniegts citā apgaismojumā, bez kopsakara ar amatnieku kustību, tad lasītājs nevar nojaust, ka tas norisinājies nemieru priekšvakarā.

Avīzē atspoguļojas arī poļu konfederātu (nemiernieku) iebrukums Kurzemē, kas notika sakarā ar Kostjuško sacelšanos 1794. g. Nemiernieki ieņēma Liepāju. Lai iegūtu zemnieku labvēlību, viņi pasludināja dzimtbūšanas atcelšanu.⁷ Tas radīja lielu satraukumu muižniecībā, kas uzsāka attiecīgu pretdarbību. Tomēr zemniekus nekas neatturēja no iestāšanās konfederātu karaspēkā. Raksturīgi, ka laikraksts, nosodot poļu konfederātu iebrukumu Liepājā, apgaismo šo notikumu no tirgotāju šķiras viedokļa. Kustībā esot piedalījušies arī vietējie iedzīvotāji, bet «kur gan trūkstot ļaunu cilvēku». Lielākā iedzīvotāju daļa tomēr domājot tāpat kā raksta autors, kas vēlas mieru, jo citādi ciešot tirdzniecība, bez kuras viņi neesot nekas.⁸

¹ Laikrakstā aprakstīti 1785. g. lielle plūdi, kad ūdens, pārrāvis dambjus, appludināja priekšpilsētas un nodarīja lielu postu iedzīvotājiem. — R. pol. Ztg., 1785, Nr. 30.

² Piemēram, 1787. g. aprakstīta Saules aptumšošanās. — R. pol. Ztg., 1787, Nr. 47.

³ Apmēram 4000 pēdu augstumā izpletņis ar grozu pats atraisīšoties, un suns vesels nolidošot zemē, bet «balons izlaidīs redzamus dūmus un ar vēl lielāku ātrumu celsies augšā . . .». — R. pol. Ztg., 1790, Nr. 48.

⁴ Latvijas PSR vēsture, I. 277. lpp.

⁵ R. pol. Ztg., 1792, Nr. 93.

⁶ R. pol. Ztg., 1792, Nr. 97.

⁷ Latvijas PSR vēsture, I. 292. lpp.

⁸ R. pol. Ztg., 1794, Nr. 76.

Avīzē pieminēts arī nemiernieku iebrukums pie Daugavpils, kur tie pārgājuši pāri Daugavai, tomēr atsisti atpakaļ.¹

Arī Vidzemē ieradušies ļaudis no Polijas, kas informējuši šejieniešus par notikumiem Polijā. Smiltenes tuvumā kāds vīrs zemniekiem tulkojis laikrakstus un izskaidrojis brīvības idejas.² Līdzīgu epizodi par franču revolūcijas atbalsi Kurzemē 1797. g. stāstījis kāds ceļotājs, kas krogā sastapis zemniekus, viņu kungu un kādu skolotāju, kurš lasījis avīzi, paskaidrojot franču revolūcijas idejas.³

Salīdzinot XVIII gs. Rīgā iespiestos laikrakstus ar tā paša posma Jelgavā iznākušo avīzi «Mitauische Zeitung», jāatzīmē, ka arī pēdējā lielākoties sniegtas ārzemju ziņas, bet vietējā informācijā galvenokārt izcelti tikai hercoga galma dzīves notikumi. Avīzē ievietoti sludinājumi par dažādu priekšmetu pārdošanu, darba piedāvājumi un sludinājumi par aizbēgušiem dzimtļaudīm (30 gadu laikā ievietots ap 300 sludinājumu par vairāk nekā 600 aizbēgušiem zemniekiem).⁴

Līdzīga satura bija arī tā laika «Московские Ведомости», kas iznāca XVIII gs. beigās 600 eksemplāru lielā tirāžā.⁵ Arī šajā avīzē blakus ārzemju notikumu pārskatam ievietoja ziņas par aizbēgušiem dzimtļaudīm vai viņu pārdošanu. Par sludinājumu daļu laikrakstā «Московские Ведомости» A. Kirpičņikovs saka, ka tur kultūrvēsturnieks atradīšot bagātīgu materiālu, jo «... tā laika sadzīve iznirst mūsu acu priekšā daudzās sīkās, kaut arī savā starpā nesaistītās, tomēr detaļām bagātās dzīves ainās».⁶ Tas pats sakāms par XVIII gs. Rīgas laikrakstiem.

«Rigische politische Zeitung»

(1778—1797)

LPSR ZA Fundamentālajā bibliotēkā atrodas šādi laikraksta numuri: 1778, Nr. 1; 1787, Nr. 1—18; 20—104; 1789, Nr. 33.

Ar 1797. g. 36. numuru līdz 1913. g. laikraksts iznāk ar nosaukumu

¹ R. pol. Ztg., 1794, Nr. 63.

² Al'tements A. Vidzemes zemnieku reformas jautājums 1795.—97. g. R., [b. g.] 47. lpp.

³ Karlsons Ž. Brīvības propaganda un franču emisāri Latvijā 1794.—1812. g. (Latvijas Vēst. Inst. Zurn., 1937, Nr. 4, 578. lpp.)

⁴ Latvijas PSR vēsture, 1. 274. lpp.

⁵ Киричников А. Московские Ведомости в 1789 году и начало французской революции. [Б. м. и г.], с. 450.

⁶ Turpat, с. 453.

«Rigasche Zeitung». Fundamentālajā bibliotēkā ar iztrūkumiem atrodas šī laikraksta numuri no 1801. līdz 1857. gadam.

LPSR Valsts bibliotēkā glabājas «Rigische politische Zeitung» pilns komplekts no 1778. līdz 1797. gadam.

Ar nosaukumu «Rigasche Zeitung» ar nedaudz izņēmumiem arī saglabājušies visi laikraksta numuri.

*   *
*   *

Aplūkojot Rīgas laikrakstu attīstību, jāatzīst, ka tās sākumi nav saistāmi tikai ar periodiskās avīzes «Rigische Novellen» iznākšanu vai ar avīžu ieviešanu no Kēnigsbergas un citurienes, bet meklējami jau agrāk. Kā rakstā konstatēts, avīzes Rīgā jau iespiestas pirms 1681. gada.

Novērtējot XVII gs. avīzes «Rigische Novellen» lomu tā laika rīdzinieku kultūras dzīvē, jāatzīmē, ka šī avīze, kaut gan tā nebija izdota plašu masu vajadzībām, tomēr bagātināja lasītāju zināšanas par citām zemēm, deva jaunas idejas, kļūdama rīdziniekiem it kā par vienotāju saiti ar ārpusauli un citām tautām.

XVIII gs. Rīgas laikraksti bija domāti galvenokārt tirgotājiem un pieskaņojās pastāvošajai feodālajai iekārtai, tomēr atsevišķos rakstos jau ieskanas apgaismības ideju izraisītā dzimniecības kritika. Ārzemju ziņās atainojās franču buržuāziskā revolūcija, kas nepalika bez atbalss arī mūsu zemē.

XVIII gs. avīzēm, sevišķi «Rigische Anzeigen», bija praktiska nozīme ne vien tirgotāju, bet arī Rīgas darbaļaužu dzīvē, jo laikrakstā publicētie valdības un rātes rīkojumi attiecās uz visiem Rīgas iedzīvotājiem. Kā latviešu, tā arī citu tautību strādnieki un amatnieki avīzē varēja ievietot ne vien pirkšanas un pārdošanas sludinājumus, bet arī savus darba piedāvājumus.

Kā vēstures avots, kas sniedz bagātus materiālus Rīgas sabiedrības šķiru attiecību pētišanā, jāizceļ jo sevišķi avīze «Rigische Anzeigen», kas spilgtāk par pārējiem apskatītajiem izdevumiem atspoguļo tā laika Rīgas feodālo sabiedrību tās pret-runīgajā dažādībā.

No vienas puses — Rīgas kultūras dzīve pacēlusies apgaismības ideju līmenī — cilvēki lasa Voltēra, Ruso u. c. filozofu darbus, apmeklē teātri, koncertus, iespiež rakstus, kas kritizē dzimniecību. No otras puses, tajā pašā Rīgā patricieši vēl

savos namos nodarbina dzimtļaudis, tos pērk un pārdod līdzīgi priekšmetiem.

Laikrakstu slejas bagātīgi atklāj ļoti asas šķiru pretrunas un līdz ar to kļūst par vērtīgu avotu sava laika kultūras un šķiru attiecību pētīšanai.

М. А. ТАУБЕ

РИЖСКИЕ ГАЗЕТЫ В XVII И XVIII ВВ.

Резюме

Цель настоящей статьи — ознакомить читателей со старейшими газетами, выходившими в Риге в XVII—XVIII вв., находящимися в фондах сектора редких книг и рукописей Фундаментальной библиотеки АН Латвийской ССР, а частью — в Государственной библиотеке Латвийской ССР. Эти газеты являются ценным, но до сих пор мало использованным историческим источником. С целью побудить читателей к дальнейшим исследованиям в статье раскрывается содержание трех газет: «Rigische Novellen» (предполагаемый год основания — 1681), «Rigische Anzeigen» (основана в 1761 г.) и «Rigische politische Zeitung» (основана в 1778 г.). Попутно дается краткий обзор возникновения и развития газетного дела в Риге. Используя новые материалы, автор констатирует факт неперIODического выхода газет в Риге уже до начала издания периодической «Rigische Novellen».

Обслуживая в основном торговое сословие и тесно примыкая к общеполитической линии господствующей феодальной монархии, старейшие рижские газеты, помимо воли их руководителей, отразили на своих страницах (главным образом в объявлениях) вопиющие недостатки крепостничества и критику этого строя с позиций Великой французской буржуазной революции и зарождающейся эпохи просвещения.

Центральное место в статье занимает обзор газеты «Rigische Anzeigen», которая наиболее широко отражает классовые взаимоотношения жителей Риги, дает ценные сведения по экономике, этнографии, истории медицины, и о культурной жизни рижан. Многочисленные объявления по розыску сбежавших

крепостных свидетельствуют о стремлении последних вырваться из ярма рабства, влиться в массы трудящихся Риги. Наблюдается также заинтересованность рижской буржуазии в тайной поддержке беглецов с целью получения дешевой рабочей силы. Ценный материал для исследования быта рижского трудового люда дают помещенные в газетах предложения труда и другие объявления. Читая сообщения о выходе в свет трудов французских энциклопедистов и рядом — объявления о купле-продаже семей крепостных, читатель получает яркое представление об острых классовых и иных противоречиях периода начинающегося распада феодализма.

Анализируя содержание газет, отражающих внешне- и внутриполитическую жизнь и быт феодального общества XVII и XVIII вв., автор попутно характеризует направление, политические тенденции этих изданий. Рассмотрение доведено до 1800 г., вне поля зрения автора остались издания морально-дидактического содержания и серийные сборники научных статей (например, «*Nordische Miscellaneen*» и т. п.).

IZDEVNIECĪBA «DZIRCIEMNIEKI»
Lappuse no latviešu grāmatniecības vēstures

Svarīgiem notikumiem bagāts bija laiks, ko no 20. gs. sākuma līdz 1917. gadam pārdzīvoja cariskā Krievija un līdz ar to arī latviešu tauta. Divi viens otram ar desmit gadu lielu atstarpi sekojoši kari (karš ar Japānu un pirmais pasaules karš), ekonomiskas krīzes un zemnieku nemieri, 1905. gada revolucionāro cīņu vētra, kas pāršalca visu zemi, — tie bija izšķiroši notikumi, kas līdz pat pamatam satricināja cariskās Krievijas valsts balstus, pašķīra ceļu sociālistiskās revolūcijas uzvarai un apspiesto tautu atbrīvošanai 1917. gada Oktobrī.

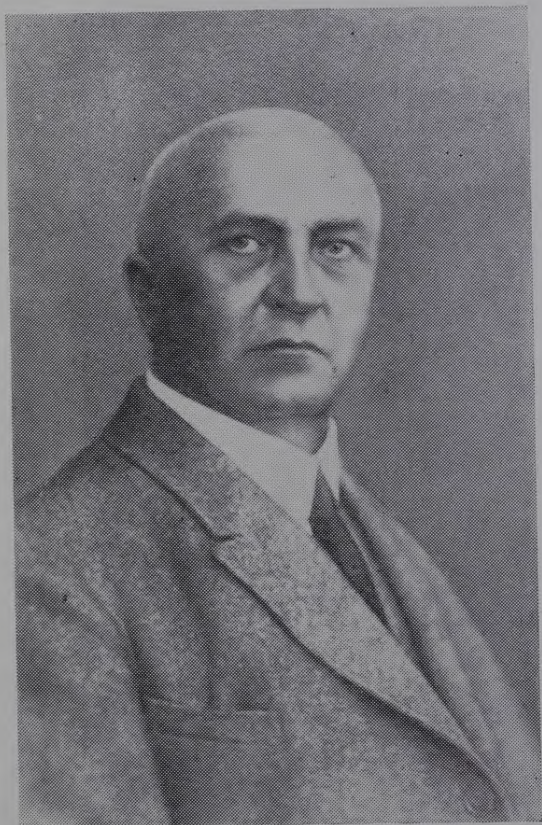
Daudzveidīgie sabiedriskās un politiskās dzīves procesi šai buržuāziski demokrātisko revolūciju periodā dziļi ietekmēja un paātrināja arī literatūras attīstību. Ne vien vecie, jau klasiskā ieejošie, bet arī jaunie, tieši šīnī laika posmā izaugušie un nobriedušie rakstnieki, kā to varam vērot arī pie «Dzirciemnieku» izdevumiem, nāca klajā ar ievēribas cienīgiem sacerējumiem, kas cēla latviešu progresīvās literatūras līmeni. Vēl spēcīgāk nekā Jaunās strāvas periodā, no kuras izauga Tautas dzejnieks Rainis (1865—1929), publicists J. Jansons-Brauns (1872—1917), Tautas rakstnieks E. Birznieks-Upītis (1871—1960) u. c., šajā laikā nostiprinājās demokrātiskās tendences literatūrā, rosmi guva revolucionārais vārds pagrīdē. Izcils notikums divdesmitā gadsimta pirmajā gadu desmitā bija Raiņa dzejoļu krājumi «Tālas noskaņas zilā vakarā» (1903), «Vētras sēja» (1905), «Jaunais spēks» (1907), «Tie, kas neaizmirst» (1910), kas tautu mobilizēja un iedvesmoja atbrīvošanās cīņām, arī iestājoties reakcijai pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves. Tādi darbi neļāva tautas progresīvajai daļai ieslikt pesimismā, zaudēt cerību nākamībā uzvarēt.

Baigas bija 1905. gada pēdējo mēnešu dienas un viss 1906. gads, tāpat 1907. gads ar nežēlīgām represijām, revolucionāru vajāšanām un bēdēšanām, ar brīvības cīnītāju māju un mantības iznīcināšanu, ar «meža brāļu» bēguļošanu un dzīvošanu salā un pusbadā. Taču cīnītājus tas nesalauza, viņu revolucionāro spēku nesatrieca. Kaut gan Stolipina reakcijas gados Latvijas Sociāldemokrātija un citas proletariāta organizācijas cieta lielus un smagus zaudējumus (no 14 000 LSD biedriem 1907. gadā bija palikuši vairs tikai 3500), Latvijas Sociāldemokrātija tomēr nebija nolikusi ieročus, bet plecu pie pleca ar citu tautu revolucionāriem turpināja cīņu pagrīdē vai emigrācijā.

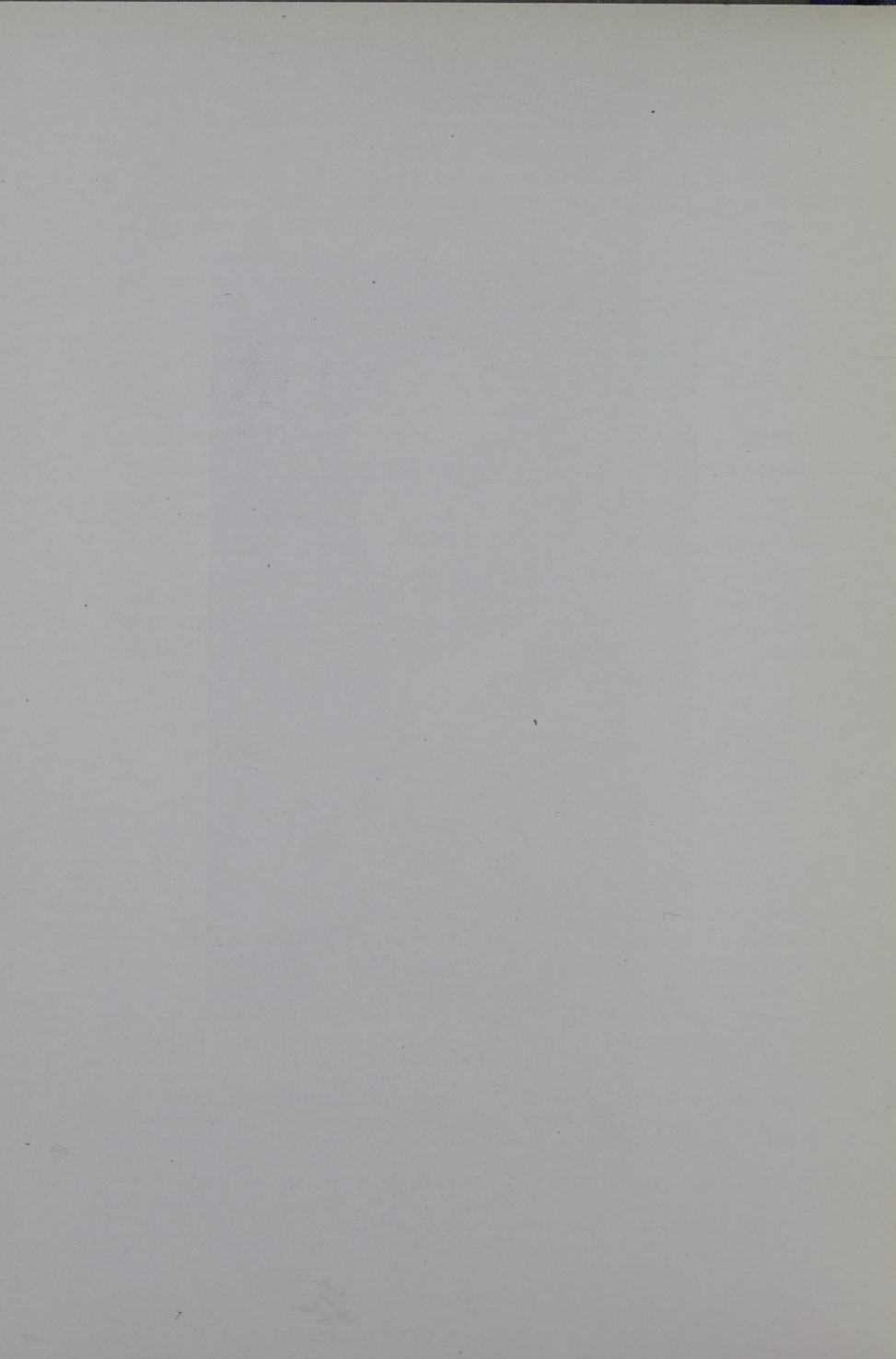
Vairīdamās no vajāšanām, daļa aktīvāko progresīvo un revolucionāro rakstnieku, to vidū arī Rainis un Aspazija, šai laikā bija atstājuši Latviju, lai ar literatūras palīdzību uzturētu dzīvu latviešu tautas cīņas garu. Citi progresīvie rakstnieki slēpās dziļi Krievijā vai bēguļoja tepat Latvijā. Soda ekspedīciju draudi un trūkums smagi skāra ne tikai viņus, bet arī visu rakstniecību. Reakcijas tiešās sekas bija arī tas, ka veselīgas domas un laikmetīgu, dziļi dzīvē tvertu tēlu un notikumu vietā priekšplānā sāka iznirt dekadence.

Sai laikā, daļēji tāpēc, lai atbalstītu reakcijas spēku un soda ekspedīciju vajātos rakstniekus, kā arī spējīgus jaunus rakstniekus, bet galvenokārt lai veicinātu progresīvo reālistisko literatūru, Ernests Birznieks-Upītis bija nācis uz domām nodibināt savu izdevniecību. Pirms tam viņš jau bija iesaistījies dažos sabiedriskos izdevniecību pasākumos (apgāds «Spēks» u. c.), tos atbalstīdams materiāli un morāli un dzīvodams līdzī to liktenim. Taču līdz galam tie viņa spēkus nebija izsmēlušī, dažreiz arī neapmierināja idejiski, kā, piemēram, A. Ķeniņa un A. Saulieša 1904. gadā nodibinātā izdevniecība «Zalktis», kur paspārni atrada arī dekadence, kas Birzniekam-Upītim bija nepieņemama. Nosūtīdams 1905. gada 11. janvārī Birzniekam-Upītim uz Baku grāmatas, A. Saulietis jautā, ko viņš sakot par «Zalkša» pirmo izdevumu.¹ Bet tā paša 1905. gada 5. aprīlī

¹ 1904. g. nodibinātā izdevniecība «Zalktis» izdeva rakstu krājumu, vel-tītu mākslas un kritikas jautājumiem, — «Zalktis» 1.—4. (1906—1908), pēc tam žurnālu ar tādu pat nosaukumu. Sākot ar 1904. gadu, šī izdevniecība laida klajā arī A. Saulieša, J. Poruka u. c. rakstus. Šeit Saulieša pavad-vēstulē izteiktais jautājums Birzniekam-Upītim kā izdevniecības līdzdalībniekam zīmējas uz «Zalkša» izdoto Saulieša kopoto rakstu 1. sējumu: Kopotī raksti. 1. sēj. Zim. V. Purviša, J. Rozentāla un J. Madernieka. Rīgā, 1904.

*Latvijas PSR Tautas rakstnieks
E. Birznieks-Upitis*

A. Saulietis grāmatu sūtījumu jau pavada ar vārdiem: «Tas viens kopotu dzejoļu sējums ir Jūsu dalībnieka eksemplārs, to lūdzu saņemiet no «Zalkša» puses; pārējie četri eksemplāri un mazās grāmatiņas pārdošanai Kaukāziešiem.»¹ Vēl konkrētāk 1906. gada 22. martā Saulietis Birzniekam-Upītim raksta: «Vakar nosūtīju Jums vienu grāmatu — Poruka dzejas. Tā — Jūsu «Zalkša» dalībnieka eksemplārs.² Neņemiet ļaunā, ka viss nāk tik briesmīgi gauši: posta laiks, ko pārdzīvoja un pārdzīvo mūsu nelaimīgā dzimtene, tura visu kā važās. — Arī ar šo grāmatu bija daudz krusta...»

Tā tas turpinās, līdz kamēr Birznieks-Upītis nodibina savu izdevniecību un pārtrauc līdzdalību «Zalkša» izdevniecības darbā, kaut gan vēl 1907. gada 27. martā A. Saulietis viņam ziņo, ka izdevniecībai klāļoties diezgan pagrūti, kaut arī zaudējumu neesot, un sola drīzumā Birzniekam-Upītim piesūtīt siku pārskatu. Tomēr pie progresīvām izdevniecībām Birznieks-Upītis joprojām pieturas. Viena no tādām ir izdevniecība «Spēks», par kuru, saukdams to par «mūsu apgādniecību», Birznieks-Upītis vēl 1907. gada 31. martā, kad sākusies jau «Dzirciemnieku» izdevniecības darbība, Rainim uz Kastaņolu rakstītā vēstulē runā plašāk, domādams turpat arī par citiem progresīviem izdevējiem un izdevniecībām.

«Atstāstīšu Jums no paša gala mūsu apgādniecības lietu, tad redzēsiet, kāds man šimbrīžam ar to sakars. Parīzē ar Jankavu³ un Siliņu⁴ spriedām, ka J [ankavam] un Jums sakrājušies vairāki manuskripti, bet neesot attiecīgu izdevēju. Baumanis būtu labs

¹ A. Saulietis. Kopoti raksti, 2. sēj. Dzejas. Rīgā, 1904. Šis sējums nosūtīts kā «Zalkša» izdevniecības dalībniekam. Pārējie tā paša sējuma eksemplāri un mazās grāmatiņas (atsevišķi novilkumi no šī sējuma) domāti izplatīšanai, pārdošanai, jo no visām izdevniecībām, kurās Birznieks-Upītis bijis līdzdalībnieks vai kuras atbalstījis idejiski un ar naudas līdzekļiem, viņš parasti ņēmis grāmatas izplatīšanai latviešiem, kas tolaik dzīvoja un strādāja vai arī kādu laiku uzturējās Kaukāzā.

² J. Poruks. Kopoti raksti, 1. sēj. Dzejas. Zim. G. Šķiltera. Rīgā, 1905.

³ Jānis Jankavs (1886—1918), publicists, renegāts, sākumā piedalījies revolucionārajā kustībā, emigrējis, tad pārgājis reakcionāru pusē, pārnācis dzimtenē un nīkni sācis apkarot ne vien revolucionārus, bet visu progresīvo.

⁴ Vilis Siliņš (1874—1935), kooperators, tuvs Raiņa draugs un domu biedrs, ilgāku laiku pēc 1905. gada kustības, kurā bija piedalījies, nodzīvojis emigrācijā. Pārnācis Latvijā, darbojās kooperācijā.

izdevējs, kurš negribot nekādas peļņas priekš sevis, bet viņam neesot kapitāla pasākumam.¹ Es B[aumani] nepazīnu, bet Jankavs (un arī Siliņš) par viņu ļoti labi atsaucās un bažījās vienīgi par to, ka viņam varbūt Rīgā neļaus dzīvot. Tādam gadījumam tad gribēju piedabūt Inniņbergi.² Izteicos, ka gada laikā tad varētu pamazām piegādāt izdošanai 1000—1200 rub. Šādu summu Jankavs ar Siliņu atzina par pilnīgi pietiekošu, jo Gulbim³ no iesākuma neesot bijis vairāk par 800 rub. Rakstīju par to Inniņbergim, lai pārrunā lietu tuvāki ar B[aumani], kā viņi nospriedīs, būsū mierā; pats no savas puses neuzstādu nekādas noteikumus; mans pamata princips šai lietā ne peļņa, bet veicināt labu lietu. No Inniņberģa nekādas ziņas, lai gan pēc tam vairākas reizes par to atkārtāju. Domāju, ka Inniņbergs kā ģimenes tēvs būs baidījies no iekrišanas. Tikai nesaprotu, kādēļ nekā neatbildēja...»

Izsakot savas domas par izdevniecību «Spēks», Birznieks-Upītis raksta: «... Par visu izdevumu pasākumu manas domas būtu šādas: «Spēku» vajadzētu izvērst par tādu izdevumu, kāds krieviem ir «Знание»...» Izklāstot savus priekšlikumus par izdevniecības finansēšanas pamatiem, Birznieks-Upītis raksta: «... manas domas būtu šādas: ieskaitīt galvenos līdzstrādniekus kā izdevuma līdzīpašniekus, pie kam daļu no honorāra pēc vēlēšanās izmaksā tūliņ, citu atstāj (deļ pareizākas aprēķināšanas varbūt pret maziem %) izdevumā un pēc ielikta darba vērtības aprēķina peļņu no ienākumiem. Piemēram, Jūsu «J. Spēks» novērtēts uz 300 rub.; 100 r. Jūs būtu jau dabūjuši. 200 r. paliktu šimbrīžam iekšā kā apgrozāmais kapitāls un dalītos līdzīgi

¹ Par tolaik iecerēto un drīz arī nodibināto izdevniecību «Spēks», kas izdeva J. Raiņa dzejoļu krājumu «Jaunais spēks» un vēl kādus citu autoru darbus, plašāk runā J. Riekstiņš rakstā «Kā tika izdots Raiņa «Jaunais spēks»» (Literatūra un māksla, 1964, 19. dec. Nr. 51, un 1965, 20. febr. Nr. 8). J. Riekstiņš noskaidrojis zīmīgus datus arī par pašu izdevniecības «Spēks» noorganizētāju un vadītāju Indriķi Pētera dēlu Baumani, pēc nodarbošanās fotogrāfu, kuru Birznieks-Upītis šeit savā vestulē tikai īsi sauc uzvārdā.

² Jēkabs Inniņbergs (arī Inninbergs, Inninberģis, 1874—1925), grāmatvedis Rīgā, publicējis arī dzejoļus ar pieņemtu vārdu Bangaitis.

³ Ansis Gulbis (1873—1936), pazīstamais grāmatizdevējs, Raiņa draugs, izdevis daudzus viņa un Aspazijas darbus, arī kopotus rakstus. Bija spiests kādu laiku pavadīt emigrācijā. Viņa nodibinātā izdevniecība pastāvēja no 1903. līdz 1940. gadam.

peļņā; rakstus un honorārus varbūt noteiktu Jūs ar Jankavu un Baumanī (zināms, arī par to visiem trim jānosaka kāda atlīdzība). Tā ar laiku varbūt sarastos pietiekoša summa kādam periodiskam izdevumam; līdz tam laikam, domājams, pienāktu labāki laiki, Jūs ar Jankavu atgrieztos un saņemtu savās rokās rediģēšanu (par to mēs jau arī Parīzē reizēm fantazējām; mana otra ideja bija latviešu tautas augstskola, pie kuras Jankavu jau aicināju kā profesoru). Kā «Spēka» dibinātājus ieskaitītu: Aspaziju, Baumanī, Jankavu, Jūs, Siliņu un Upītu.¹ Tālāko locekļu-līdzstrādnieku uzņemšana ar pilnām tiesībām vienbalsīgi caur jau esošiem locekļiem.»

Turpinot vēstuli, Birznieks-Upītis vēlas, lai Rainis izsakās par tajā izklāstītām domām: «... No izteiktā Jums vismaz būs saprotamas manas pamata domas. Ja Jūs tām piekrīst, tad dēvētu uzstrādāt pamatīgāki un likt arī citiem priekšā. Domāju, ka arī tie tad piekrīst. Gaidīšu, kā Jūs par to izsacīsieties.»²

Sī Birznieka-Upīša vēstule paver zināmu ieskatu «Dzirciemnieku» izdevniecības priekšvēstures apstākļos, norāda uz Birznieka-Upīša lielo interesi un aktivitāti progresīvu izdevniecību jautājumos un uz viņa gādības pilnajām attieksmēm pret Raini, Aspaziju un citiem grūtos apstākļos nokļuvušiem rakstniekiem un kultūras darbiniekiem. Bez tam konkrēti te runa ir it sevišķi par izdevniecību «Spēks», ko Birznieks-Upītis joprojām vēl ilgi atbalsta un veicina arī pēc tam, kad jau darbojas viņa «Dzirciemnieki», pie kuru apskata tagad pāriešu.

*   *
*
*
*

Savā autobiogrāfijā «Mans dzīves stāsts» Ernests Birznieks-Upītis raksta: «Pēc 1905. g. revolūcijas satiekoties ārzemēs ar vairākiem emigrantiem, izvirzās jautājums par grāmatu izdošanu. Bija nodomāts par šo ideju ieinteresēt vairākus vietās un maizē palikušos, bet tas nebija tik viegli izdarāms. Pagāja ilgāks laiks, bet dalībnieku neradās. Sāku viens pats, un 1908. g.

¹ Andrejs Upītis (dz. 1877.), tagad Tautas rakstnieks, jau tolaik bija ieguvis plašu ievēribu ar stāstu «Pilsoņi» (1907), kritikām un literatūrvēsturiskiem sacerējumiem.

² Dažādu iemeslu dēļ (gan cenzūras, gan materiālo apstākļu dēļ) no iecerētā pasākuma nekas liels nav iznācis. J. Raiņa Literatūras muzejs (turpmāk — RLM), Raiņa f. 105707.

beigās iznāca pirmā grāmatiņa «Dzirciemnieku» izdevumā.»¹ Vēl skaidrāk par savu pasākumu cienijamais rakstnieks izsakās rakstā «Rainis un Dzirciemnieku izdevniecība».²

Ārzemju ceļojumā 1906. g., kad Latvijā plosījās ģenerālgubernatora Sologuba un vietējās muižniecības atbalstītās soda ekspedīcijas, vajājot ne vien revolucionārus, bet arī viņu līdzjutējus, Birznieks-Upītis Parīzē sastapis diezgan daudz latviešu un poļu emigrantu. Parasti viņi tur satikušies kādā poļu ēdnīcā. «Pastāvīgie ēdnīcas apmeklētāji, kurus labi atceros, bija kooperators Siliņš, skolotājs Kauls no Ziemeļvidzemes un kāds bāls «dzejnieks» Miķelsons, pēc amata drēbnieks. Ja nemaldos, viņam bija iznācis dzejoļu krājums «Tuksneša ceļotājs».³ Spriedām te par «Kopuma» izdošanu Raiņa redakcijā. Arī Rainis bija piesolījis atsūtīt kādus rakstus «Kopumam».⁴

Decembrī, kad jau taisījos braukt atpakaļ uz Baku, saņēmu no Raiņa un Aspazijas vēstuli ar uzaicinājumu apciemot arī viņus Lugaņā.»⁵

Birznieks-Upītis labprāt paklausījis aicinājumam un nolēmis atceļā uz mājām iegriezties Kastaņolā pie dzejniekiem.

«Bernē pie Benkendorfa biju tieši Jaungadā,» šais atmiņās viņš turpina, «un otrā janvārī devos tālāk caur Lugaņu, Milānu, Venēciju un Vīni uz Kaukāzu. Izbraucot no Bernes, telegrafēju uz Kastaņolu, un Rainis bija atnācis stacijā pretim.» No stacijas viņi gājuši uz Raiņa dzīvokli, kur brīdi uzkavējušies, un tad abi ar Raini izgājuši pastaigāties un sākuši runāt par domāto grāmatu izdošanu, par izdevniecību. Rainis šaubījies, vai varēsot ko panākt, jo tāds pasākums kā grāmatu izdevniecība parasti prasot lielu kapitālu. Birznieks-Upītis paskaidrojis, ka Kaukāza latvieši, salīdzinot ar apstākļiem Latvijā, atrodoties daudz labākā stāvoklī, pelnot lielākas algas (Vilis Hertelis, skolotājs Freijs, kā arī vairāki jūrnieki), bieži esot izteikušies, ka labprāt piedalītos kādā derīgā pasākumā, ieguldot tur savu naudu. Bet Rainis tomēr šaubījies, jo bieži vien esot tā, ka vār-

¹ Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. 2. d. Kārļa Egles sakārt. un bibliogr. Rīgā, 1924, 10. lpp.

² Karogs, 1946, Nr. 4/5, 445.—446. lpp.

³ J. Miķelsons. Tuksneša ceļotājs. Dzejas. Rīgā, Emilijas Bauman[es] apg., 1906, 48 lpp. ar ģīm.

⁴ Kopums, 1. Zinātniski un beletr. raksti. J. Raiņa red. Rīgā, «Spēks», 1907, 100 lpp.

⁵ E. Birznieks-Upītis. Rainis un Dzirciemnieku izdevniecība. — Karogs, 1946, Nr. 4/5, 445. lpp.

dos visi esot devīgi, bet, kad jādod, tad pēdējā brīdī velkoties atpakaļ.

Talākā Raiņa un Birznieka-Upīša saruna jau konkrētāka, tuvāka iecerētajai lietai: «Ja būs tā,» Birznieks-Upītis teicis, «tad palikšu viens pats. Man patiesi tagad ir tā, ka nezinu, kur naudu likt: pelnu 300 rubļu mēnesī un saņemu arī apmēram tikpat gratifikācijas, bet savus izdevumus pilnīgi sedzu ar 30 rubļiem mēnesī. Pārējo naudu varu ieguldīt izdevniecībā.»

«Bet kā tad visu to ierīkosit un darīsīt?»

«Man Rīgā strādā kāds labs draugs Inīņbergs kuģniecības biedrībā «Austra». Esam viena pagasta bērni. Viņš visādā ziņā piekritis manam nodomam vai nu kā līdzdalībnieks jeb par atalgojumu no katras grāmatas. Aizsūtīšu viņam sākumā kādus pāris tūkstošus papīram. Tipogrāfijām arī nav jāmaksā, kamēr grāmata nav iespiesta. Bet honorārus līdzstrādniekiem sūtīšu tieši no sevis.»

«Bet kādi domāti līdzstrādnieki?»

«Vēl ne ar vienu konkrēti neesmu runājis, bet ceru, ka neatteiksities Jūs ar Aspaziju, Jansons-Brauns, J. Bērziņš¹, Sudrabu Edžus...»

Rainis sniedza man roku, ko spiedu par zīmi, ka viņš piekrit manam nodomam...

Kad izšķīrāmies, sākās sarakstīšanās un darbība.»²

No visa šeit teiktā spriežot, pastaiga un saruna notikusi 1907. gada 2. janvārī, un to tad arī varam uzskatīt par izdevniecības dibināšanas dienu, par organizēšanas sākumu. Zīmīgi, ka pirmie autori, ko Birznieks-Upītis aicina līdzdarboties un apsūtīt jaunajai izdevniecībai savus darbus, ir tautā populārie izcilie dzejnieki, tolaik trimdinieki, Rainis un Aspazija. Šīs pastaigas laikā Birznieks-Upītis ir jau galīgi izšķīries, ka jāizdod idejiski un mākslinieciski vērtīgas, lētas grāmatas, lai veicinātu latviešu tautā progresīvas kultūras attīstību, lai celtu latviešu rakstniecības līmeni un atbalstītu tos dedzīgos cīnītājus par darba tautas labāku nākotni, kuri, reakcijai iestājoties, izklīduši malu malās un palikuši bez eksistences līdzekļiem. «Dzirciemnieku» izdoto grāmatu saraksts, Birznieka-Upīša daudziem sniegtais ma-

¹ Jānis Bērziņš-Ziemeļis (1881—1937) — viens no ievērojamākajiem LSD un KSDSP darbiniekiem.

² E. Birznieks-Upītis. Rainis un Dzirciemnieku izdevniecība. — Karogs, 1946, Nr. 4/5, 446. lpp.

teriālais pabalsts (kaut vai avansa veidā) un viņa sarakstīšanās ar autoriem rāda, ka tas patiesi ir vērtīgs pasākums tādā drausmīgā laikā, kāds pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves bija tā sauktās Stolipina reakcijas laiks.

*   *
*   *

Kā jau Birznieks-Upītis savās atmiņās atzīmē, no Šveices mājās, Baku, pārbraucis, viņš sācis rīkoties — sarakstīties ar autoriem un ar iecerētajiem palīgiem apgāda noorganizēšanā.

Lai no tālā Kaukāza varētu vadīt grāmatniecības pasākumu Latvijā, turklāt tādu, kas tautā vēl nebija pazīstams un ko no visām pusēm ielēna nostiprinājušies, konkurences spējīgi kapitālistu grāmatu apgādi ar grāmatveikaliem pie tiem (piemēram, D. Zeltiņš-Golts, Augusts Golts, J. Brigaders u. c. Rīgā, J. Neimanis, H. Alunāns u. c. Jelgavā, J. Ozola izdevniecība Cēsīs, P. Skrastiņš Valmierā utt.), tad pie darba bija jāķeras ar lielu nopietnību. Kam varētu uzticēt visa kārtošānu un vadību Rīgā? Kas to darītu tikpat dedzīgi un nesavtīgi, kā Birznieks-Upītis pats būtu darijis? Tie bija jautājumi, kas izvirzījās vispirms, lai labo nodomu īstenotu dzīvē.

Laimīgā kārtā Birzniekam-Upītim tolaik Rīgā bija, kā viņš pats saka, novadnieks un labs draugs Jēkabs Inīņbergs, kas strādāja par grāmatvedi lielajā kuģniecības sabiedrībā «Austra» un praktiskos jautājumus labi pārzināja. Viņš ne vien mīlēja literatūru, bet arī pats dzejoja. Kā sava pagasta cilvēku un draugu, Birznieks-Upītis viņu jau sen labi pazina un zināja, ka viņš ir enerģisks, uzņēmīgs, izdarīgs cilvēks, uz kuru var pilnā mērā paļauties. Tāpēc Birznieks-Upītis sarunā ar Raini par izdevniecības organizēšanu viņu ne tikai piemin, bet arī izsaka pārliecību, ka viņš uzņemsies kārtot lietas praktisko pusi, kas saistīsies ar grāmatu izdošanu un izplatīšanu Rīgā: rūpēsies par papīra un citu materiālu sagādi, iespiešanu un komisiju kārtošānu grāmatnīcās, veiks naudas operācijas bankās, kā arī iekārtos kaut vai pavisam vienkāršu grāmatvedību, lai pašiem būtu pārskats par izdevniecības darbu. Paša Birznieka-Upīša ziņā atradīsies galvenām kārtām izdevniecības idejiskā vadība, autoru un izdodamo darbu izvēle, v i s a noteikšana.

Pašaurā, trūcīgā dokumentācija un sarakstīšanās, cik tās sa-

glabājies, rāda, ka izdevniecības dvēsele bija Birznieks-Upītis.

J. Inīņbergs tiešām nav atteicies, bet uzņēmies praktisko darba daļu. Tā divi Dzirciema pagasta dēli sapratušies, un bez kādiem sevišķiem līgumiem un deklarācijām radusies izdevniecība «Dzirciemnieki», kas visu laiku atradusies viņu ziņā līdz pat pirmajam pasaules karam, kad tās darbību 1915./1916. gadā kara apstākļu dēļ vajadzēja pārtraukt. Bet arī tad vēl Birznieks-Upītis «sēj uz cerības», atbalstīdams vienu otru grūtībās nokļuvušu rakstnieku ar prāviem avansiem, īstenībā neatmaksājamiem un neatmaksātiem. Viņš domā, ka beigsies karš un «Dzirciemnieku» izdevniecību varēs atkal atjaunot un turpināt.

No ārzemēm Baku pārbraucis un ar J. Inīņbergu pasākuma tehniskos jautājumus apsvēris un nokārtojis, Birznieks-Upītis uzsācis intensīvi sarakstīties ar autoriem, lai iegūtu manuskriptus un izdevniecība «Dzirciemnieki», kā viņi to nosaukuši, varētu uzsākt darbu.

Jo sevišķi plaša ne vien sākumā, bet arī vēlāk Birzniekam-Upītim izraisās sarakstišanās ar Raini un Aspaziju Šveicē, kuru atbalstu, Kastaņolā viesodamies, tas bija lūdzis, un viņi to bija solījuši. Šo atbalstu, kā to rāda «Dzirciemnieku» izdoto grāmatu saraksti, Birznieks-Upītis arī ir saņēmis; Raiņa un Aspazijas grāmatas sastāda sesto daļu no visiem šī apgāda izdevumiem. Tikai izdevniecības darbības sākumā bija tā iznācis, ka nevis kāds Raiņa vai Aspazijas darbs nācis klajā kā pirmais, bet gan Sudrabu Edžus tulkojumi. Te liela nozīme bijusi Sudrabu Edžus toreizējiem dzīves apstākļiem. Vairīdamies no soda ekspedīcijām, rakstnieks 1905. gada revolucionārās kustības dalībnieks, ko Birznieks-Upītis pazina pēc viņa rakstiem un ļoti cieņā, bija aizbraucis pāri Urāliem uz Sibīriju un nonācis trūkumā. Kā Sudrabu Edžus pats Birzniekam-Upītim 1907. gada 25. martā raksta, viņš kļīstot pa pasauli, pa Āziju un Eiropu jau 15 mēnešus un nevarot atrast piemetnes. Tālāk viņš jautā, vai Birznieks-Upītis nevarot dienvidos kaut kur izgādāt viņam kaut vai sarga vietu. Birznieks-Upītis tūliņ atsaucies, aicinājis Sudrabu Edžu uz Baku, aizsūtījis pat ceļanaudu ar piezīmi, ka noteikti darbs būs, lai tik brauc uz Baku. Jo «... biju patlaban nodibinājis «Dzirciemnieku» izdevniecību (Retmans. — K. E.) un te vajadzēja gan oriģinālu, gan tulkojumu».¹

¹ E. Birznieks-Upītis. Atmiņas par Sudrabu Edžu. — Skolotāju Avīze, 1949, Nr. 4, 27. janv.

Sudrabu Edžus 1907. gada 23. aprīlī Birzniekam-Upītim ziņo, ka vēstuli saņēmis, esot ļoti priecīgs un pošoties ceļā. Drīz viņš arī ieradies Baku pie Birznieka-Upīša. Jau otrā rītā, kā Birznieks-Upītis savās atmiņās izsakās, Sudrabu Edžus paņēmis dažus mazākus Tolstoja, Gogoļa un Garšina stāstiņus tulkošanai «Dzirciemniekiem», sēdies pie galda un sācis strādāt. Tā kā Sudrabu Edžus tulkotie Garšina un Tolstoja stāsti ir pirmie gatavie manuskripti, kas nonākuši «Dzirciemnieku» izdevniecībā, tad tie arī aizņem izdoto grāmatu sarakstā pirmās vietas (numurus).¹ Vēl tā paša 1907. gada 30. novembrī viņš ir gan parakstījis kvīti, ka pārdod par 50 rubļiem Birzniekam-Upītim arī savu episko dzejojumu «Kā Pēters izlīga ar Mozu», tomēr šis darbs «Dzirciemnieku» izdevumā ne tolaik, ne arī vēlāk nav parādījies. Bija jādod vārds arī citiem autoriem, kas gaidīt gaidīja savu kārtu, cits jau avansu saņēmis, cits atkal, lai tādu saņemtu.

Vēl arvien plosījās reakcija, prasīdama jaunus revolucionārās un progresīvās intelīģences upurus. 1907. gada 30. maijā Birznieks-Upītis Rainim raksta: «Nupat lasīju, ka B[aumanis] saņemts, kratot Raņķa gr[āmatu] veikalu...² Baidos ļoti, ka arī J[ankavs] būs iekritis.»³

Un atkal tā paša 1907. gada 5. decembrī: «Lasīju dažas dienas atpakaļ, ka Rīgā ejot atkal pa vecam — aresti, aresti un atkal aresti. Starp citiem saņemts kāds Indriķis Baumanis un tiekot meklēts no policijas kandidāts J. Pliekšāns.⁴ Arī mēs gaidām apciemojumu no Rīgas kārtībniekiem — varbūt pat, ka jau ieraušies.»⁵

Tāpēc Birznieks-Upītis paliek vēl joprojām nomodā arī par tādām izdevniecībām kā «Spēks», kur noteikšana progresīvajiem līdzstrādniekiem. Un tas notiek taņī pašā laikā, kad jau nodibināta izdevniecība «Dzirciemnieki». Vēstulēs vēl joprojām par to vērtīgas ziņas, zīmīgi, kaut aprauti, izteicieni.

Tā 1908. gada 25. jūnijā rakstītajā vēstulē Rainim⁶, norādījis iemeslus, kāpēc tik ilgi klusējis, Birznieks-Upītis turpina: «Ta-

¹ Sk. pielikumā «Dzirciemnieku» izdoto grāmatu sarakstā 1. un 3. numuru.

² Augusts Raņķis (1875—1937), grāmatizdevējs, tirgotājs.

³ RLM Raiņa f. 105708.

⁴ J. Rainis.

⁵ RLM Raiņa f. 105712.

⁶ Turpat, 105713.

gad pa savu klusēšanas laiku piedabūju Inīņbergi¹ un sāksim izdot «mēģinājuma dēļ», kā viņš izsakās, dažas grāmatas uz tīri veikalnieciskiem pamatiem. Ja Jums un Aspazijai būtu patikšana, tad mīļi lūdzam Jūs talkā. Jūs varbūt ņemtos sakopot otru «Kopumu», pārstrādāt (varbūt arī saīsināt) «Kautsky. Karl Marx's oekonomische Lehren», sastādītu kādu rakstu par ievērojamākiem utopistiem (arī ne visai garu). Aspaziju lūgtu pārtulkot Viktora Igo «Uz nāvi notiesātā pēdējā diena» (Le dernier jour d'un condamné), tad kādu krājumiņu sastādīt no Mopasāna, Sillera labākajiem rakstiem. Varbūt Jums abiem jau ir kas gatavs vai padomā. Par visām lietām lūdzu katru reizi paziņot honorāra noteiktu summu visvēlākais līdz ar manuskripta piesūtišanu. Tā kā uzņēmums pilnīgi veikalniecisks, tad tas vajadzīgs, lai var noteikt drukājamās grāmatas cenu.

Ja Jūs būtu ar mieru mūs pabalstīt, tad lūdzu drīzumā paziņot. Daļu no honorāra varēsīm izsūtīt jau iepriekš. Lūdzu tikai atzīmēt summas lielumu.»²

1908. gada 15. novembrī rakstītā vēstulē Rainim Birznieks-Upītis sīkāk izklāsta sekojošu nodomu. Baku esot diezgan daudz latviešu emigrantu. No tiem kāds uzņēmīgs Tīdemanis sācis pagatavot pēc zviedru izgudrotāja parauga īpašu urbjamo ierīci un gada laikā, izmantodams emigrantus kā lētu darbaspēku, tā iedzīvoies naudā, ka izvērties par īstu kapitālistu — savu bijušo bēdubrāļu nežēlīgu ekspluatētāju. Tad sacēlusies revolūcija, pret viņu vērstis dumpis, un emigranti nolēmuši sākt strādāt paši uz savu roku. Bet, lai visu iekārtotu, vajadzīgs ap 600 rubļu, kuru viņiem neesot. «Beidzot nospriedām tā: sagādāju vajadzīgo naudu, par ko 20% no tīras peļņas nāks man, resp. manai grāmatu apgādniecībai. Ja ies labi, tad izdosim arī [Kārļa Marksa] «Kapitālu». Ja neies, tad būs pazaudēti 600 r., lai gan labās cerībās zaudēti. Tādēļ klusēju, jo nebija naudas virzīt izdošanu šimbrīžam uz priekšu. Lai nu ar uzņēmumu kā būdams, decembrī varēšu Jums aizsūtīt vēl 50 rub., un janvārī sāksim drukāt. Manuskriptus lūdzu sūtīt man. Aspazijas stāstus arī lūdzu.»³

¹ Te Birznieks-Upītis runā par Inīņberģa piedabūšanu tādā ziņā, ka būs darišana ne vien ar izdevniecību «Dzirciemnieki», bet arī ar tādiem pasākumiem uz sabiedriskiem pamatiem, ko Birznieks-Upītis joprojām grib atbalstīt morāli un materiāli, kā, piem., «Spēks», ar ko Inīņberģs kā «ģimenes cilvēks baidījies saistīties», vairīdamies no iekrišanas.

² RLM Raina f. 105713.

³ Turpat, 105714.

Grūti izšķirt, kur beidzas Birznieka-Upīša interese par citām viņam simpātiskām izdevniecībām un kur tas zīmējas tieši uz viņa paša «Dzirciemniekiem». Ziņa it kā par «Spēka» likvidēšanas nodomu, ko Birznieks-Upītis saņēmis no Raiņa, viņu ļoti pārsteigusi. Kaut gan Raiņa rediģētajā krājumā «Darbs» (1905. g.) izteiktajiem uzskatiem viņš [Birznieks-Upītis. — K. E.] ne visur varot piekrist, tomēr to varētu izlīdzināt, «... tā kā mūsu kopīgais mērķis ir progress un labāka sociāla nākotne, tad neredzu vēl pietiekoša iemesla «Spēka» galīgai likvidēšanai. Varbūt, ka rodas vēl kas kopīgs, kur visi varēsīm piekrist un saprasties, kā, piem., «Vecie elki» un J[ankava] raksti «Kopumā»... «Spēkam» pēc manām domām vajadzēja jau izgājušā gada beigās atrasties uz diezgan cietiem pamatiem, tā ka izdevums pats pilnīgi varēja pastāvēt un virzīties uz priekšu...» Un turpat tālāk: «Būtu gan man ļoti žēl, ja «Spēks» tā izbeigtos vai būtu jau pat izbeidzies.»¹

Tomēr Birznieks-Upītis tai pašā laikā spiests arvien vairāk pievērst uzmanību savai «Dzirciemnieku» izdevniecībai, rūpēties par to vairāk nekā par citiem. Vispirmā vietā te vērtīgu manuskriptu iegūšana kā no Raiņa un Aspazijas, tā no citiem. Tāpēc vēstules jo bieži ceļo uz Kastaņolu un atbildes no turienes atpakaļ uz Baku. Tā kā Rainis un Aspazija jau agrāk saistījušies arī ar citām izdevniecībām, tad viņu un Birznieka-Upīša starpā rodas arī pārpratumi, daži viņu piedāvātie raksti Birznieku-Upīti arī neapmierina. Tā tas ir ar Kalderona lugu «Salomejas tiesnesis», ko Rainis piedāvājis, bet Birznieks-Upītis, ar to iepazīties, nav gribējis pieņemt.² Toties tai pašā laikā nākuši klajā Raiņa «Ave sol!», «Vētras sēja», «Uguns un nakts», Aspazijas «Saulains stūrītis», par kuru Birznieks-Upītis saka, ka tas «man patīk ļoti, ļoti, ļoti labi»; pēc sarežģījumu noskaidrošanas nāk klajā Sillera lugas «Laupītāji»³ tulkojums, Čehova Raksti, An-

¹ RLM Raiņa f. 105713.

² Turpat, 16934.

³ Par Sillera lugas «Laupītāji» tulkojuma izdošanu Rainis un Aspazija bija ievadījuši sarunas ar Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļu, bet, tā kā to bija vēlējis iegūt «Dzirciemniekiem» Birznieks-Upītis, tad Iniņbergam jautājums bija jānokārto Rīgā uz vietas, ko Iniņbergs arī darījis. Birznieks-Upītis Rainim 1909. g. 19. okt. gan vēl raksta: «Par «Laupītājiem» nupat te Maskavā dabūju no Iniņberga galīgu atbildi: beigu beigās Nodaļa nospriedusi maksāt honorāru 15 rub. par loksni. Tā kā priekš Jums un manis galvenais, lai «Laupītāji» parādītos drukā, tad vislabāki, ja izdod nodaļa: 1) iznāks ātrāk klajā — vēl šo rudenī kļūs gatava, 2) uz reizi un vairāk

dreja Upīša, Linarda Laicena u. c. sacerējumi. Rakstnieku un viņu darbu izvēlē labi parādās arī Birznieka-Upīša simpātijas vai vēsums pret autoriem, pret viņu sacerējumiem un ideoloģisko virzienu.

Par Kalderona «Salomejas tiesnesi», kuru Birznieks-Upītis pats bija prasījis Rainim, viņš, manuskriptu izlasījis, atzīmē: «Salomejas tiesnesis man visai negāja pie sirds...» Un, lai gan vēl 1910. g. 10. maijā Birznieks-Upītis raksta Rainim, ka ««Demonu» un «Salomejas tiesnesi» izdosim»¹, tomēr luga, kā jau pieminēju, «Dzirciemnieku» izdevumā nav parādījusies. Tā iznāca gadus desmit vēlāk (1919) Rīgā, A. Gulbja «Universālā Bibliotēkā» kā Nr. 234/235. Toties kā tolaik, tā arī vēlāk Raiņa un Aspazijas, Sudrabu Edžus, Andreja Upīša, Jāņa Akurātera u. c. oriģinālus un tulkojumus viņš saņēmis un labprāt laidis klajā. Tanī pašā vēstulē Rainim Birznieks-Upītis vēl atzīmē: «Par «Zelta zirgu» gan man žēl, ka tas aizskrējis man garām.»² Birznieks-Upītis lūdz Raini, varbūt atļaujot viņam izdot vēl arī Puškina «Borisu Godunovu». Tā paša 1910. gada 14. jūlija vēstulē Rainim un Aspazijai Birznieks-Upītis raksta: «Tagad par «Dzirciemnieku» lietām. Tūliņ pēc «Laupītājiem» izdosim kādu no Jūsu tulkojumiem, kuru pirmo dosiet (vai Salomejas tiesnesi, Puškinu, Ļermontovu), bez tam ceru no Jums katra vēl pa jaunai lugai un jaunam dzejoļu krājumam...»³ Tomēr visi te minētie tulkojumi parādījās nevis «Dzirciemnieku» izdevumā, bet gan jaunā un rosīgā izdevēja Anša Gulbja pasāktajā «Universālajā Bibliotēkā» kā Nr. 4, 74, 234/235, kad viņš pēc emigrācijas bija ieradies atpakaļ Pēterburgā un atjaunojis savu 1903. gadā nodibināto apgādu, ķeroties arī pie jauna pasākuma — lētas, vērtīgas grāmatas laišanas tautā. Ar A. Gulbja nodibināto «Universālo Bibliotēku» «Dzirciemniekiem» bija radies it kā mazs konkurents ne tik daudz materiālajā ziņā, kā labu manuskriptu iegūšanā. Arī A. Gulbja pasākums tolaik nebija tikai peļņas pa-

izplatīties tautā un 3) mēs varēsim izdot kaut ko citu tajā vietā.» (RLM Raiņa f. 16934.) Tomēr tulkojums iznāca «Dzirciemnieku» izdevumā kā Nr. 12, nevis Derīgu Grāmatu nodaļas izdevumā. Tas notika tāpēc, ka Derīgu Grāmatu nodaļa rīkojās gausi, izdošana kavējās, Birznieks-Upītis bija paredzējis arī augstāku honorāru likmi, tāpēc Rainis šo darbu ņēmis no nodaļas atpakaļ un nodevis «Dzirciemniekiem».

¹ RLM Raiņa f. 105720.

² Rainis «Zelta zirgu» jau pirms «Dzirciemniekiem» bija apsolījis izdevniecībai «Kultūra». — RLM Raiņa f. 105720.

³ RLM Raiņa f. 105722.

sākums, jo viņš, tāpat kā Birznieks-Upītis, nedzinās pēc bagātības, bet par lētu, pat ļoti lētu maksu izdeva, īpaši savā «Universālajā Bibliotēkā», vērtīgus latviešu un cittautu rakstnieku darbus, ieguldīdams apgādā katru no savas algas atlicinātu kapeiku, gluži tāpat, kā to darīja Birznieks-Upītis. Kādu laiku viņi domā pat apvienoties un kopīgiem spēkiem censties iespējami vairāk panākt. Bet arī katrs par sevi strādādami, savu ceļu iedami, viņi devuši latviešu grāmatniecībā, kultūrā augsti vērtījamu ieguldījumu.

Par Ansi Gulbi un viņa «Universālo Bibliotēku» Birznieks-Upītis bez vismazākā konkurences rūgtuma 1911. g. 27. okt. Aspazijai raksta: «Bieži saņemu lātviešu grāmatas un katru reizi priecājos par tām kā mazs bērns. Nupat ļoti nopriecājos par Gulbja jauno pasākumu [«Universālo Bibliotēku»]. Biju par lētu grāmatu izdošanu jau sen saņojis. Labi, ka Gulbis vairs nevilcinājās, bet realizēja teicamu ideju. — Šim pasākumam mūsu kultūras gaitā liela nozīme.»¹

Jau minētajā 1910. g. 14. jūlija vēstulē Rainim Birznieks-Upītis zīmīgi turpina: «Tad ar lielu prieku apgādātu [lugu] «Uguns un nakts» (tas jau būtu otrs izdevums mūsu starpā) un «Neaizsniegts mērķis». Bet te man būtu liels lūgums: vai Jūs nebūtu ar mieru, ka abas grāmatas iznāktu kā Jūsu abu kopotu rakstu pirmās burtnīcas?

«Dzirciemniekos» esmu ielicis jau ap 3000 rub. Katru mēnesi lieku šimbrīžam vēl apmēram 100 rub. klāt, bet pati lieta virzās ļoti lēnām uz priekšu aiz labu manuskriptu trūkuma [Ret. mans. — K. E.] jeb rokā nedabūšanu (piem., Kaucka «Marksa ekonom. māc.»), tā ka tagad labu laiku atpakaļ man sāka uz mākties šaubas, vai maz turpināt? Gulbis vēl vairāk šaubas palielināja ar savu piedzīvojumu un nodomu atstāstīšanu un uzaicināšanu pievienoties viņa nākotnes projektam.²

Tagad nu gandrīz viss atkarājas no Jums. Ja Jūs dotu minētos manuskriptus (arī kopotos rakstus), tad ieliktu vēl dažus tūkstošus, ķertos enerģiskāki pie izdošanas, un lieta, paredzams, drīzumā nostātos pati uz savām kājām.»³

Tāpēc Birznieks-Upītis, saņēmis ziņu no Rīgas, ka izdevniecība «Kultūra» izpostīta un izdošanu neturpināšot, 1910. gada

¹ RLM Raiņa f. 105728.

² T. i., nodomam noorganizēt ne vien labu grāmatu izdevniecību, bet reizē ar to laist tautā arī progresīvus periodiskus izdevumus.

³ RLM Raiņa f. 105722.

22. septembrī atkal Rainim atgādina, varbūt viņš «Zelta zirgu» dotu «Dzirciemniekiem» un tai sakarībā tad paziņotu uz Rīgu, lai manuskriptu nodod Inīņbergam. Tāpat viņš Rainim dažos vārdos paskaidro izdevniecības stāvokli vispār. No vairāk nekā 3000 rub. ieguldītās paša naudas atpakaļ esot ienākuši pavisam ap 1200 rub., sākot no 1908. gada vasaras, kad iznākusi pirmā grāmata — L. Tolstoja «Muļķa Jānis», kas patlaban esot gandrīz jau izpārdota. Bet tas viss paliekot Rīgā turpmākiem izdevumiem, honorārus viņš joprojām vēl piemaksājot no sevis. Palaisties šimbrīžam uz to vien, cik ienāk atpakaļ, būtu tikpat kā ļaut visam iznikt. Ja nebūtu labu manuskriptu, tad gan varbūt neturpinātu.¹

Un tomēr viņš turpina un atkal un atkal raksta Rainim un Aspazijai, turas pie viņiem, it kā viņi būtu «Dzirciemnieku» izdevniecības īstie līdzbiedri, nevis Inīņbergs. 1911. gada 21. februārī Rainim un Aspazijai rakstītajā vēstulē Birznieks-Upītis uzsver, lai ar projektētiem un izdodamiem rakstiem griežas tieši pie viņa, jo Inīņbergs pārzina tikai izdošanas tehnisko pusi.² Ne tikai šis skaidrais, nepārprotamais norādījums, bet visa sarakste ar Raini, Aspaziju, Andreju Upīti un citiem liecina, ka izdevniecības «Dzirciemnieki» idejiskais vadītājs, vēlamo autoru iedvesmotājs jaunradei, šīs izdevniecības dvēsele ir Ernests Birznieks-Upītis. Viņš pats arī nodrošina pasākumu materiāli, netaupīdams līdzekļus, lai laistu klajā vērtīgus darbus, kur pirmajā vietā liek Raiņa un Aspazijas, Andreja Upīša, Linduļa u. c. rakstus. Viņš mudina sniegt viņam tikai oriģinālsacerējumus un vienīgi pēc tam tulkojumus. 1910. gada 13. martā Aspazijai rakstītajā vēstulē, runādams par izdošanu, Birznieks-Upītis sevišķi uzsver:

«Pirmā vietā no izdevumiem vienmēr būs Jūsu un R[aiņa] oriģināli, kuri nekad netiks nokavēti. Par tulkojumiem Jums runāju un rakstīju tikai tādām gadījumam, ja oriģināliem nebūtu aizņemts Jūsu laiks.

Maskavā būdams, atzīmēju Rumj[anceva] bibliotēkā R[ainim] tulkot. Ļermontovu un Puškinu. Domāju, ka to varēsīm izdot uz priekšu.» Bet turpat beigās atkal: «Oriģināliem vienmēr

¹ RLM Raiņa f. 105724.

² Turpat, 105718.

priekšroka. Apgādāsim tūliņ, līdz ko būs gatavi.»¹ Birznieks-Upītis vēl un vēlreiz lūdz Raini pārstrādāt «Uguni un nakti», lai ātrāk varētu iespiest, kas tad arī pēc kāda gada iznāca kā «Dzirciemnieku» izdevums Nr. 18.

Tā aktīvi rīkojoties, idejiski progresīvā virzienā turoties, «Dzirciemnieki» līdz 1910. gadam ieskaitot bija izdevuši pāri par 15 grāmatām, iegūstot lasītāju un autoru uzticību. Jaunie un vecākie rakstnieki uzskatīja to par goda lietu, ja «Dzirciemnieki», resp. Birznieks-Upītis pieņēma un laida klajā viņu darbus. Birznieka-Upīša idejiskais un literārais novērtējums bija ļoti stingrs, un dažs labs rakstnieks palika ārpus šīs populārās izdevniecības loka, lai gan labprāt nodotu savus darbus tieši šai izdevniecībai.

Pavelkot svītru līdzšinējai divu triju gadu darbībai, Inībergs ienākumu rubrikā ir varējis atzīmēt (1910. g.) 1481 rub. 83 kap., pie tam ap 1100 rub. nākuši no Birznieka-Upīša kabatas, bet izdotās grāmatas devušas tikai 381 rub. 86 kap. Tai pašā laikā izdevumu pusē 1401 rub., galvenām kārtām tipogrāfijas, papīra un citi rēķini par Ļ. Tolstoja «Muļķa Jāni», Koroļenko «Makara sapni», Aspazijas «Spožajiem sapņiem» un «Saulaino stūrīti», Raiņa «Ave sol!», Gogoļa «Veclaiku muižniekiem» u. c. Kaut gan nākamajos gados redzama labāka skaitliskā aina, piemēram, 1911. g. atskaitē par 1910. g. ienākumos ierakstīti 1593 rub. 74 kap., tomēr arī tur 500 rub. vēl paša Birznieka-Upīša pielikti; par 1912. gadu ienākumos ierakstīti 5702 rub. 62 kap., bet izdevniecība vēl arvien prasa piemaksas pa 100, 200 un vairāk rubļiem, neieskaitot honorāru summas, ko Birznieks-Upītis izmaksā pats personīgi vai nosūta autoriem.

Kad jau kaut cik kļuvusi pārredzama izdevniecības līdzšinējā darbība un iespējams minēt dažus vispārīgus skaitļus, Birznieks-Upītis 1912. g. 23. aprīlī Rainim raksta: «Nu pēc ilgiem gadiem varu Jums paziņot dažus sīkumus par «Dzirciemnieku» apgādību: sākot no 908. g., kad iznāca pirmā grāmata, Tolstoja «Muļķa Jānis», līdz šā gada aprīlim (to līdz ieskaitot) apgādībā ieguldīti 6822 rub. 70 kap. Pēdējos 1000 rub. pārvedu Inīberģim aprīļa sākumā R[aiņa] kopoto rakstu steidzīgākai izdošanai. No pārdotām grāmatām par šo laiku ienācis ap 4500 rub. Nepārdoto grāmatu kopvērtība ap 10 000 rub. Vissliktāki gājuši tulkojumi un vislabāki «Saulains stūrītis.» Tāpēc viņš atkal

¹ RLM Raiņa f. 105717.

līdz Aspazijas memuārus un Raiņa jaunās dzejas visādā ziņā nodot «Dzirciemnieku» apgādībā.¹

Personisko līdzekļu ieguldīšana izdevniecībā ar katru gadu pieaug. 1913. g. 9. februārī Birznieks-Upītis Rainim raksta, ka līdz 1912. gada beigām «Dzirciemniekos» jau ielikts 10 087 rub. 71 kap., tā paša gada aprīlī šī summa sniedzas jau pie 13 000 (12 987 rub. 08 kap.), bet 1913. gada decembrī, — ka «Dzirciemnieki» vispār līdz šim prasījuši piemaksu vairāk par 17 000 rubļu. Lielākie izdevumi šai periodā — Andreja Upīša rediģētais «Vārds» I un II, Raiņa Kopoti raksti 1. un 2. sēj., paša Birznieka-Upīša stāstu krājumi un tādu mazāk pazīstamu jaunu autoru darbi kā Linarda Laicena, Kārļa Ieviņa u. c. dzejoli.

Autoru un viņu darbu izvēlē Birznieks-Upītis simpatizē un priekšroku dod demokrātiski progresīvā virziena rakstniekiem un revolucionāriem cīnītājiem, kas pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves nonākuši cietušo stāvoklī, kam ne vien eksistencei, bet arī radošam darbam nepieciešams morāls un materiāls atbalsts. Te viņam pašā pirmajā vietā stāvēja Rainis un Aspazija, ar kuriem viņam sakari nekad nav pārtrūkuši, par kuriem ik brīdī viņš neaizmirst rūpēties. Tā 1913. g. 24. decembrī Rainim un 27. decembrī Andrejam Upītim rakstītajā vēstulē, runādams par A. Gulbja ierosinājumu, kam piekritis arī Rainis, ka Gulbim un Birzniekam-Upītim vajadzētu uzsākt kopīgi laikraksta un varbūt arī žurnāla izdošanu, Birznieks-Upītis sevišķi uzsver, ka virziena ziņā tāds laikraksts nedrīkstētu nosvērties «... vairāk pa labi nekā tagad «Jaunā Dienas Lapa». Tam jābūt zinātniskam, lietišķam, ar cietu mugurkaulu un jāstāv augstāk par visām kliķēm un personīgām interesēm. Kā līdzstrādnieki būtu jāsaista visi ievērojamākie kreisie [Ret. mans. — K. E.] darbinieki, kuri tagad strādā līdz A. Gulbja un «Dzirciemnieku» izdevumos, «Jaunajā Dienas Lapā» un «Domās». Par izdevējiem pielaižami vienīgi tādi [Ret. mans. — K. E.], par kuriem varētu būt pārliecināti, ka tiem nerūp tikai timpas [nauda. — K. E.] un dividendes, bet gan pati ideja un lasītāju kulturālās intereses.» Tālāk Birznieks-Upītis saka, ka tādēļ derētu varbūt vēl kādu gadu nogaidīt, kamēr viņi trijātā vien: Rainis, A. Gulbis, Birznieks-Upītis, spētu ja ne visu laikrakstu izdot, tad vismaz būt izdevēju pulkā vairākumā, noteicēji. Un, ja pasākums veiktos, tad lieko peļņu varētu izlietot izdevniecībai un laik-

¹ RLM Raiņa f. 105733 un 105744.

raksta paplašināšanai. Birznieks-Upītis plāno tālāk vēl arī abu pasākumu, t. i., «Universālās Bibliotēkas» un «Dzirciemnieku» apvienošanu, kā jau agrāk minējis A. Gulbis. Tāds kopīgs pasākums tad iznāktu Raiņa virsredakcijā, ar A. Gulbja vārdu, bet Birzniekam-Upītim paliktu tikai apziņa, ka arī viņš upurējis savu artavu derīgai lietai — lētu grāmatu izdošanai. Paralēli ar «Universālajā Bibliotēkā» izlaistām grāmatām varētu turpināties arī «Dzirciemnieku» grāmatu izdošana, ievērojot Raiņa un Gulbja aizrādījumus. Bez zinātniskiem rakstiem varētu pievērst uzmanību arī latviešu literatūras tulkošanai citās valodās, aizsākot ar labi ilustrētām tautas pasakām.¹

No abu šo nesavtīgo izdevēju — jaunu ceļu gājēju grāmatniecības laukā un literatūras attīstības veicināšanā — pasākumu apvienošanas tomēr nekas neiznāca. Drīz sākās pirmais pasaules karš, galā nenovesti, nepabeigti palika daudzi darbi, arī «Dzirciemnieku» iecerētais Raiņa Kopotu rakstu 3. sējums, kam Birznieks-Upītis vēl 1914. gada 30. martā bija lūdzis Raini pabeigt sagatavošanu un iesniegt manuskriptu.

Toties Raiņa Kopotu rakstu divi pirmie sējumi ar Andreja Upīša plašo biogrāfiski kritisko ievadu bija iznākuši un iemantojuši piekrišanu demokrātiski noskaņotās sabiedrības aprindās. Andreja Upīša apcerējums «Rainis un viņa dzeja» bija iznācis reizē ar 1. sējumu arī atsevišķā grāmatā (1912). Progresīvā kritika atzina, ka Andreja Upīša sacerētais J. Raiņa daiļrades novērtējums ir liels notikums mūsu jaunākajā literatūrā. Reakcijas laikā, kad Rainis atradās trimdā un ne soli nepiekāpās cara varas priekšā, Andreja Upīša drosme atklāti cildināt lielo dzejnieku un cīnītāju bija patiešām izcils notikums. Asais, pret reakcionāro virzienu vērstais raksts, nostādot Raini, cīnītāju par demokrātiju, pretstatā reakcionārajam Andrievam Nīdrām, kas ar savu rīcību un reakcionāro propagandu bija sacēlis tautā sašutuma vētru, Birznieku-Upīti iepriecināja.² Uzaicinādams taisni Andreju Upīti uzrakstīt ievadu Raiņa Kopotajiem rakstiem, viņš pasvītro savas simpātijas rakstniecības progresīvajam virzienam. No tā izaudzis Birznieka-Upīša ierosinātais otrs ievēroja-

¹ RLM Raiņa f. 105744 un ZA FB Rokr. un reto grām. sekt. Misiņa nodalā, Andrejs Upīts VI 83.

² Andrejs Upīts. Uguns un nakts. Literāriski kontrasti. I Andrievs Niedra. II Rainis. — Izglītība, 1910, Nr. 1, 20.—32. lpp.; Nr. 2, 105.—109. lpp.; Nr. 3, 187.—193. lpp.; Nr. 4, 268.—279. lpp.

mais «Dzirciemnieku» izdevums — rakstu krājums «Vārds» (I, 1912; II, 1913), kura vadību viņš uzticēja Andrejam Upītim, jo Andreja Upīša apcere «Rainis un viņa dzeja» bija tam ļoti patikusi.¹

Tāpēc Birznieks-Upītis nācis ar jaunu ierosinājumu: varbūt derētu izdot kādu literāri kritisku gadagrāmatu, un vai Andrejs Upīts neuzņemtos tās vadīšanu? Tas būtu kā pretsvars Zinību komisijas, mācītāju un citu līdzīgiem referējumiem un kritikām. Pēc Birznieka-Upīša domām, to varētu izlaist «...katru rudeni kā beletristisku rakstu krājumu ar plašu kritisku pārskatu par visu gadu, tik oriģinālai, kā tulkotai literatūrai».² Uzņemot tur beletristiku, Upīts «...varētu pie tā saistīt labākos spēkus, it īpaši starp jaunajiem iesācējiem un tādējādi tos audzēt veselīgā garā».³

Andrejs Upīts nebija divreiz skubināms: ķērās pie darba, sastādīja prospektu un sludinājumu un nodeva tos atklātībai, reizē ar to pieaicinādams līdzstrādniekus. Viņš darīja to kā savā, tā izdevēju vārdā, kā viņam to bija atļāvis Birznieks-Upītis.

Lai ideoloģiskā virziena ziņā nebūtu nekādu neskaidrību, Andrejs Upīts prospektā-aicinājumā nepārprotami deklarēja, ka augošajam demokrātiskajam tautas vairākumam «...vajag savas mākslas, kas atbalso viņa sirdspukstienus, kas aug līdz ar viņu un līdz ar viņu top par visas tradicionālās dzīves pārvērtētāju un jaunās radītāju spēku... Izskaut attīstības nespējīgo, amatniecisko diletantismu, apdāvinātos iesācējus pabalstīt jaunās, sociāli vērtīgās mākslas ceļā, ar vērtīgu rakstniecības darbu paraugiem tautas vairākumu pieradināt pie savas mākslas, sistemātiskiem, teorētiskiem apcerējumiem noskaidrot sociālās mākslas principus — tādi nolūki jaunajam literāri-kritisku rakstu krājumam «Vārds»... (Ret. mans. — K. E.). Šie nolūki nosaka arī rakstu krājuma programmu...»⁴

Latviešu rakstnieki, kas tādām uzskatam var pievienoties vai kas, mazākais, nestrādā pretēji sabiedriskām interesēm, kritiķi, kas simpatizē darba demokrātijas centieniem un piekrīt marksistiskajam dzīves un mākslas uzskatam, tiek lūgti un var nodot savus darbus jaunajam krājumam. Īpašs uzaicinājums publicēts vēl arī tiem latviešiem, kas dzīvo un darbojas svešumā, sniegt krājumam kaut īsus pārskatus par turienes dzīvi un kultūras stāvokli: par rakstniecību, mākslu, sabiedrības centieniem.

¹ ZA FB Rokr. un reto grām. sekt. Misiņa nodaļā, Andrejs Upīts V. 1.

² Turpat, V 2.

³ Turpat.

⁴ Jauna Dienas Lapa, 1912, 11. febr.

Kad krājuma 1. sējums bija iznācis (1912), Birznieks-Upītis 1913. g. 4. janvārī Andrejam Upītim izsaka «vismīļāko paldies» par «Vārdu»: «Man viņš patik ļoti labi.» Un tomēr piebilst: «Vienīgais, kas man liekas drusku piedauzīgi, ir — skarbās piezīmes, runājot par ieskatu pretiniekiem. Saudzīgāka izteikšanās vēl vairāk izceltu viņu domu un gara nabadzību. Ja nākamajos sējumos (zināms, ja Jūs piekristu manam labi domātam aizrādījumam) tas būtu novēršams, būtu Jums ļoti, ļoti pateicīgs.»¹

Otro sējumu sagatavojot, Andrejs Upīts šo aizrādījumu ir ievērojis un skarbumus kaut cik mīkstinājis. Tāpēc par «Vārda» 2. sējumu, kas iznāca 1913. gadā, Birznieks-Upītis piezīmē, ka tas viņam daudz labāk patīcis nekā pirmais izdevums, kaut gan arī tur vēl palikuši daži asumi. Bet tas jau varbūt piederot pie Andreja Upīša, tāpat kā pie Jansona-Brauna rakstīšanas veida.²

Taču lasītāju demokrātiskajam vairākumam, kā prospektā Andrejs Upīts pats to paredz, «Vārda» saturs ļoti iepaticies, tāpēc Inīņbergs var ziņot, ka «Vārdu» ļoti labi pērk un tas zaudējumus nenesīs. Komisionārs D. Zeltiņš (Golts) vēl ziņo, ka «subskribentu uz «Vārdu» nāk bariem, nevar paspēt ne pierakstīt». Arī Rainis ar «Vārdu» apmierināts. Andrejam Upītim 1912. gadā viņš starp citu raksta: «Nupat saņēmu arī «Vārdu», tas nau vārds, nau grāmata, — tā ir vesela bibliotēka, vesels kritikas parlaments un turklāt konstituējošā asambleja, jo te ir taisni dzīvā kritikas doma, kas dzīvai mākslai nodibina pastāvēšanas un attīstības kārtību. Imponējoša sapulce.»³

Tā īsumā notēlojas izdevniecības «Dzirciemnieki» nodibināšanās, organizēšanās un attīstība pirmo gadu laikā (1907—1914), kad pārvarētas visas organizatoriskās grūtības, sevišķi pašā sākumā, izvērstā darbība, nodibināti sakari ar autoriem, šo katras izdevniecības pašu galveno pamatu, kā to allaž ir atzinis «Dzirciemnieku» idejiskais iedvesmotājs Birznieks-Upītis.

Pulcinot un saistot pie izdevniecības latviešu tolaik demokrātiski noskaņotos vecākos un jaunos rakstniekus, izraugoties tulkošanai sevišķi krievu klasiķu darbus, izdevniecība «Dzirciemnieki» līdz 1914. gadam ieskaitot bija laidusi klajā 60 numurētas grāmatas (Nr. 1—59, 61), no tām 42 oriģināldarbi un 18 tulko-

¹ ZA FB Rokr. un reto grām. sekt. Misiņa nodaļā, Andrejs Upīts V 121.

² Turpat, VI 83.

³ Turpat, V 113.

jumi, galvenām kārtām klasika. Tuvākie līdzstrādnieki jau no paša sākuma — 1905. g. revolucionārās cīņās cietušie trimdinieki: it sevišķi Rainis un Aspazija, Sudrabu Edžus, Lindulis, Apsešdēls, Linards Laicens, tad J. Kļaviņš, Andrejs Upīts, Jānis Akuraters, Jānis Jaunsudrabiņš u. c., no krievu autoriem L. Tolstoja, V. Koroļenko, V. Garšina, N. Gogoļa u. c. darbu tulkojumi. Ar autoriem Birzniekam-Upītim bija vislabākās attiecības. Daļa no viņiem saņēma kārtīgi ik mēnesi 30—50 rubļu lielas summas vai nu uz honorāra rēķina, vai avansa veidā, kas šad un tad izvērtās par neatmaksājamu pabalstu. Katrā ziņā Birznieks-Upītis palīdzēja uzturēt dzīvu brīvāku vārdu, kad visapkārt plōsījās reakcija un literārā dekadence. Bija gadījumi, kad piedāvātais darbs neizturēja Birznieka-Upīša un viņa konsultantu Raiņa, Andreja Upīša vai citu stingro vērtējumu, bet darba izdošanu tomēr varēja veicināt autora grūtie trimdas apstākļi, kā tas bija ar Apsešdēla dzejoļiem.

Šis motīvs stipri dominē Birznieka-Upīša domās dažu labu reizi pirms lēmuma par kāda darba izdošanu vai neizdošanu. Tā 1911. g. 24. novembrī viņš raksta Andrejam Upītim, kurš nu jau ciešāk saistījies ar «Dzirciemniekiem», lai dzirdētu viņa domas. «Griežos pie Jums ar īpašu lūgumu šoreiz: esat tik laipni un izsakāt Jūsu domas, vai izdot Melnā Alkšņa «Tas bija agrā pavasarā»? No vienas puses saku, ka ne, bet no otras puses, ka jāizdod, jo viņš atrodas šimbrīžam trūcīgos apstākļos.»¹ Ievērojot Andreja Upīša atzinumu, «Dzirciemnieku» izdevumā šis darbs tomēr nav iznācis, tāpat kā nav iznācis Hermaņa Vintiņa 1912. g. piedāvātais dzejoļu krājums «Darba gaitā», ko Andrejs Upīts nav atzinis, bet nosūtījis atpakaļ, kā to Birznieks-Upītis norādījis: ja atzīstot par neizdodamu, lai sūtīt autoram atpakaļ.

1912. gada 1. oktobrī Andrejam Upītim adresētā vēstulē Birznieks-Upītis atkal raksta: «Apsešdēls caur kādu pazīstamu bija piedāvājis dzejoļu krājumu «Smagas domas». Biju tik brīvs un atbildēju, lai piesūta Jums manuskriptu, ja Jūs ieteiksiet, tad izdošu. Šādu soli bez Jūsu iepriekšējas atļaujas spēru tādēļ, ka baidījos no savas puses no šaubām: Apsešdēla pirmais krājums «Gurstot» man nebija pa prātam, bet viņa tagadējais tā-

¹ ZA FB Rokr. un reto grām. sekt. Misiņa nodaļā, Andrejs Upīts V 2.

Augusts Melnalksnis (1876—1944), tanī laikā trimdinieks, par piedalīšanos 1905. g. revolucionārajā kustībā bija izsūtīts uz Sibīriju, kur nonācis trūkumā; 1917. gadā atgriezies Latvijā, no revolucionāriem atkritis, pievērsās buržuāzijai.

voklis [Retin. mans. — K. E.] līdzinās Melnā Alkšņa un Linduļa apstākļiem.»¹

Un vēl 1914. gada 7. jūnijā, īsi pirms pasaules kara sākšanās, Birznieks-Upītis, Rainim rakstīdams, piebilst, ka viņš gan tagad kādu jaunu rakstu krājumu līdzās «Vārdam» neesot domājis izlaist, bet «... ja līdzstrādnieki ir no cietušiem, kuriem apgādātāja sameklēšana apgrūtināta, tad visādā ziņā jāizdod nākošā ziemā... Mans vienīgais lūgums tikai būtu, lai redakciju uzņemtos Jūs.»²

Protams, izdevniecības rīcībā tagad bija jau pietiekami manuskriptu, kurus bez šaubīšanās varēja izdot. Starp citu, 1914. gadā bija paredzēts arī Raiņa Kopotu rakstu 3. sējums. Tikai tas, tāpat kā citi sagatavotie darbi, līdz iespiešanai nenonāca kara dēļ, kas sākās 1914. g. vasarā un izjauca visus plānus; kā jau teikts, izdevniecības darbs uz laiku bija jāpārtrauc.

Bet arī līdzšinējos septiņos gados (1907—1914), kas tagad palika aiz muguras, bija paveikts liels un svarīgs kultūras darbs, ar plašu atbalsi demokrātiskajā sabiedrībā. Atskatoties uz šā darba gadiem, atzīmējami sasniegumi un neveiksmes, kas cieši saistās ar latviešu literatūras stāvokli. Par to runā atsauksmes kā par pašu izdevniecību, tā arī par izcilākajiem darbiem, kā «Dzirciemnieki» izdevuši.

Kad bija iznākusi jau vesela «Dzirciemnieku» izdoto grāmatu kopa, sākās kritiķu un sabiedrības vērtējumi. Atskanēja atzinīgas un arī nievājošas balsis, taču atzinīgās pārspēja visu, jo lasītāju, kuri gaidīt gaidīja katru jaunu «Dzirciemnieku» izdevumu, simpātijas bija vērtīgo lēto izdevumu pusē; tiem bija dziļa un plaša atbalss tautā. Par to liecina lielie metieni par dzejoļu izdevumiem, kādi citu izdevniecību izdotajām grāmatām tolaik nebija parasti. Piemēram, Aspazijas «Ziedu klēpis» iznācis 5000 eksemplāros un «Spoži sapņi» 4000 eks. [E. Birznieka-Upīša vēstule 1912. g. 4. dec.].³ Birznieks-Upītis raksta, ka otrā izdevumā būs jo drīzi jāizlaiž «Ave soll!» un pēc tam arī «Tie,

¹ ZA FB Rokr. un reto grām. sekt. Mišņa nodaļā, Andrejs Upīts V 34. Apsesdēls (Augusts Apsītis, 1880—1932) bija notiesāts katorgā par piedalīšanos 1905. gada revolūcijā un tolaik izcietu sodu katorgas cietumā. Dzejoļu krājums «Gurstot» iznāca Rīgā, izdevn. «Spēks» (b. g. 1905.?). Lindulis (J. Linde-Lindulis, 1870—1942) atradās tolaik emigrācijā Beļģijā.

² RLM Raiņa f. 105751.

³ Turpat, 105739.

kas neaizmirst!» [E. Birznieka-Upīša vēstule 1912. g. bez dat. Rainim]¹, kas pirmajā iespaidumā iznāca 1910. gadā 2000 eksemplāros. Tai pašā vēstulē viņš piemin arī, ka «Saulains stūrītis» iespiests otrā izdevumā, kas viņiem jau nosūtīts. Raiņa Koptu rakstu 2. sējums iznāca 3000 eks. [E. Birznieka vēstule 1914. 20. 4. Rainim]² utt.

Tāpēc arī honorāri autoriem bija lieli, pat karaliski, kā tolaik autori paši par tiem izteicās. Un patiesi, nekad tādi nebija maksāti un arī tajā laikā citi izdevēji, izņemot varbūt tikai Ansi Gulbi Pēterburgā, tādus nemaksāja. Birznieks-Upītis gandrīz ik vēstulē, piemēram, Rainim un Aspazijai, uzsvēra, lai neskopojas ar līdzekļiem savai dzīvei, lai rēķinās ar to, ko viņš ir solījis, sola un arī maksās. «Ar izdevumiem visai neskopojaties.» — taisni tā Birznieks-Upītis raksta, «jo par «Ziedu klēpi» jums vēl būs jādabon. Tāpat arī par «Saulaino stūrīti», ja izdotu vēl otrreiz.»

Aspazijai par dzejoļu krājumu «Saulains stūrītis» (1910) sanāk 300 rubļu un tad vēl papildus 100 rub., tāpat Rainim par «Ave sol!» (1910) un «Tie, kas neaizmirst» (1910), Andrejam Upītim par krājumu «Vārds» (1912, 1913) rediģēšanu 400 rubļu utt. Avīze «Rīgas Ziņas» 1915. g. 3. numurā pat pārdrūkā no žurnāla «Baltijas Tirgotājs» ziņu par Jaunsudrabiņa «Balto grāmatu». Tā apstiprina, ka lielāko honorāru, kādu līdz šim maksājuši latviešu grāmatu izdevēji, laikam gan saņēmis Jaunsudrabiņš par savu «Balto grāmatu» — saņemot no «Dzirciemniekiem» pēc galīgā aprēķina pāri par 2000 rubļu.

Ar tādu nostāju «Dzirciemnieku» izdevniecība, nedzīdamās pēc peļņas, bet darbodamās latviešu literatūras līmeņa celšanas un rakstnieku jaunrades veicināšanas labā, pozitīvi ietekmēja citu izdevniecību attieksmes pret rakstnieka darbu. Izdevniecības bija spiestas vairāk piemēroties apstākļiem un pacelt honorāru likmes, kā arī glītāk izdot vērtīgas grāmatas. Par «Dzirciemnieku» izdevniecību un tās izdevumiem sāka plašāk runāt arī presē.

Tā, pirmās divdesmit divas grāmatas visumā vērtējot, kāds recenzents atzīmē, ka latviešu grāmatu tirgū lasītāju uzmanību jau ilgu laiku (t. i., no 1908. līdz 1911. gadam) uz sevi vēršot «Dzirciemnieku» izdevumi.³ Izdevnie-

¹ RLM Raiņa f. 105730.

² Turpat, 105750.

³ Cantabile. Literāriskas piezīmes. 1. «Dzirciemnieku» divdesmit divi sējumi. — Dzīve, 1911, Nr. 71, 25. jūnijā.

cība nodibinājusies visā klusībā, un tās vadītāji, vispirmām kārtām rakstnieks Birznieks-Upītis («Pelēkā akmens» stāstu autors), skatoties nopietni uz savu uzdevumu un cenšoties pēc tīri literāriem, veselīgiem mērķiem, nemeklējot ātri neejošas mazvērtīgas «tirgus preces» kā citi grāmatu izdevēji tolaik, kas dzinās tikai pēc peļņas. Kaut arī pirmās grāmatas uzrādot lielākoties tikai tulkojumus (15 citu tautu autoru darbi un tikai 7 pašu rakstnieku), tomēr izvēle atzīstama: Ļ. Tolstoja, N. Gogoļa, V. Koroļenko, A. Čehova, F. Sillera u. c. darbi labos tulkojumos. «Oriģināldarbu autoru vārdi runā jau paši par sevi,» raksta recenzents un tālāk atzīmē, ka, izdodams J. Raiņa, Aspazijas, Sudrabu Edžus rakstus, Ernests Birznieks-Upītis rūpējas ne tikai par augstvērtīgu literatūras limeni, bet atbalsta materiāli progresīvos rakstniekus — pašus šo literāro vērtību radītājus.

Un pāris gadu vēlāk Andrejs Upītis runā jau daudz tiešāk un skaidrāk, daudz atzinīgāk. «Birznieks-Upītis ievērojams arī kā latviešu grāmatizdevējs,» viņš saka. ««Dzirciemnieku» apgādniecība jau gadiem ilgi plaši pazīstama, bet laikam gan tikai retais starp latviešu lasītājiem zinās, ka aiz šiem «Dzirciemniekiem» slēpjas tikai viena pati persona, Birznieks-Upītis. Arī te gaiši izpaužas tā pati klusā, visaugstākā mērā smalkjutīgā cilvēka daba: nekā skaņa un arīška — klusi un cītīgi strādāt, lai runā darbi, ne vārdi. Un Birznieka-Upīša apgādniecības darbi patiešām runā skaņāk nekā daža cita tautas apgaismotāja skaļā plātišanās. 1908. g. iznāca «Dzirciemnieku» pirmā grāmata (Tolstoja «Muļķa Jānis»), un līdz šim, piecu gadu laikā, izdevumu skaits jau pieaudzis līdz 50. Desmit grāmatu gadā — tā ir ievērojama ražība! Vēl ievērojamāka šī ražība izrādās, kad, pārskatīdami «Dzirciemnieku» grāmatu sarakstu, neatrodam tur nevienas sensacionālas, lētai ziņkārei aprēķinātas brošūras, neatrodam pat nevienas mazvērtīgas, bet vien rūpīgi izvēlētas literāri vērtīgas darbus. No paša sākta gala «Dzirciemnieku» apgādniecībā manāma tā pati spilgti demokrātiskā tendence, kura raksturo arī Birznieka-Upīša māksliniecisko darbību: sniegt sabiedriski vērtīgus rakstniecības darbus lētos, visplašākajām aprindās pieejamos izdevumos. Tolstojs, Čehovs, Koroļenko, Gogolis, Mopasāns ir sastopami «Dzirciemnieku» katalogā. Un no paštautas rakstniekiem — Aspazija, Rainis, Sudrabu Edžus, Andrejs Upītis, Apsesdēls, Lindulis, Ieviņš, Kļaviņš, Jaunsudrabiņš, Krauja u. c. Starp «Dzirciemnieku» lielākajiem izdevumiem minami Raiņa kopoti raksti un Aspazijas «Ziedu klēpis». No pagājušā gada sākot, «Dzirciemnieki» izdod arī lielo, ievērojamo sabiedriskās kritikas un mākslas rakstu krājumu «Vārds». It sevišķi atzīmējama ir Birznieka-Upīša cenšanās ar savu grāmatu apgādniecību pabalstīt emigrējušos un citādu kļūmīgu apstākļu spaidītos latviešu rakstniekus, ar kuriem viņam tie simpātiskākie un sirsnīgākie sakari. Saprotams, ka tāda darbība prasa lielus materiālus upurus no izdevēja. Gandrīz neticami izklausīsies tas, ko esam izzinājuši no pilnīgi ticama avota, proti, ka Upītis-Birznieks no saviem personīgajiem ietaupījumiem līdz šim piemaksājis savai apgādniecībai tuvu pie 20 000 rubļu! Jā, — ne no apgādātājiem-veikalniekiem ir uzplaukusi mūsu grāmatniecība un rakstniecība, bet no tiem nedaudzajiem apgādātājiem-dzejniekiem, ideālistiem, kādi ir, piem., Gulbis un Upītis-Birznieks. Neatsverami vērtīgu darbu viņi strādā demokrātiskās kultūras sekmešanai. Lai tāpēc katrā gadījumā sirsnīgs rokas spiedienu šiem nesavtīgajiem darbiniekiem — šoreiz Upītim-Birzniekam.»¹

¹ Andrejs Upītis. Starp divām pasaulēm. — Domas, 1914, Nr. 1, 35. lpp.

Lielu uzmanību šiem izdevumiem bija pievērsušas skolotāju aprindas. Skolotāju žurnālā «Izglītība» uzsvērts, ka par «Dzirciemnieku» izdevumiem vispār jāsaprot, ka tie iznākot labos tulkojumos (kā tulkotājs tur dzīvi piedaloties arī Sudrabu Edžus) un izdevniecība laiž klajā tikai vērtīgus darbus atsevišķās grāmatīnās par samērā lētu cenu.¹

Atskaitot reakcionārās aprindas un viņu presi, atzinīgus vārdus par šo izdevniecību, par tās ieturēto progresīvo virzienu recenzenti izsaka arī, vērtēdami gandrīz katru izcilāku «Dzirciemnieku» klajā laistu grāmatu. Lai tas būtu Aspazijas liriskās biogrāfijas krāšņais «Saulains stūrītis» vai «Ziedu klēpis», Raiņa himna saulei «Ave sol!», «Uguns un nakts» un Kopoti raksti, Andreja Upīša «Rainis un viņa dzeja», rakstu krājums «Vārds», Linarda Laičena, Birznieka-Upīša, J. Kļaviņa, J. Akurātera u. c. stāsti un dzejoļi, — tos analizējot un vērtējot, progresīvā kritika neaizmirst saskatīt un atzīmēt izdevniecības nopelnus un nozīmi latviešu grāmatniecības, latviešu literatūras veicināšanā vispār.

Tīri dabiski, ka «Dzirciemnieku» izdoto grāmatu rindā pašā redzamākajā vietā ar saviem darbiem izvīzējušies izcilie dzejnieki Rainis un Aspazija, kuru vārdus tad arī biežāk un vairāk daudzinaja presē. Kā redzējam, viņiem no paša sākuma ar Birznieku-Upīti, ar «Dzirciemnieku» izdevniecību visciešākais kontakts. Kā viņus, tā arī citus autorus progresīvā kritika vērtēja pozitīvi, cildināja un propagandēja, bet reakcionārā — savukārt ļoti satraukti, neiecietīgi apkaroja, noniecināja, bieži vien apmeloja, piemēram, Raini.² Tomēr tas viņu darbību neaptureja.

Uzturēdami ciešus sakarus ar dzimteni Latviju un latviešu revolucionārajiem un progresīvajiem tautas slāņiem, viņi E. Birznieka-Upīša rīcībā varēja nodot vienu darbu pēc otra un pēc grāmatu klajā laišanas drīz vien saņemt arī lasītāju un kritikas atbalsi.

Tā par Raiņa «Ave sol!» tolaik izsakās vairāki kritiķi un literatūrvēsturnieki. Andrejs Upīts izceļ darba idejisko vērtību un nozīmi. Tik daudzi latviešu rakstnieki rakstījuši par sauli, ka Andrejs Upīts runā par viņiem kā par veselu odu mākonī, kas varbūt esot gan aizklājis, nevis izcēlis sauli. Ko tur vēl Rainis varētu pielikt? Un tomēr arī Rainis uzdrošinājies rakstīt saulei himnu! Viņš bijis pārliecināts, ka nenoslāps odu koncertā un viņa gleznojums nenodzēsīs melnās dekadentiskās svītras un interpunkciju greku plūdi. Raiņa darbs šo viņa pārliecību attaisno.³

Vilis Knoriņš šo cildinājumu vēl papildina: «Lieliskākie simboli, spilgtākās krāsas, klasiski marmorā kalti panti. Gribētos lasīt atkal un atkal no gala, gribētos pie katra panta pakavēties. Raiņa dabas simbolika, kuras atstības gaitai mēs esam sekojuši, sākot no «Tālajām noskaņām», še sasnies-

¹ G. «Dzirciemnieku» izdevumi. — Izglītība, 1911, Nr. 6, 468. lpp.

² Juku laikmeta zīmes latviešu jaunākā rakstniecībā. — Rīgas Avīze, 1912, Nr. 35 un 79. Paraksts P. A. Rupji gānās vācu «Rigaer Tageblatt» 1912. g., noniecinot un nolamājot Raini par banku laupītāju. Pret to uzstājas «Jaunais Laiks» 1912. g. Nr. 11, 8. februārī. Vēl 1915. gadā Rainis spiests protestēt pret «Dzimtenes Vēstneša» denunciacijām. Viņa protests iespiests progresīvajā laikrakstā «Jaunais Vārds», 1915, Nr. 168, 25. jūlijā (7. augustā). Arī Nr. 75, 4. (17.) aprīlī.

³ A. Upīts. Ave sol! — Jaunā Dienas Lapa, 1910, Nr. 87, 17. aprīlī.

gusi savu augstāko pakāpi. Saule, zeme, vējš, tumsa, ziedi, — tādi šie Raiņa simboli.» Arī Antons Birkerts u. c. runā tikpat jūsmīgi.

Velāk, savus kopotos rakstus klajā laīdzams, Rainis pats par šo poēmu sniedz mazu norādījumu, ka šī saules dziesma iesākta trimdā Slobodskā un nobeigta vēlāk. Beigās vēl viņš piebilst, ka «Ave sol!» ir viens no skaistākajiem «Dzirciemnieku» izdevumiem.²

Vērtējot Aspazijas liriku, saprotas pat pretēju uzskatu kritiķi. Viņas «Saulains stūrītis» un «Ziedu klēpis» valdzina gan Andreju Upīti, gan Frici Bārdi, gan Vili Knoriņu.³

Ne tikai Andrejs Upīts un Vilis Knoriņš, bet arī citi kritiķi tolaik pozitīvi novērtēja «Dzirciemnieku» izdoto jauno un vidējās paaudzes autoru darbus: Linarda Laicena, Apsesdēla, Kārļa Ieviņa dzejoļus, Jāņa Kļaviņa, Jāņa Akurātera, Jāņa Jaunsudrabiņa stāstus, Induļa drāmas, Jūlija Daniševska, Antona Kraujas publicistiku, uzskatot to klajā nākšanu ne tikai par autoru, bet arī par izdevniecības sevišķu nopelnu. Jo taisni izdevniecības, resp. Birznieka-Upīša ierosme veicināja un atbalstīja viņu jaunradi smagajos trindas apstākļos. Sai smagajā reakcijas periodā pēc 1905. gada revolūcijas sagrāves «Dzirciemnieku» izdevniecības jeb, pareizāki sakot, tās vadītāja E. Birznieka-Upīša nepārprotami ieturētais progresīvais virziens tieši vai netieši veicināja revolucionārās domas attīstību.

Analizēdams Linarda Laicena dzejoļu krājumu «Pilsētā un laukā» (1912), P. Rī. (Pāvils Rozītis) atzīmē, ka ar šo krājumu «Linards Laicens pēc ilgāka laika stājas lasītāju priekšā kā īsts dzejnieks, kam izdevniecība pašķirusi ceļu»⁴.

Tāpat ļoti atzinīgi par «Dzirciemnieku» izdotajiem citu autoru darbiem runā vairāki kritiķi, tie īpaši Andrejs Upīts un Antons Birkerts. Kā jau minēju, viņi cildina ne tikai autorus, bet arī izdevniecību kā tautas kultūras veicinātāju, sabiedriskās domas stiprinātāju progresīvā virzienā. Jo sevišķi to izceļ Andrejs Upīts. Runādams par latviešu grāmatniecību vispār 1912. gada otrajā un 1913. gada pirmajā pusē, viņš raksta:

«Neskatoties uz Balkānu juku un citu apstākļu radīto tirdzniecisko krīzi, kas vietējā grāmatniecībā bija it sevišķi samanāma, latviešu grāmatapgādniecības strādājušas samērā žirgti. Tas liecina, ka šajā nozarē mums rīkojas uzņēmīgi, riska spējīgi tirgotāji. Tomēr veikalnieki vien mūsu grāmatattirdzniecības druvu nebūtu padarījuši tik kuplu; zaļoksnejs un žirgtums tur galvenā kārtā no tiem pāra cilvēkiem, kas nav veikalnieki, bet apgādātāji-humanisti; mazāk veikalnieki un vairāk dzejnieki; viņi neiziet uz to, izsist pēc iespējas lielāku peļņu no savas apgādniecības, bet gan sekmēt rakstniecības attīstību un pabalstīt rakstniekus. Nevienas tautas rakstniecība nav uzplaukusi bez apgādātājiem — idealistiem. Franču jaunākā rakstniecībā minams Lemetrs [Lemaître J., 1853—1914], krieviem ir savs Pavļenkovs, Popovs u. c. Arī latviešu rakstniecības vēsture nedrīkst aizmirst pašai dziedīgos apgādā-

¹ V. Knoriņš, Ave sol! Dzeja no Raiņa... — Ziemeļi, 1910, Nr. 1 un Knoriņa grāmata: Literatūrvēsturiski raksti. Izlase. Rīgā, 1960, 310. lpp.

² J. Rainis. Kopoti raksti. 3. sēj. 1925, 7. lpp.

³ V. Knoriņš. Vienas dvēseles dziesma. — Jaunā Dienas Lapa, 1913, Nr. 53—55 un grāmata: Literatūrvēsturiski raksti. Izlase. Rīgā, 1960, 80.—82. lpp.

⁴ P. Rī. (Pāvils Rozītis). Pilsētā un laukā. Linarda Laicena dzejoļi. — Druva, 1914, Nr. 3, 321. lpp. u. c.

tājus. — Zirgti strādājuši «Dzirciemnieki» (Birznieks-Upītis). Viņa izdevumā gada laikā saskaitām 12 grāmatas, starp kurām ir Ieviņa un Apesdēla dzejoļu krājumi, Akurātera, Kļaviņa un Upīša-Birznieka stāsti, Linduļa lugas, Kraujas kritiskais apcerējums, ilustrētu tautas pasaku krājumi un lielais rakstu krājums «Vārds». Tik plaša darbība latviešu izdevējam nekapitālistam iespējama tikai tad, ja viņš apgādniecībā iegulda savus personīgos aiztaupījumus un negaida, lai tie drīz jo drīz atmaksātos. Pie tam, šī apgādniecība plaši pazīstama kā tāda, kas vispirmā kārtā cenšas pabalstīt dažādu apstākļu spaidītos latviešu rakstniekus.¹ Kā Birznieku-Upīti, tāpat viņš izceļ un cildina arī Ansi Gulbi un viņa «Universālo Bibliotēku», ko Gulbis bija pascis izdot tolaik Pēterburgā. «Tādas izdevniecības atšķiras no pārējām kapitālistu uzņēmēju izdevniecībām kā diena no nakts,» Andrejs Upīts turpat piebilst, lai gan arī tās esot izdevušas dažu labu vērtīgu grāmatu.

Tādu spriedumu un vērtējumu bija daudz, gan recenzijās un tiešos rakstos par pašu izdevniecību, gan vispārējās apcerēs par latviešu grāmatniecību.

Reakcionārās aprindas un šo aprindu žurnālisti un kritiķi mēģināja gan «Dzirciemnieku» skaisto pasākumu un līdz ar to arī izdevniecības klajā laistos darbus un to autorus noniecināt, nokritizēt un apkarot, it īpaši progresīvās tendences dēļ, piemēram, «Dzimtenes Vēstnesis», «Rīgas Avīze», reizēm arī «Latvija» u. c. periodiskie izdevumi. Tomēr sevišķus panākumus tie ne guva, jo plašu sabiedrisko aprindu doma turējās progresīvās kritikas pusē.

«Vai redziet, kā «Dzimtenes Vēstnesis» ēd nost «Vārdu,» Birzniekam-Upītim raksta E. Pīpiņš: «Bet tas jau bija gaidāms. Taču tik lielu lopošanos gan ne. «Dz[imtenes] V[ēstnesis]» paliek jo dienas nepanesamāks un tagad dažā labā lietā pārturpo «Rīgas Avīzi.»² Ne tikai par «Vārdu» un Upīša paša daiļdarbiem, bet arī par viņa monogrāfisko apceri «Rainis un viņa dzeja» tur bija parādījusies ļoti negatīva recenzija bez paraksta.³

Bet gadu vēlāk kādreizējais revolucionārs un revolucionāro rakstnieku domu biedrs, pēc tam renegāts, revolucionāru pretinieks Jānis Jankavs, nostājies antimarksisma pozīcijās, publicēja «Dzimtenes Vēstnesī» asu rakstu «Andreja Upīša kliķes rakstu krājums» [t. i., «Vārds». — K. E.]. Krājumu «Vārds» Jankavs novērtēja ļoti negatīvi un pat noraidīja kā pavisam nepieņemamu, vienpusīgi un tendenciozi sastādītu.⁴

Ka krājumam «Vārds» bija ļoti liela nozīme topošās latviešu proletāriskās literatūras un mākslas attīstības veicināšanā, to atzina, pretēji šādiem reakcionāriem izlēcieniem, visa progresīvā kritika jau tolaik, un to apstiprina arī padomju literatūrzinātnieki tagad, tāpat kā apstiprina vispār šīs izdevniecības lielo

¹ A. U. [A. Upīts]. Latviešu grāmatapgādniecība 1912. g. otrā un 1913. g. pirmā pusē. — Vārds, 2, 1913, 361. lpp. u. c. (Hronikā.)

² E. Pīpiņa vēstule E. Birznieku-Upītim 1912. g. 29. decembrī, J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā.

³ Upīts par Raini un viņa dzeju. (Biogrāfiska skice. No Andreja Upīša. Rīgā, 1912. «Dzirciemnieku» izdev. Nr. 30, 66 lpp.) — Dzimtenes Vēstnesis, 1912, Nr. 209, 8. septembrī.

⁴ Dzimtenes Vēstnesis, 1913, Nr. 300 un 301, 30. un 31. decembrī.

progresīvo lomu un nozīmi latviešu literatūras attīstībā.¹ Pašiem nemaz negribot, to ar saviem uzbrukumiem uzskatāmi parāda arī toreizējās reakcionārās aprindas.

Tikai 1920. gadā, pārvietojies no Baku uz Rīgu, Birznieks-Upītis atkal atsāk arī savas grāmatizdevēja gaitas. Turpinādam savu rakstnieka jaunradi, rakstīdams stāstus, it īpaši jaunatnei, Birznieks-Upītis cenšas atjaunot arī pirmā pasaules kara pārtraukto «Dzirciemnieku» izdevniecības darbu, atkal pulcināt ap sevi revolucionārus, progresīvus, pret buržuāziju noskaņotus rakstniekus un kultūras darbiniekus: gan savus senos draugus Raini un Aspaziju, Andreju Upīti, gan jaunākus — Linardu Laicenu, Leonu Paegli u. c. Īpaši aktīvi viņš sāka rīkoties 1921. gadā.

Kā pirmo tolaik «Dzirciemnieku» grāmatu virknē Birznieks-Upītis laida klajā paša stāstu «Ezera malā», ar jaunu vāka zīmējumu, ko bija devis Jānis Jaunsudrabiņš. Zīmējums vienkāršs, kā parasti Jaunsudrabiņam, visapkārt svītriņu ornaments, bet vidū nosaukums — *Dzirciemnieku izdevums Nr. 60, E. Birznieks-Upītis. Ezermala*. Par savu zīmējumu Jaunsudrabiņš 1921. g. 2. augustā Barzniekam-Upītim rakstītā vēstulē vēl piebilst, ka nododot to atjaunojamai «Dzirciemnieku apgādniecībai» kā dāvinājumu.

Bija paredzēti vēl arī citi izdevumi. Tomēr no tiem iznāca vienīgi pāris grāmatu, starp tām L. Paegles stāsti jaunatnei «Darba bērni». Buržuāziskā vara Birznieka-Upīša atjaunoto izdevniecību likvidēja, un paredzētos darbus tad izdeva citas izdevniecības. L. Paegles «Darba bērniem» sekoja gan vēl Valda Grēviņa — Dr. Orientācija feļetoni, kā to jau iepriekš ziņoja laikraksts «Jaunākās Ziņas» 1922. g. 100. numurā, bet tie iznāca bez parastā kārtas numura ar nosaukumu «Satversmes sapulce feļetonos». Feļetonos vārdos un zīmējumos kariķēti un šaržēti toreizējie buržuāziskie politiķi un varasvīri. Tomēr šai darbībai, kā jau minējām, nebija ilgs mūžs.

Birznieks-Upītis bija noorganizējis vēl laikrakstu «Vārds» ar spilgti izteiktu sociālistisku tendenci, parakstīdams to arī kā atbildīgais redaktors. Taču tam nebija ilgs mūžs, jo buržuāzijas vara to, kā Birznieks-Upītis pats izsakās, «drīz vien noknieba».

¹ Latviešu literatūras vēsture. 4. sēj., Rīgā, LPSR ZA izdevn., 1957, 70. lpp. un grāmatā: Очерки истории латышской советской литературы. Р., 1957, с. 370 и др.

Tas skāra arī citus «Dzirciemnieku» pasākumus, kas bija jāizbeidz.

Ar to «Dzirciemnieku» izdevniecības darbs tika pārtraukts uz visiem laikiem, bet tās iespaids latviešu literatūrā bija tik liels un dziļš, ka grāmatniecības vēsturē tai pieder redzama vieta blakus lielajām ilggadīgajām izdevniecībām. To varam spriest no tā laika un arī vēlākajiem vērtējumiem, kas bagātīgi atrodami mūsu periodikā un literatūras vēsturēs, par to runā arī vērtīgais grāmatu klāsts, ko šī izdevniecība savas pastāvēšanas laikā laidusi tautā (sk. pielikumu šī raksta beigās).

* *
*

Kopsavilkumā varam atzīmēt sekojošus secinājumus.

1. No pat dibināšanas brīža līdz likvidācijai (1907.—1922. g.) izdevniecība «Dzirciemnieki» darbojās nevis kā parasts kapitālistisks peļņas uzņēmums, bet gan kā idejisks pasākums, kas veicināja latviešu rakstniecības un grāmatniecības uzplaukumu un brīvās progresīvās domas attīstību.

2. Izdevniecības vadītājs, tās dvēsele, virziena un izdodamo darbu noteicējs, sadarbībā ar praktisko jautājumu kārtotāju Jēkabu Inībergu, visu izdevniecības pastāvēšanas laiku bija rakstnieks Ernests Birznieks-Upītis, kas pasākumu balstīja arī materiāli, ieguldīdams tanī lielus personīgus līdzekļus, nekad nedzīdamies pēc to pilnīgas saņemšanas atpakaļ.

3. Uzskatīdama par savu uzdevumu atbalstīt vispirms revolucionāros un progresīvos, pēc 1905. g. revolūcijas sagrāves cara varas vajātos, eksistences līdzekļus zaudējušus rakstniekus, to vidū Raini, Aspaziju, Jansonu-Braunu, Sudrabu Edžu, J. Linduli u. c., izdevniecība «Dzirciemnieki», izdodama viņu darbus un sniedzama pabalstus naudā, veica arī lielu politisku darbu — stiprināja revolucionārās domas attīstību un tās pamatus tālākajai cīņai. Šai ziņā, atskaitot A. Gulbja apgādu Pēterburgā, otras «Dzirciemniekiem» līdzīgas legālas izdevniecības tolaik nebija.

4. Izdevniecība «Dzirciemnieki» izdeva tikai labas un vērtīgas grāmatas, kas savu nozīmi nav zaudējušas un arī nezaudēs, izdeva tās par lētu maksu, līdz ar to spiežot arī citas izdevnie-

cības atteikties no iespējas gūt pārmērīgu peļņu uz lasītāju rēķina.

5. Izdevniecība «Dzirciemnieki» maksāja autoriem iespējami augstākus honorārus, kas pamudināja arī citas izdevniecības darīt to pašu, samazinot iedzīvošanos uz autora rēķina.

Vērtējot izdevniecības «Dzirciemnieki» darbību, jāatzīst, ka tā bija nozīmīgs pasākums kultūras jomā un ar savu paveikto darbu grūtajos reakcijas un kara sākuma apstākļos iekarojusi sev paliekamu vietu kā latviešu literatūras, tā grāmatniecības vēsturē.

Pielikums

Izdevniecības «Dzirciemnieki» izdotās grāmatas

1. Tolstojs L. Pasaka par muļķo Jāni un viņa divi brāļiem: Sīmani-kareivi, Tarasu-lielvēderu, mēmo māsu Malanju un par veco velnu un trim velnēniem. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. [Nr. 1], 1908, 38 lpp.
2. Korolenko V. Makara sapnis (Ziemas svētku stāsts). Tulk. M. Mūrnieks. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 2, 1909. 32 lpp.
3. Garšins V. Raksti. 1. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 3, [1909]. 30 lpp.
Saturs: Mākslinieki. — Četras dienas.
4. Aspazija. Spoži sapņi. Dzejiski tēlojumi. Zīmējumi — J. Zegnera. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 4, [1909]. 88 lpp.
5. Gogolis N. Veclaiku muižnieki. Tulk. M. Mūrnieks. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 5, 1909. 32 lpp.
6. Aspazija. Saulains stūrītis. Liriska biogrāfija. [Zīmējumi — J. Jaunsudrabiņa.] R., Dzirciemnieku izd. Nr. 6, 1910. 96 lpp.
7. Aspazija. Saulains stūrītis. Liriska biogrāfija. 1 [Zīmējumi — J. Jaunsudrabiņa.] 2. izd. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 7, 1912. 96 lpp.*
8. Tolstojs L. Kaukāzijas gūsteknis. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 7, 1910. 32 lpp. ar ģīm.
9. Rainis J. Ave sol! Esi sveicināta, saule! Dzeja. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 8, [1910]. 58 lpp.
10. Rainis J. Ave sol! Esi sveicināta, saule! Dzeja. 2. izd. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 8, [1912]. 58 lpp.

* «Dzirciemnieku» izdevumu kārtas Nr. 7 Aspazijas dzejoļu krājuma 2. iespaidumam uzlikts aizpārpratumā, jo turpmāk citu autoru un arī Aspazijas darbu atkārtotiem iespaidumiem likts lielākoties tas pats numurs, kāds bijis 1. izdevumam.

11. Čehovs A. Raksti. 1. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 9, [1910]. 48 lpp. ar ģīm.

Saturs: Antons Čehovs [biogr.-kritisks ievads]. — Albums. — Tad ta publika. — Maska. — Paskaidrojums. — Repetitors. — Kungi-iemītnieki. — Vasarnieki. — Bāzdzdziņa darbnīca. — Simulanti. — Prieki. — Atriebšanās. — Kapsētā.

12. Čehovs A. Raksti. 2. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 10, [1910]. 48 lpp., ar ģīm.

Saturs: Pazīstams vīrietis. — Perpetuum mobile. — Izsaukšanas zīme. — Svešumā. — Nevarīgā būtnē. — Drama. — Kapteiņa mundieris. — Dāmas.

13. Gogolis N. Stāsts par to, kā Ivans Ivanovičs sanaidojās ar Ivanu Ņikiforoviču. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 11, 1910. 59 lpp. ar ģīm.

14. Sillers Fr. Laupitāji. Skatu luga. Tulk. Aspazija un Rainis. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 12, 1910. 116 lpp.

15. Tolstojs L. Raksti. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 13, 1910. 36 lpp. ar ģīm.

Saturs: Dārgi maksā. (Stāsts pēc Mopasana.) — Vai cilvēkam daudz zemes vajaga? — Uguni palaidīsi — vairs nenodzēsīsi.

16. Garšins V. Raksti. 2. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 14, 1910, 34 lpp. ar ģīm.

Saturs: Attalea Princeps. — Sarkanais zieds. — Signāls.

17. Sudrabu Edžus. Kopoti raksti. I. Dullais Dauka. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 15, 1910, 64 lpp. ar il.

18. Rainis J. Tie, kas neaizmirst. Rudens dziesma. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 16, [1910], [4]. 140 lpp.; 1 lp. il.

19. Rainis J. Tie, kas neaizmirst. Rudens dziesma. 2. izd. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 16, [1911]. 144 lpp.; 1 lp. il.

[Atšķirībā no pirmā izdevuma otram izdevumam pirmās 4 lappuses ieskaitītas kopīgā numurētu lapušu skaitā.]

20. Čehovs A. Raksti. 3. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 17, 1910. 62 lpp. ar ģīm.

Saturs: Berni. — Koriste. — Hamelons. — Pirti. — N. N. kundzes stāsts. — Vecums. — Loterejas loze. — Uztraukums. — Liekēži.

21. Rainis J. Kopoti raksti. Uguns un nakts. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 18, [1911]. 128 lpp.

22. Mopasāns G. Raksti. 1. No franču val. tulk. A. Jansone. Ar īsu autora raksturojumu no J. J[ansona]. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 18 [Uz vāka]; Nr. 19, [1911]. 68 lpp. ar ģīm.

Saturs: Biogrālija. — Tauku pika. — Ar dievu. — Kristības. — Aklais.

23. Akurāters J. Kalpa zēna vasara. Atmiņu zīmējums. Zīmējumi — J. Zegnera. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 20, [1911]. 72 lpp.

24. Mopasāns G. Raksti. 2. No franču val. tulk. A. Jansone. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 21, [1911]. 79 lpp. ar ģīm.

Saturs: Ostas pilsēta. — Biona kundzes tikumības godalga. — Tēva slepkava. — Baptista kundze. — Pavasarī. — Milona tēvs. — Viesis. — Mūsu vēstules. — Kādas ielas meitas nostāsts.

25. Čehovs A. Raksti. 4. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 22, [1911]. 64 lpp. ar ģīm.

Saturs: Sievietes laime. — Lietuvēns. — No vilka bēg, uz lāci krīt. — Vecais nams. — Bēglis. — Talants. — Sals. — Zinočka.

26. Sudrabu Edžus. Kopoti raksti 2. Eņģeļu skola. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 23, 1911. 58 lpp. ar ģīm.
27. Upītis A. Mazas dramas. Dzejoļi. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 24, 1911. 88 lpp.
28. Čehovs A. Raksti. 5. Tulk. Sudrabu Edžus. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 25, [1911]. 39 lpp. ar ģīm.
- Saturs: Tumsība. — Valodas. — Uzvarētāja gaviļu prieki. — Ļaudaris. — Nelaime. — Poļinka. — Rakstnieks.
29. Aspazija. Ziedu klēpis. Liriska biogrāfija. 2. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 26, [1911]. 177, [6] lpp.
30. Akurāters J. Sirds varā. Elēģijas un sonetas. (1909—1911). R., Dzirciemnieku izd. Nr. 27, [1911]. 63 lpp.
31. Akurāters J. Saules gredzens. Teiku drama 1 cēl. ar prologu un epilogu. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 28, 1911. 47 lpp.
32. Mopasāns G. Raksti. 3. No franču val. tulk. A. Jansone. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 29, [1911]. 83 lpp. ar ģīm.
- Saturs: Laime. — Ģimenē. — Kāslības varā. — Valtera Snāfa kara gājiens. — Nožēlošana. — Soareja. — Milestības grava. — Velns.
33. Upītis A. J. Raiņa un viņa dzeja. Biogrāfiski kritiska skice. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 30, 1912. 66 lpp.
- Tā pati pievienota kā ievads Raiņa Kopotajiem rakstiem. 1, 1913. g.
34. Akurāters J. Degoša sala. Stāsts. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 31, 1912. 115 lpp.
35. Ieviņš K. Meklētāja dziesmas. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 32, 1912. 88 lpp.
36. Lindulis. Pusceļā. Drama 5 cēl. 2. pārstrād. izd., R, Dzirciemnieku izd. Nr. 33, 1912. 91 lpp.
37. Birznieks-Upītis E. No rīta. [Stāsti]. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 34, [1912]. 53 lpp.
- Saturs: Seskiņš. — Mūsu lācēns. — Druviņi.
38. Lindulis. Dižūdrū Māle. Drama 4 cēl. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 35, 1912. 72 lpp.
39. Apsedēls. Smagas domas. Dzejoļi. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 36, 1912. 147 lpp.
40. Krauja A. Raiņa «Pusideālists». Kāds nelaikā piemirsts ievērojams mākslas darbs. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 37, 1912. 72 lpp.
41. Vārds. Literāriski-kritisku rakstu krājums. Andreja Upīša sastādīts. 1. sēj. [R.], Dzirciemnieku izd. [Nr. 38], 1912. 444 lpp.
42. Zivs spēks — dieva palīgs. [Bildes zīm. J. Zegners. R.] Dzirciemnieku izd. Nr. 39, [1913]. 8 lpp. ar il. [Uz vāka]: Pasakas. Zivs spēks — dieva palīgs.
43. Tēva āboli. Tautas pasaka. [Bildes zīm. J. Zegners. R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 40, [1913]. 12 lpp. [Uz vāka]: Pasakas, Tēva āboli.
44. Kāviņš J. Pirmie viņi. Stāsti. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 41, [1913]. 110 lpp.
- Saturs: Tāļi skati. — Pirmie viņi. — Stāsts par meiteni. — Berta. — Savā tautā. — Trīs mirklī.
45. Birznieks-Upītis E. Pret vakaru. [Stāsti]. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 42, [1913]. 153 lpp.
- Saturs: No pelēkā akmeņa stāstiem. Andžēni. — Trīnes Kārlēns. — Zem ābeles. — Ziemsvētku vakarā. — Domas. — Pastalas lāpot. — Iz dienas grāmatas. — Pilāgs. — Sadursme. — Viņās dienās. — Pret vakaru.

46. Rainis J. Kopoti raksti. 1. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 43, 1913. 479 lpp.; 1 lp. ģīm.

Saturs: J. Rainis un viņa dzeja. Biogrāfiski-kritiska skice no Andreja Upīša. — Pusideālists. — Uguns un nakts. — Zelta zirgs. — Ģirts Vilks.

47. Jaunsudrabiņš J. Bērnbai. (Iz «Baltās grāmatas»). [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 44, [1913]. 40 lpp. ar il.

Saturs: Viņas skolas Otiņš. — Posta dzeguze. — Skroderi. — Vai vaja-dzīgs? — Lauva.

48. Upīts A. Jaunā paaudze. Sabiedriski-psiholoģisks apcerējums. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 45, 1913. 80 lpp.

49. J. Dns. [Daniševskis J.]. Sociālā likumdošana. Viņas attīstības faktori, attīstība, panākumi, principi un izredzes. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 46, [1913]. 64 lpp.

50. Kļaviņš J. Laiku varā. Stāsti. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 47, [1913]. 88 lpp.

Saturs: Stāsts par marmora krustu. — Noziegums. — Sarkanā Made. — Miglā. — Izdzestā gaismiņa. — Pēdējā vēlēšanās. — Laiku varā.

51. Laicēns L. Pilsētā un laukā. Dzejoļi 1908—1912. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 48, [1912]. 80 lpp.

52. Vārds. Literāriski-kritisku rakstu krājums. Andreja Upīša sastādīts. 2. sēj. [R.], Dzirciemnieku izd. [Nr. 49], 1913. 384 lpp.

53. Lindulis. Laimēs bērni. Aina 3 cēl. Iz latviešu emigrantu dzīves Vakareirōpā. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 50, 1913. 33 lpp.

54. Akurāters J. Puķes ziemējos. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 51, 1914. 112 lpp.

55. Cālitis Ed. Ints Grīns. Stāsts. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 52, [1914]. 102 lpp.

56. Smeļovs I. Viesnīcas sulainis. Stāsts. Tulk. Melnais Alksnis. R., 1914. 180 lpp. (Dzirciemnieku izd. [Nr. 53].)

57. Laicēns L. Malienā. Stāsti 1910—1913. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 54, [1914]. 60 lpp.

Saturs: Augstkalni. — Zvanītājs. — Ziemas svētki. — Laupītājs. — Ubagi. — Divi mūži.

58. Upīts A. Viens un daudzie. Tragikomēdija 4 cēl. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 55, 1914. 104 lpp.

59. Rainis J. Vētras sēja. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 56, 1914. 100 lpp.

60. Rainis J. Vēja nestas lapas. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 57, 1914. 121 lpp.

61. Rainis J. Kopoti raksti. 2. [R.], Dzirciemnieku izd. Nr. 58, 1914. 550 lpp.

Saturs: Tālas noskaņas zilā vakarā. — Vētras sēja. — Vēja nestas lapas. — Tie, kas neaizmirst. — Ave sol!

62. Rainis J. Tie, kas neaizmirst. [3. izd.] R., Dzirciemnieku izd. Nr. 58, 1914. [Uz vāka]: 1915. 143 lpp.

63. Rainis J. Ave sol! Esi sveicināta, saule! [3. izd.] R., Dzirciemnieku izd. Nr. 59, 1914. 61 lpp.

64. Birznieks-Upītis E. Ezera malā. Senu dienu stāsts. [Vāku zīm. J. Jaunsudrabiņš]. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 60, 1921. 23 lpp.

65. Jaunsudrabiņš J. Baltā grāmata. Simts tēlojumu vārdos un līnijās. 1. [Ar autora il.] R., Dzirciemnieku izd. Nr. 61, 1914. 240 lpp. ar il.

66. Paegle L. Darba bērni. Stāsti jaunatnei. R., Dzirciemnieku izd. Nr. 61, 1921. 88 lpp.

Saturs: Pavasara gaidās. — Ziemassvētku kuģis. — Smēdē. — Alda burti. — Bēglis. — Zaglis. — Ceļā. — Rej, rej, Krancīt. — Asinis uz akmeņa. — Revīzija.

Arpus kārtas, bez parastās Dzirciemnieku izdevumu kārtas numerācijas, iznāca Valda Grēviņa feļetoni.

67. Dr. Orientācijs. [Grēviņš V.]. Satversmes sapulce feļetonos. [Vāku zīm. L. Liberts, karikatūras — L. Liberts, J. Zeberīņš, A. Beļcova un R. Suta.] R., Dzirciemnieku izd. [Nr. 63], 1922. 112 lpp. ar il.

Nav vēl noskaidrojies, kā radies numuru sajaukums pēdējiem izdevumiem: vispirms 1914. g. iznācis Nr. 61 un tikai 1921. g. Nr. 60, bet tai pašā 1921. g. citai — Leona Paegles grāmatai — dots atkal tas pats Nr. 61, tā ka tagad tas ir 2 dažādu autoru grāmatām. Liekas, tas varēja notikt tikai kara apstākļu dēļ, kad visas dokumentācijas nav bijis pie rokas ne Inīņbergam, ne Birzniekam-Upītim, lai ievērotu numerācijas un gadu secību.

К. К. ЭГЛЕ

КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО «ДЗИРЦИЕМНИЕКИ»

Резюме

Исследование о прогрессивном латышском книгоиздательстве «Дзирциемниеки» — его основании, деятельности и культурно-общественном значении — написано на основании печатных материалов и многих неопубликованных документов; особенно широко использовано эпистолярное наследие основателя и руководителя издательства — Народного писателя Латвийской ССР Эрнеста Бирзниека-Упита (1871—1960).

Жестокие репрессии, которыми царское правительство подавляло революционное движение в Прибалтике в 1905—1907 гг., заставили эмигрировать прогрессивно настроенных писателей и публицистов Латвии; одни уехали вглубь России, другие — за границу. Большинство осталось без средств к существованию. С 1906 г. в эмиграции (в Швейцарии) находился и поэт Янис Райнис. Э. Бирзниека-Упит в то время жил и работал в Баку. Находясь в начале 1907 г. проездом в Швейцарии, он посетил Райниса и рассказал ему о своем намерении основать книжное издательство для оказания материальной и моральной помощи опальным писателям и публицистам. Райнис и Аспазия поддержали это начинание и обещали сотрудничать в новом издательстве.

Вернувшись в Россию, Бирзник-Упит привлек к непосредственному участию в работе издательства своего земляка и друга Я. Иныньберга (1874—1925). В честь своей родной волости Бирзник-Упит дал издательству название «Дзирциемниеки» (уроженцы Дзирциема). За 15 лет существования издательства (1907—1922) Бирзник-Упит был его фактическим руководителем, определяющим идейную направленность издательства, осуществляющим отбор издаваемых книг, вкладывая в это большие личные средства. Авторам выплачивались по тому времени крупные гонорары.

Я. Иныньберг ведал, главным образом, полиграфической и бухгалтерской стороной дела.

В отличие от прочих издателей того времени Я. Бирзник-Упит не стремился к прибыли и не получал ее. Его целью было способствовать развитию латышской литературы путем издания работ революционных и прогрессивных писателей — как уже завоевавших признание (Райнис, Аспазия, Упит, Судрабу Эджус), так и начинающих, молодых (Янсон-Браун, Лайцен, Паэгле). Кроме того, издательство знакомило латышей с произведениями русских и зарубежных классиков в переводе на латышский язык (Л. Толстой, А. Чехов, Ф. Шиллер).

Издательство «Дзирциемниеки» сыграло большую роль в развитии латышской литературы, внося в нее свежую струю реализма, и заняло прочное место в истории культуры и книжного дела Латвии.

SATURS

Ievadam	3
<i>V. Zinkina.</i> Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas bibliotēku tīkla organizācija un attīstības perspektīvas.	5
<i>В. А. Зинкина.</i> Организация и перспективы сети библиотек Академии наук Латвийской ССР	31
<i>R. Joffe.</i> Latviešu biobibliogrāfiju un biogrāfiju koprādītāji un materiāli	35
<i>Р. Г. Иоффе.</i> Сводные издания латышских биобиблиографий и биографий	62
<i>M. Taube.</i> Rīgas pirmie laikraksti kā kultūrvēstures avots (XVII—XVIII gs.)	65
<i>М. А. Таубе.</i> Рижские газеты в XVII и XVIII вв.	128
<i>K. Egle.</i> Izdevniecība «Dzirciemnieki»	131
<i>К. К. Эгле.</i> Книгоиздательство «Дзирциемниeki»	164

Коллектив
КНИГИ И КНИГОХРАНИЛИЩА

Издательство „Зинатне“

На латышском языке

GRĀMATAS UN TO KRĀTUVES

Redaktore *I. Ambaine.*

Tehn. redaktore *M. Andersone.*

Korektore *V. Fridrihsone.*

Nodota salikšanai 1966. g. 2. aprīlī. Parakstīta
iespiešanai 1966. g. 19. augustā. Papīra formāts
60×84 10,5 fiz. iespiedl.; 10,5 uzsk. iespiedl.; 10,95 iz-
devn. l. Metiens 1000 eks. JT 19093. Maksā 80 kap.
Izdevniecība «Zinātne» Rīgā, Turgeņeva ielā Nr. 19.
Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts
preses komitejas Poligrāfiskās rūpniecības pārval-
des 1. tipogrāfijā «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.
Pasūt. Nr. 2015-n.

027+01+002

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308023323

80 kap.